

Η ΜΕΛΕΤΗ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑ

ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΩ 1907

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1912



ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ ΩΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

42 - ΟΔΟΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ - 42

Η ΜΕΛΕΤΗ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑ

ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΩ 1907

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Η καύσις τῶν νευρῶν ὑπὸ ἰδρωσεντικῆν ἔκτοψιν ὑπὸ Δημητρίου Σ. Μπαλίνου	Σελ. 257
Ἡ Ἑλληνικὴ μετανάστευσις ὑπὸ Ν. Γουτζῆ	» 269
Ἡ ἀρχαιολογία ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὸ 1911 : Κλασσικὴ ἀρ- χαιότης ὑπὸ Γεωργίου Σοτηριάδου	» 281
Ἡ ἀραιότης ἐκ τῶν τοῦ "Ἡμεροσυν" μεταφρ. Θ. Φλωρᾶ	» 291
Σειρὰ συνέκτων εἰς Βενετίαν ὑπὸ Στεφάνου Κορμανούδη	» 305
Μόννα Λίζα Τζουβόντα ὑπὸ Μερκουρίου (μετάφρ. Π.)	» 309
Χρονικά	» 318



ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ ὨΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ

ΩΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΙΔΡΥΘΕΙΣ ΤΩ 1899 ΥΠΟ Δ. ΒΙΚΕΛΑ

ΜΕΛΗ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ

Ι. ΛΟΓΝΑΞΑΚΗΣ Πρόεδρος, Α. ΛΙΓΙΝΙΤΗΣ Αντιπρόεδρος, Γ. ΔΡΟΣΙΝΗΣ,
Α. ΜΑΤΗΣΙΣ, Γ. ΠΑΣΠΑΤΗΣ, Η. Ε. ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, Ε. ΡΩΜΑΝΟΣ,
Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ, Γ. Σ. ΣΤΡΕΪΤ.

Η ΜΕΛΕΤΗ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑ

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΕΤΗΣΙΑ ΠΡΟΠΑΗΡΩΤΕΑ

Διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Κρήτην δραχ. 7

Διὰ τὰς λοιπὰς χώρας φράγκα χρυσᾶ 8

(Ἄνευ τῶν βιβλίων)

Μετὰ τῶν βιβλίων δραχ. 10 καὶ φρ. χρ. 12.

Ἐκαστὸν τεύχος χωριστὰ πωλεῖται δραχ. 1 εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Κρήτην — φρ. χρ. 1,20 εἰς τὰς λοιπὰς χώρας.

Ἡ "ΜΕΛΕΤΗ", ἐκδίδεται κατὰ μῆνα εἰς τεύχη ἐκ σελίδων 64, κατὰ δὲ τοὺς θερινοὺς μῆνας, Ἰούνιον—Ἰούλιον καὶ Αὐγούστον—Σεπτέμβριον, ἐκδίδεται ἀνὰ ἓν τεύχος, ὥστε ἕκαστος ἐτήσιος τόμος ἀποτελεῖται ἐκ δέκα τευχῶν, ἤτοι 640 σελίδων.

Αἱ συνδρομαὶ τῆς "ΜΕΛΕΤΗΣ", καταβάλλονται εἰς τὰ Γραφεῖα τοῦ Συλλόγου ἢ ἀποστέλλονται ἀπ' ἀνόμου αὐτοῦ διὰ συστημένων ἐπιστολῶν, ταχυδρομικῶν ἢ τραπεζικῶν ἐπιταγῶν καὶ χαρτονομισμάτων Γαλλίας, Ἀγγλίας, Γερμανίας, Αὐστρίας, Ἰταλίας, Ρωσίας, Ἀμερικῆς.

Ἡ "ΜΕΛΕΤΗ", ΤΟΥ 1907, ΤΟΥ 1908, ΤΟΥ 1909,

ΤΟΥ 1910 ΚΑΙ ΤΟΥ 1911

ἀποτελεῖ 5 τόμους, ἕκαστον ἐξ 640 σελίδων, πολυτελῶς δεδεμένους. Ἐκαστός: δραχ. 10 διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Κρήτην — φρ. χρ. 12 διὰ τὴν Ἀλλοδαπήν. Μόνον τὸ πολυτελές περικάλυμμα δραχ. 2 διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Κρήτην — φρ. χρ. 2 διὰ τὴν Ἀλλοδαπήν. Ἀπηλλαγμένα ταχυδρομικῶν. Οἱ 5 τόμοι ὁμοῦ ἀδειοτοί δραχ. 25 καὶ φρ. χρ. 30. Πολυτελῶς δεδεμένοι δραχ. 35 καὶ φρ. χρ. 40.

Η ΚΑΥΣΙΣ ΤΩΝ ΝΕΚΡΩΝ

ΥΠΟ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΝ ΕΠΟΨΙΝ¹

Ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς μεγάλης γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἤρξατο ἡ τάσις τῆς ἐκαναφορᾶς τοῦ ἀρχαίου ἐθίμου τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν, τόσοσ ἐκ μερίμνης πρὸς τὴν δημοσίαν ὑγιείαν, ὅσον καὶ ἐκ πόθου πρὸς νεωτερισμόν. Ἡ τάσις αὕτη συστηματικώτερον ἐξεδηλώθη ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐν Γαλλίᾳ, Γερμανίᾳ καὶ Ἀγγλίᾳ, ἀλλ' ἰδίᾳ κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας ἐν Ἰταλίᾳ, ἐνθα τὸ ἐν Φλωρεντίᾳ διεθνὲς ἰατρικὸν συνέδριον, κατὰ τὸ ἔτος 1869, ἐξέφρασε τὴν εὐχὴν ὅπως ἡ νομοθεσία λάβῃ πᾶν δυνατόν μέσον πρὸς εἰσαγωγὴν, τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν ἀντὶ τῆς ταφῆς, ἐπὶ συμφέροντι τῆς δημοσίας ὑγείας. Τὸ 1876 τέλος ἡ ἰδέα ἔλαβε σάρκα καὶ ὄστα καὶ κατὰ τὸ ἔτος ἐκείνο ἰδρύθη τὸ πρῶτον crematorium ἐν Μιλάνῳ¹ ἐκτοτε καθ' ἑκάστην κερδίζει ἔδαφος ἐν Ἑσπερίᾳ ἡ τάσις αὕτη, οὐχὶ βεβαίως ἄνευ δυσχερειῶν, προερχομένων τόσοσ ἐκ τῆς δυνάμειος τῆς συνηθείας, ἣτις ἀποθαίνει ἐν τῷ ἀνθρώπῳ δευτέρᾳ φύσει, ὅσον καὶ ἐκ τοῦ πολέμου τῆς ῥωμαϊκῆς ἔθρας, ἣτις κατεδίκασε τὴν καύσιν κατὰ τὸ 1886, προσέτι δὲ ἐκ τοῦ πολυδαπάνου καὶ τῶν τεχνικῶν δυσχερειῶν τοῦ νέου συστήματος.

Ἐσχάτως ἦλθε καὶ παρ' ἡμῖν τὸ ζήτημα ἐπὶ τάπητος, ἐκφρασθείσης τῆς σκέψεως, ὅπως ἀγορασθῇ τοιοῦτος πρὸς καύσιν τῶν νεκρῶν κλίβανος. Τὸ ζήτημα δέον τῷ ὄντι νὰ ἐξετασθῇ ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις: καὶ δὴ πρῶτον ψυχολογικῶς καὶ αἰσθητικῶς¹ προτιμώτερον εἶναι διὰ τὴν ἀντίληψιν ἡμῶν νὰ γνωρίζωμεν τοὺς προσφιλεῖς ἡμῶν βαθμηδὸν σηπομένους ἐν τῇ Γῇ ἢ ἐντὸς ἐλαχίστου χρόνου καιομένους ὑπὸ τοῦ πυρός, βορὰν τῶν σκωλήκων ἢ βορὰν τοῦ πυρός; Δὲν εἶναι ἄρα γε παρηγορία

¹ Διάλεξις γενομένη ἐν τῇ Ἐμπορικῇ καὶ Βιομηχανικῇ Ἀκαδημίᾳ.

νά γνωρίζωμεν ὅτι πλησίον ἡμῶν ἔχομεν τοῦλάχιστον τὴν τέφραν τῶν προσφιλῶν, ἢ τοῦναντίον προσκρούει πρὸς ἐρριζωμένας παραδόσεις ἢ μὴ ἐν κοινῷ τάφῳ ἀπόθεσις τῶν μελῶν τῆς αὐτῆς οἰκογενείας; Τὸ ζήτημα δέον νὰ ἐξετασθῇ οἰκονομικῶς· νὰ ἐξετασθῇ δηλ. κατὰ πόσον παραβιάπτει τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πόλεων ἢ μεγάλη ἔκτασις τῶν νεκροταφείων, τόσον ἐκ τοῦ καταλαμβανομένου χώρου, ὅστις ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν αὐξάνει, ὅσον καὶ ἐκ τῆς παρεμποδίσεως τῆς ἐπεκτάσεως τῶν πόλεων πρὸς αὐτά. Ἐπίσης πρέπει νὰ ἐξετασθῇ, ἂν δύναται ἢ καὶ οὐκ ἔστι ἀποδοῦν προσιτὴ εἰς πάντας χρηματικῶς.

Δέον νὰ μελετηθῇ τὸ ζήτημα ἀπὸ λατροδικαστικῆς ἀπόψεως· ἂν δηλ. ἡ εἰσαγωγή τῆς καύσεως δὲν ἐπιφέρῃ ζημίαν ὑπὸ ἐγκληματολογικὴν ἔποψιν, ἐκ τοῦ ὅτι καιομένων τῶν σπλάγχων, ἐκλείπουν τὰ ἔχνη δηλητηριάσεως, ὑπόνοιαι περὶ τῆς ὁποίας δυνατὸν νὰ γεννηθῶσι μετὰ τὴν ταφήν. Ἀλλὰ κυρίως δέον νὰ ἐξετασθῇ τὸ ζήτημα ἀπὸ τῆς κυρίας αὐτοῦ ἀπόψεως, τῆς ὑγιεινῆς· εἶναι ἀποδεδειγμένον ὅτι ἡ καὶ οὐκ εἶναι προτιμότερα τῆς ταφῆς διὰ τὴν δημοσίαν ὑγιείαν; Ἐγκλείουσι τὰ νεκροταφεία κινδύνους ἐκ τῶν ἀναθυμιάσεων ἢ ἐκ τῆς μόλυνσεως τῶν ὑδάτων; Ἐν καιρῷ ἐπιδημίας μήπως συντελοῦσιν εἰς ἀνάπτυξιν αὐτῆς; Ἐπιβάλλει ἢ μέριμνα περὶ τῆς δημοσίας ὑγιείας νὰ προσβάλωμεν ἐρριζωμένας συνηθείας καὶ νὰ πολεμήσωμεν προλήψεις καὶ πλάνας; Αὕτη εἶναι ἡ κυρία ἀποψις, ἣτις δέον νὰ κανονίσῃ τὸ ζήτημα, διότι μόνον ἐν καταφατικῇ περιπτώσει προσήκει ἢ συζήτησις περὶ τοῦ θέματος, καὶ τότε μόνον δέον νὰ φροντίσωμεν πάντες πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ· διότι ἂν πρόκειται ἀπλῶς περὶ νεωτερισμοῦ, βεβαίως δὲν εἶναι τοῦ κόπου ἄξιον εἰς τὰ τόσα ζητήματα νὰ προστεθῇ ἓν ἔτι.

Νὰ ἐξετάσω τὸ ζήτημα ὑπὸ τὰς ἐπόψεις ταύτας δὲν εἶμαι ὁ ἀρμόδιος καὶ ἐλπίζω νὰ φωτισθῶμεν ὑπὸ τῶν εἰδικῶν.

Ἀλλὰ τὸ ζήτημα ἐκ πρώτης ὄψεως προσκρούει εἰς τὰ ὅμματα τῶν πολλῶν ἀπὸ θρησκευτικῆς ἀπόψεως, καὶ οἱ πολλοί, ζητοῦντες νὰ ἀναγάγῃσι τὰ πάντα εἰς ζητήματα Θρησκείας, νομίζουσιν ὅτι οὐδὲ καὶ ἐν συζήτησις ἐπιτρέπεται ἐπὶ τοῦ θέματος, ἀφοῦ ἡ Θρησκεία, κατ' αὐτούς, κατ' ἀρχὴν ἀπαγορεύει τὴν καύσιν τῶν νεκρῶν.

Διὰ ταῦτα ἀπαραίτητον θεωρῶ τὴν ἐξέτασιν τῆς θρησκευτικῆς ὄψεως τοῦ ζητήματος, καὶ πρὸς τοῦτο, μετὰ σύντομον ἐπισκόπησιν τῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις λαοῖς κρατούντων, θέλω ἐξετάσει τίς ἢ θέσις τοῦ Χριστιανισμοῦ πρὸς τὴν καύσιν.

Α'

Ἐν τῇ πρωτογόνῃ ἀνθρωπότητι ἢ οὐδεμίαν μέριμναν ἐλαμβάνετο περὶ τῶν νεκρῶν, ἐγκαταλειπομένων εἰς σήψιν, ἢ ἐρριπτοντο οἱ νεκροὶ εἰς βορὰν τῶν θηρίων ἢ εἰς τὴν θάλασσαν. Ἄλλοι λαοί, ὡς οἱ ἀρχαῖοι Μασσαγέται, θεωροῦντες οἰκτρὰν τὴν τύχην τῶν βριπτομένων εἰς βορὰν τῶν θηρίων, ἐθεώρουν τοῦναντίον ὑψίστην μέριμναν ὑπὲρ τῶν οἰκείων αὐτῶν, ἂν θανατοῦντες τοῦτους, ὅταν προσήγγιζε τὸ τέλος, ἔτρωγον τὰς σάρκας αὐτῶν, αἵτινες οὕτως εὕρισκον τοιοῦτον τάφον.

Ἐκ τῶν ἀρχαίων πεπολιτισμένων λαῶν οἱ Πέρσαι, ἐκθέτοντες τὰ πτώματα εἰς τὸ ὑπαιθρον, ἄφινον ταῦτα νὰ σαπῶσιν ἀφ' ἑαυτῶν, ἀποστέργοντες τὴν ταφήν, ὡς φυλάκισιν τῶν σωμάτων, καὶ τὴν καύσιν, ὡς μόλυνσιν τοῦ πυρός, ὅπερ ἐθεοποιοῦν. Ἐν Αἰγύπτῳ ταχέως εἰσῆχθη ἡ ταρίχευσις. Ἐν Ἰνδίαις ἀνεκαθεν ἐπεκράτει ἡ συνήθεια τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν, μεθ' ὧν συνεκαλοντο αἱ ἐπιζῶσαι σύζυγοι, ἔθιμον σποραδικῶς συμβαῖνον ἔτι ἐκεῖ, παρ' ὅλας τὰς προσπαθείας τῆς ἀγγλικῆς κυδερνήσεως. Καὶ παρὰ Κέλταις καὶ Σλαύοις συνήθης ἦτο ἡ καύσις. Ἐν τῇ Σινικῇ ἐπεκράτει ἡ ταφή· ἐκεῖ ἡ ταφή καὶ ἡ ἐκτέλεσις τῶν νεκρικῶν νομίμων ἀπετέλει τὸ Α καὶ τὸ Ω τῆς Θρησκείας. Ἀντιλαμβανόμενοι οἱ Σῖναι τὴν μέλλουσαν ζωὴν ὡς συνέχειαν τῆς παρούσης, ἔρριπτον ἐντὸς τῶν τάφων, ἐκτὸς τῶν γυναικῶν καὶ τῶν δούλων τοῦ μεταστάντος, ἀντικείμενα καθημερινῆς χρήσεως καὶ τροφᾶς πρὸς χρῆσιν αὐτοῦ· εἰδικοί ἱερεῖς ἤσκουν καὶ ἀσκοῦσιν ἐν Σινικῇ τὴν γαιομαντείαν, δηλ., διὰ διαφόρων ἀστρολογικῶν, χρονολογικῶν, φυσικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ὑπολογισμῶν, καθορίζουσι τὴν θέσιν τοῦ τάφου καὶ τοῦ νεκροῦ ἐν αὐτῷ, οὕτως ὥστε τὸ ρεῦμα τοῦ κυανοῦ δράκοντος νὰ εἶναι πρὸς τὰ δεξιὰ, τῆς λευκῆς τίγρεως πρὸς τὰ ἀριστερά· ὁ ἀσφαλέστερος τρόπος νὰ βλάβῃ τις τὸν ἐχθρὸν εἶναι νὰ μεταλλάξῃ

τὴν θέσιν τοῦ τάφου καὶ τοῦ λειψάνου νεκροῦ προγόνου του καὶ οὐχὶ ὀλίγοι διαπληκτισμοὶ συμβαίνουσιν ὡς ἐκ τούτου. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν Σινικήν ἢ εἰσαγωγή καὶ κατασκευὴ δημοσίων ἔργων (σιδηροδρόμων, τηλεγράφων) εὕρισκει τσσαύτην ἀντίδρασιν, διότι θεωροῦνται ταῦτα ταραττοντα τὴν ἡσυχίαν τῶν νεκρῶν.

Ἐν Ἑλλάδι ἐν τῇ προϊστορικῇ ἐποχῇ ἐπεκράτει ἡ ταφή. Ἦδη ὅμως ἀπὸ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων ἦτο ἐν χρήσει ἡ καύσις τῶν νεκρῶν, συγκαιομένων προσφιλῶν ζώων καὶ ἀντικειμένων. Ἐν τῇ πυρᾷ, ἐν ἣ ἐκάη ὁ νεκρὸς τοῦ Πατρόκλου συνεκάησαν, κατὰ τὴν ὁμηρικὴν περιγραφὴν, πολλὰ πρόβατα, βόες, δοχεῖα πλήρη μέλιτος καὶ ἐλαίου, τέσσαρες ἵπποι, δύο κύνες τοῦ Ἀχιλλέως καὶ δώδεκα πτώματα φονευθέντων Τρώων αἰχμαλώτων¹. Κατὰ τὴν ὁμηρικὴν ἔκφρασιν «αἰεὶ δὲ πυραὶ νεκῶν καίοντο θαμναι»². Τὸ ἔθιμον τῆς καύσεως κατέστη γενικὸν κατὰ τὸν ἑβδομον καὶ ἕκτον π. Χ. αἰῶνα³ πρὸς τοῦτο συνετέλεσαν διάφορα αἷτια: ἀφ' ἑνὸς λόγοι ὑγιεινοί, κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ἐπιδημιῶν καὶ τῶν συχνῶν πολέμων, ἀφ' ἑτέρου ὁ πόθος, ὅπως μὴ περιπίπτωσι τὰ πτώματα τῶν ἐν πολέμῳ θνησκόντων εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν ἐκθαπτόμενα, καθισταμένης δυνατῆς τῆς μεταφορᾶς τῆς τέφρας τῶν ἐν τῇ ξένη καὶ ἐν πολέμῳ ἀποθνησκόντων⁴ κατὰ τὸν Rhode ἐπιστεύετο συγχρόνως ὅτι, διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ πυρός, τὰ πνεύματα ἀπεμακρύνοντο εἰς τὰ βᾶθη, καθιστάμενα οὕτως ἀβλαβῆ εἰς τοὺς κατοίκους τῆς γῆς. Ἀπὸ τοῦ πέμπτου ὅμως π. Χ. αἰῶνος ἤρξατο πάλιν ἐπικρατοῦσα ἡ ταφή.

Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ῥώμῃ ἐπεκράτει ἡ ταφή τῶν νεκρῶν, ἀλλὰ ταχέως εἰσῆχθη καὶ ἐκεῖ ἡ καύσις, ἦσαν δὲ συγχρόνως ἐν ἰσχυρῷ ἀμφοτέρω οἱ τρόποι. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ὅμως τοῦ ἀρχαιοτέρου ἔθιμου τῆς ταφῆς, καὶ αὐτῶν τῶν καιομένων ἔκοπτον, εἰς παλαιοτέραν ἐποχὴν, τὸν δάκτυλον ἢ ἕτερον μέλος τοῦ σώματος, πρὸ τῆς καύσεως, καὶ ἔθαπτον τοῦτο. Πολλὰ ὅμως ἐξέχουσαι οἰκογένειαι διετήρουν ὡς παράδοσιν τὴν ταφήν τῶν οἰκείων των. Ἱστορικῶς ἐξηκριδωμένη εἶναι ἡ καύσις τοῦ νεκροῦ τοῦ Καίσαρος, τοῦ Πομπηίου, τοῦ Αὐγούστου, τοῦ Καλι-

γούλα, τοῦ Νέρωνος καὶ πλείστων ἄλλων ἐξεχόντων ἀνδρῶν. Ἀλλὰ βαθμηδὸν ἤρξατο πάλιν ἐν Ῥώμῃ ἐπικρατοῦσα ἡ ταφή, λόγῳ τῶν ἐξόδων καὶ τῶν τεχνικῶν δυσχερειῶν τῆς καύσεως, ἀπὸ τοῦ τρίτου δὲ μ. Χ. αἰῶνος ἐξέλιπεν ὅλως ἡ καύσις.

Οἱ σημιτικοὶ λαοὶ ἐν γενικῇ χρήσει εἶχον τὴν ταφήν. Αἱ ἐσχάτως γενόμεναι ἀνασκαφαὶ ἐν βαβυλωνιακῇ νεκροπόλει, ἐνθα εὐρέθησαν ἀποτεφρωμένα καὶ ἡμικεκαυμένα πτώματα, εἶναι ἡ μόνη ἐξαίρεσις τοῦ γενικοῦ κανόνος⁵ προφανῶς πρόκειται ἡ περὶ ἐξαιρετικοῦ μέτρου ἐν καιρῷ λοιμοῦ ἢ περὶ φυλῆς μὴ σημιτικῆς καταγωγῆς, μετοικησάσης ἐν Βαβυλώνι. Ὡς διὰ πάντας τοὺς σημιτικοὺς λαοὺς, οὕτω καὶ διὰ τοὺς Ἑβραίους ἐν γενικῇ χρήσει ἦτο τὸ ἔθιμον τῆς ταφῆς⁶ ἡ καύσις ἐλογίζετο ὡς ἀποτρόπαιον εἰδωλολατρικὸν ἔθιμον καὶ ἦτο ἐν χρήσει μόνον ὡς τιμωρία, ὡς ἐπίτασις τῆς θανατικῆς παινής.⁷ Ἡ στέρησις τῆς νενομισμένης ταφῆς ἐθεωρεῖτο μεγίστη προσβολή καὶ ἐπέφερε δεινὰς καὶ αἰωνίας συνεπειάς, διότι ἀνευ ἡσυχίας ἐπλανᾶτο εἰς τὸ διηνεκές ἡ ψυχὴ τοῦ μὴ ταφέντος νεκροῦ. Παρ' ὅλα ταῦτα εἰς τινὰς ἐξαιρετικὰς περιστάσεις γίνεται καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ λόγος περὶ καύσεως⁸ οὕτως οἱ νεκροὶ τοῦ βασιλέως Σαοὺλ καὶ τοῦ υἱοῦ του Ἰωνάθαν ἐκάησαν⁹ ἐπίσης δ' ἐν καιρῷ πολέμου καὶ λοιμοῦ καὶ ἐνίοτε ἐν τῇ διασπορᾷ, ὑπὸ ἐπίδρασιν ὀθνείων ἐθίμων, ἀπαντᾷ ἡ καύσις, τὴν ὁποῖαν ἀποκρούει καὶ τὸ Ἰαλμούδ.

Β'

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰησοῦ γενικὸν καὶ ἀποκλειστικὸν ἔθιμον ἐν Ἰουδαίᾳ ἦτο ἡ ταφή, διὸ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ μόνον περὶ ταφῆς γίνεται λόγος.

Ὁ Ἰησοῦς θάπτεται ὑπὸ τῶν μαθητῶν του, ἀφοῦ οὗτος ἦτο ὁ μόνος τότε καθιερωμένος τρόπος. Ἐκ τοῦ ὅτι ὅμως ὁ Ἰησοῦς ἐτάφη δὲν ἔπεται ὅτι ἐπιβάλλεται καὶ ἡμῖν ἡ ταφή, ὡς ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Ἰησοῦς περιετριμῆθη δὲν ἐπιβάλλεται καὶ ἡμῖν ἡ περι-

¹ Ἰλ. 23, 166 - 175.

² Ἰλ. 1, 52.

⁵ Δευτ. 20, 14. — 21, 19.

⁷ Βασιλ. 31, 12.

τομή. Δεν πρόκειται να γίνωμεν μιμηταί τῶν ἐξωτερικῶν συνθηκῶν τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ, ὅστις, ἐν Ἰουδαϊκῷ ζῶν περιβάλλοντι, ἠκολούθει τὰς συνηθείας τοῦ ζῆν τοῦ περιβάλλοντος, ἀλλὰ τῶν πράξεων τοῦ Ἰησοῦ δεόν να γίνωμεν μιμηταί. Ἐκ τοῦ ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰησοῦ ἐν Ἰουδαίᾳ γενικὸν ἔθιμον ἦτο ἡ ταφή, οὐδὲν δύναται τις να συμπεράνη κατὰ τῆς καύσεως.

Καίτοι ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ οὐδὲν λέγεται κατὰ τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν, εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι οἱ ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανοί, οἵτινες συναπέφερον ἐν τῇ νέᾳ Θρησκείᾳ τὰς παλαιὰς αὐτῶν ἀντιλήψεις, διετήρουν τὴν κατὰ τῆς καύσεως Ἰουδαϊκὴν ἀντιπάθειαν. Οἱ λόγοι τῆς ἀντιπαθείας ταύτης τότε ἦσαν πολλοί, ἤτοι ἡ δύναμις τῆς συνηθείας, ἡ ἀντίθεσις πρὸς τὸ εἰδωλολατρικὸν ἔθιμον, ἡ κατὰ λέξιν ἐκδοχὴ χωρίων τινῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὡς τοῦ «Γῆ εἰ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ»¹, τὸ ἐξισωτικὸν πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅπερ δυσμενῶς ἀπέβλεπε πρὸς τὴν καύσιν, ἡ ὅποια ἦτο ἀπρόσιτος εἰς τοὺς πτωχοὺς, ἡ ἀντίληψις τῆς καύσεως ὡς ἀτιμωτικῆς, καθόσον οἱ κακοῦργαι κατεδικάζοντο εἰς τὸν ἐπὶ πυρᾶς θάνατον, καὶ τέλος ἡ ἐν τῇ λαϊκῇ φαντασίᾳ παραμένουσα ἔτι ἀντίληψις τῆς περιπλανήσεως τῶν ψυχῶν, ὅσων τὰ σώματα ἦσαν ἄταφα. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν διαφόρων τούτων παραγόντων, ἐκκλησιαστικοί τινες συγγραφεῖς ἐκφράζονται κατὰ τῆς καύσεως, ὡς ὁ Ἐρτυλλιανός, ὅστις φρονεῖ ὅτι ἡ καύσις εἶναι ἀνάρμοστος τῷ Χριστιανῷ², καὶ χαρακτηρίζει τὴν μὲν καύσιν ὡς ἀπανθρωπίαν, τὴν δὲ ταφήν ὡς φιλευσπλαγχνίαν³. Διατί νῦν μὲν ἡ μὲν καύσις, ἣτις ὀλίγον διαρκεῖ, χαρακτηρίζεται ὡς ἀπανθρωπία, φιλάνθρωπία δὲ ἡ βαθμιαία σήψις ἐν τῷ τάφῳ, δὲν ἐξηγεῖ ὁ Ἐρτυλλιανός, ὅστις ἐκφράζει ἀπλῶς τὴν προσωπικὴν του ἀντίληψιν, ἣτις βεβαίως οὐδόλως δύναται να δεσμεύσῃ τὴν ἀντίληψιν ἡμῶν. Δογματικὸν λόγον κατὰ τῆς καύσεως ὅμως οὔτε ὁ Ἐρτυλλιανός οὔτε ἄλλος τις τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων φέρει.

¹ Γενέσεως 8, 19.

² De cor. mil. κεφ. 11 «Christianus cui cremari non licuit».

³ De resur. carnis κεφ. 1 (pietatem - crudelitatem).

Τινὲς νομίζουσιν ὅτι ἡ γραφικὴ διδασκαλία περὶ ἀναστάσεως τῶν σωμάτων, κατὰ τὴν μέλλουσαν κρίσιν, ἦν διατυποῖ κυρίως ὁ Παῦλος ἐν τῷ ΓΕ' κεφαλαίῳ τῆς Α' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς, ἀποκρούει τὸ ἔθιμον τῆς καύσεως. Ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι ὁ Παῦλος λέγει ὅτι τὰ ἀνιστάμενα σώματα θὰ εἶναι πνευματικά¹, θὰ ἦτο ὑβρις κατὰ τῆς παντοδυναμίας τοῦ Θεοῦ, ἐὰν ἐνομιζομεν ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει μὲν τὴν δύναμιν ἐκ τῶν ὀστέων καὶ τῆς γῆς να ἀνιστᾷ σώματα, οὐχὶ δὲ ἐκ τῆς τέφρας. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἀνίσταντο μόνον τὰ σώματα τῶν ταφέντων, ἐνῶ τὰ σώματα τῶν ριφθέντων εἰς τὰς φλόγας, τῶν καταβροχθισθέντων ὑπὸ τῶν θηρίων, ἐν οἷς καὶ πολλοὶ μάρτυρες τοῦ Χριστιανισμοῦ, τῶν καταποντισθέντων ἐν τῇ θαλάσῃ καὶ τῶν ἰτοιούτων δὲν θὰ ἀνίσταντο, καὶ οὕτως ἄσχετον τῆς θελήσεως τοῦ θανόντος γεγονὸς θὰ ἐκανόνιζε τὴν ἀνάστασιν ἢ μὴ ἀνάστασιν αὐτοῦ, διδασκαλία ὅλως ξένη πρὸς τὴν γραφικὴν διδασκαλίαν. Ὅτι δὲ τοῦτο δὲν ἦτο ἡ γνώμη τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων μαρτυρεῖ, μεταξὺ ἄλλων, ὁ Μινούκιος Φήλιξ. Οὗτος συνέγραψε, κατὰ τὰ τέλη τοῦ Β' αἰῶνος πιθανώτατα, διάλογον ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὀκτάβιος», ἐν ᾧ παρίστανται συζητοῦντες ὁ Χριστιανὸς Ὀκτάβιος καὶ ὁ ἐθνικὸς Καικίλιος. Ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ ὁ ἐθνικὸς Καικίλιος νομίζει ὅτι οἱ Χριστιανοὶ ἀποφεύγουσι τὴν καύσιν ἐκ δογματικῶν λόγων, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως τῶν σωμάτων· ἀλλ' ὁ Χριστιανὸς ἀντίπαλός του Ὀκτάβιος ἀπαντᾷ ὅτι δὲν εἶναι ἀκριβὲς τοῦτο, ὅπερ νομίζει ὁ Καικίλιος, ἀλλ' ὅτι ἀπλῶς ἡ ταφή εἶναι ἔθιμον ἀρχαῖον καὶ προτιμότερον τῆς καύσεως², χωρὶς να δικαιολογῇ τὴν γνώμην του ταύτην. Ἐπίσης ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς τοῦ Δ' αἰῶνος Εὐσέβιος διηγείται ὅτι διώκται τῶν Χριστιανῶν ἔρριψαν τὰ σώματα τῶν μαρτύρων, μετὰ καύσιν, εἰς τὸν Ῥοδανὸν ποταμὸν, «καὶ ταῦτα ἐπραττον, ἵνα, ὡς ἔλεγον ἐκεῖνοι (οἱ διώκται), μηδὲ ἐλπίδα ἔχωσιν ἀναστάσεως»³. τονίζων ἐνταῦθα ὁ Εὐσέβιος ὅτι τοῦτο ἦτο γνώμη ἐκείνων φαίνεται μὴ συμμεριζόμενος τὸν

¹ 1. Κορινθ. 15, 41.

² Κεφ. 84. («vetus et melior consuetudo»).

³ Ἐκκλησ. Ἱστορ. 5, 2, 62.

φόδον τοῦτον. Ὡστε ἕλως ἀστήρικτος εἶναι ἡ ἐκφρασθεῖσα γνώμη ὅτι διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς καύσεως «θίγονται κεφαλαῖώδη δόγματα τῆς Ἐκκλησίας, ἀποτελοῦντα τὸ Α καὶ τὸ Ω τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς ὑποστάσεώς της»!

Ἄλλοι ὡς ἐπιχείρημα κατὰ τῆς καύσεως φέρουσι τὸ γραφικὸν χωρίον «Γῆ εἰ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση», ἐξ οὗ δῆθεν προκύπτει ὅτι ὁρος ἀπαραίτητος εἶναι ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὴν γῆν, ἥτοι νὰ ταφῆ, χαρακτηριζομένων οὕτως ὡς παραβατῶν τῆς θείας ἐντολῆς πάντων τῶν δι' ἓνα ἢ ἄλλον λόγον μὴ ταφέντων. Οἱ ταῦτα ὑποστηρίζοντες καὶ ζητοῦντες τὴν κατὰ λέξιν ἐκδοχὴν τοῦ χωρίου λησμονοῦσι τὸ παραστατικὸν ὕφος τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης· οὕτως ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ «Γῆ εἰ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση» ἀμφότεραι αἱ προτάσεις εἶναι ἀπλῶς παραστατικαὶ ἐκφράσεις. Ὅτι τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἐπλάσθη ἐκ γῆς εἶναι δόξα κρατοῦσα καὶ ἐν τῷ ἐθνικῷ κόσμῳ· οὕτως ὁ Ἀριστοφάνης καλεῖ τοὺς ἀνθρώπους «πηλοῦ πλάσματα»¹. Διὰ τῆς ἐκφράσεως δὲ ταύτης πρόκειται νὰ δηλωθῇ ἀπλῶς τὸ ὕλικόν τοῦ σώματος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ αἶλλον τῆς ψυχῆς, ἣτις διὰ τοῦτο παρίσταται ὡς ἐμφύσημα τοῦ Θεοῦ, ἥτοι αἶλος, ὡς αἶλον εἶναι καὶ τὸ ἐμφύσημα, χωρὶς βεβαίως νὰ δύναται νὰ ληφθῇ καὶ τοῦτο κατὰ λέξιν, διότι ὁ Θεός, ὡς αἶλον ὄν, δὲν ἔχει στόμα ἵνα ἐμφυσῆσθαι. Τὸ δ' «εἰς γῆν ἀπελεύση» δὲν σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀπαραιτήτως δεόν νὰ ταφῆ, ἀλλ' ἐπειδὴ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τὸ σύνηθες τέλος τοῦ ἐπιγείου βίου ἦτο ἡ εἰς γῆν ταφή, τὸ «εἰς γῆν ἀπελεύση» εἶναι ἑτέρα ἐκφρασις πρὸς δήλωσιν τοῦ θανάτου. Ὡστε τὸ «γῆ εἰ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση» σημαίνει ἀπλῶς «εἶσαι ὕλικόν ὄν (κατὰ τὸ σῶμα) καὶ θὰ ἀποθάνῃς», πᾶν ἄλλο δὲ δύναται νὰ θεωρηθῇ ἢ ὡς ἀπαιτοῦν τὴν ταφήν.

Ἄλλοι τέλος ὡς ἐπιχείρημα κατὰ τῆς καύσεως φέρουσι τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν, ἣτις γραφείσα ἐν χρόνοις, ἐν οἷς ἐν γενικῇ χρήσει ἦτο ἡ ταφή, προὑποθέτει, ἐν τισὶ χωρίοις, τὴν ταφήν. Ἐκ τοῦ ὅτι ὁμῶς ἀποβλέπουσα ἢ νεκρώσιμος ἀκολου-

θία εἰς τὴν τότε κοινήν συνήθειαν λέγει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ τάφῳ καθίσταται «σκωλήκων βρῶμα καὶ δυσωδία» καὶ ὅτι δαπανᾶται «σκωλήκων σαπρία», ἢ ἐπαναλαμβάνει τὸ γραφικὸν χωρίον περὶ ἐπανόδου εἰς γῆν, οὐδόλως ἔπεται ὅτι ἀπαραίτητον καθήκον τοῦ Χριστιανοῦ εἶναι νὰ γίνῃ σκωλήκων βρῶμα καὶ δυσωδία, οὔτε ὅτι εἶναι ἀμάρτημα, ἐὰν ἀποφύγῃ τις τοῦτο, ἀλλ' ἀπλῶς ἐκδηλοῖ τὴν φυσικὴν συνέπειαν τῆς ἐν τῇ γῆ ἐναποθέσεως. Οἱ συγγραφεῖς τῆς νεκρώσιμου ἀκολουθίας ἦσαν ἄνθρωποι, ζῶντες ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ, καὶ συνεπῶς τὰς χρονικὰς καὶ τοπικὰς συνθήκας ἀκολουθοῦντες· διέπλασαν οὕτω τὴν ἀκολουθίαν ἔχοντες ὑπ' ὄψει ὅτι οἱ νεκροὶ τότε ἐθάπτοντο. Ἄλλως τε ἐκ τῆς μακροτάτης νεκρώσιμου ἀκολουθίας ἐλάχιστα εἶναι τὰ χωρία τὰ ἀναφέροντα περὶ ταφῆς ἐν τῇ γῆ, ἅτινα ἐπὶ τέλος θὰ ἠδύναντο ἐν ἀνάγκῃ νὰ παρελείποντο εἰς τὴν ἀκολουθίαν τὴν ἀναγιγνωσκομένην ἐπὶ καέντων, ἀνευ οὐδεμιᾶς βλάβης τῆς οὐσίας. Λίαν δὲ ἀρμόζουσαι τοῦναντίον πρὸς τὴν καθῆκον θὰ ἦσαν φράσεις τινὲς τῆς νεκρώσιμου ἀκολουθίας, ὡς τὸ «οὐχὶ πάντες σποδός;», τὸ «πάντα τέφρα, πάντα κόνις» κ. τ. τ. Τότε δὲ θὰ ἐκυριολεκτεῖτο τὸ γραφικὸν χωρίον: «Οὐ (λόγου) σθεσθέντος, τέφρα ἀποθήσεται τὸ σῶμα»¹. Ἐχομεν ἄλλως τὸ προηγούμενον ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν δὲν ἠρνήθη τὰς θρησκευτικὰς τιμὰς εἰς τὸν ἐν Γερμανίᾳ θανόντα ἀοίδιμον Κασσαθέτην, ὁ νεκρὸς τοῦ ὁποῦ, κατὰ τὴν τελευταίαν του θέλησιν, ἐκάη ἐν τῷ κρεματορίῳ τῆς Γένης, ἐνθα καὶ παρέστη. Ἄν δὲ δὲν ἀπατώμαι τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ κατὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐν Παρισίοις διαμένοντος μεγάλου ποιητοῦ Διαμαντοπούλου (Jean Moreas).

Κατὰ ταῦτα βλέπομεν ὅτι ἂν ἐξ ἰουδαϊκῶν προκαταλήψεων ὑπῆρχε καὶ μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν ἀντιπάθειά τις πρὸς τὴν καθῆκον, αὕτη οὐδόλως στηρίζεται ἐπὶ δογματικῶν προὑποθέσεων. Οὔτε γραφικὴ οὔτε συνοδικὴ ἀπαγόρευσις τῆς καύσεως ὑπάρχει· ἐὰν ὁ Τερτυλλιανὸς θεωρῇ τὴν καθῆκον ἀπάνθρωπον, ὁ δὲ Μινούκιος Φηλιξ καὶ εἴ τις ἄλλος προτιμοτέραν αὐτῆς τὴν ταφήν, ἢ προσωπικῇ ἀντίληψις αὕτη τῶν ἐκκλησιαστικῶν

¹ Ὅρνιθες 667. Πρὸς. Ἡσιόδου Ἔρ. καὶ Ἡμ. 60-62. Ὁμοίου Ματαμορ. 1, 76 κ. ε.

¹ Σοφ. Σολ. 2, 3.

τούτων συγγραφέων πᾶν ἄλλο ἢ δύναται νὰ δεσμεύσῃ τὴν ἐπὶ τοῦ ζητήματος γνώμην ἡμῶν. Οὕτε, ἐπειδὴ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ θανάτου τοῦ Ἰησοῦ ἢ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς συνθέσεως τῆς νεκρικῆς ἀκολουθίας ἐπεκράτει τὸ ἔθιμον τῆς ταφῆς, πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὸ ἔθιμον τοῦτο εἶναι ἀμετακίνητος θρησκευτικὴ διδασκαλία.

Γ'

Μὴ ζητῶμεν νὰ ἐφευρίσκωμεν πανταχοῦ στοιχεῖα θρησκευτικὰ καὶ μὴ νομίζωμεν ὅτι πᾶσα περίστασις τοῦ βίου δέον νὰ ἐξετάζηται ὑπὸ θρησκευτικὸν πρίσμα. Μὴ φανταζώμεθα ὅτι τὸ πᾶν εἶναι ἢ θρησκευτικῶς ἐπιβαλλόμενον ἢ θρησκευτικῶς ἀπαγορευόμενον· πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι ὑπάρχουσι καὶ τὰ θρησκευτικῶς ἀδιάφορα, καὶ τοιοῦτον εἶναι μεταξὺ ἄλλων τὸ ζήτημα τῆς ταφῆς ἢ τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν.

Ἄς ἀντιληφθῶμεν τέλος πάντων ὅτι ἡ Θρησκεία εἶναι μία πνευματικὴ σχέσις μετὰ τοῦ θεοῦ, καὶ ὅτι δὲν εἶναι κωδῆξ τις λύων πάντα τὰ ζητήματα τῶν ἐπιγείων ἡμῶν σχέσεων καὶ τῶν διαφόρων φαινομένων. Ἡ ἀντίληψις τῆς Θρησκείας, ὡς ρυθμιζούσης πάντα τὰ ζητήματα, κοινωνικά, ἐπιστημονικά, κοσμογονικά, ὑγιεινά, εἶναι πλάνη καὶ πλάνη οἰκτρά, ἣτις καὶ τὴν Θρησκείαν κατέρριψεν εἰς τὰ ὄμματα πολλῶν ἐπιστημόνων, κακῶς ἀντιληφθέντων οὕτως αὐτὴν, ὡς θέτουσαν ἐμπόδια εἰς τὴν εὐημερίαν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ τὴν πρόοδον τῆς ἀνθρωπότητος ἐδλάφεν, ἀναχαιτίσασα πολλάκις αὐτὴν, ἐν ὄνοματι δῆθεν τοῦ Ἰεσοῦ.

Κακὴν τῷ ὄντι ἐκδούλευσιν προσφέρουσι πρὸς τὴν Θρησκείαν ἐκεῖνοι, οἵτινες, οὕτως ἀντιλαμβανόμενοι αὐτῆς, ζητοῦσι νὰ παραστήσωσι ταύτην ὡς θέτουσαν προσκόμματα εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὴν εὐημερίαν τῆς κοινωνίας. Ἄς θέσωμεν τὴν Θρησκείαν ἀνωτέρω τοιούτων μικροτήτων καὶ μὴ θέλωμεν νὰ συνδέωμεν τὸ κῶρος αὐτῆς πρὸς ζητήματα ἄσχετα πρὸς αὐτὴν καὶ ἄτινα θάττον ἢ βραδύτερον δυνατὸν νὰ μεταβληθῶσιν.

Ὁ Ἰησοῦς δὲν ἦλθεν, ἵνα δεσμεύσῃ τὴν ἀνθρωπότητα εἰς τύπους, ἀλλὰ τοῦναντίον, ἵνα ἐλευθερίωσῃ ταύτην τῆς δεσποτείας αὐτῶν, ἀνάγων εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ πνεύματος· «οὐ δὲ τὸ

πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία»¹. Ὁ Ἰησοῦς δὲν ἦλθεν ἢ ἵνα ἀποκαλύψῃ τὴν ἀληθῆ θρησκευτικὴν ζωὴν. Θρησκεία καὶ ἠθικὴ εἶναι τὰ μόνα ζητήματα, περὶ ἃ ἀσχολεῖται οὐδεμία ἄλλη σκέψις, οὐδεὶς ἄλλος σκοπὸς ἐμφαίνεται εἰς τὴν διδασκαλίαν του καὶ εἰς τὴν δρᾶσίν του. Τὰ μυστήρια τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἢ σχέσις ταύτης πρὸς τὸ θεῖον, ἢ τύχη αὐτῆς ἐν τῷ παρόντι καὶ τῷ μέλλοντι, ἰδοὺ ἢ διέπουσα ἀρχή, ἰδοὺ ἢ μόνη ἀσχολία τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος. Πᾶν ἄλλο ζήτημα, πολιτικόν, ἐπιστημονικόν ἢ ὑγιεινὸν εἶναι ξένον πρὸς τὴν θρησκευτικὴν ἀντίληψιν καὶ ἐπομένως μὴ δυνάμενον νὰ ἀπασχολήσῃ τὸν θρησκευτικὸν ἀναμορφωτὴν· ἡ λύσις τῶν ζητημάτων τούτων εἶναι ἔργον τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, οὐχὶ δὲ τῆς Θρησκείας.

Ἴδαν δέον νὰ ἐμμένωμεν στερεοὶ ἐν τῇ θρησκευτικῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Ἰησοῦ, ἣτις παρίσταται ἡμῖν ὡς ἡ τελεία ἀποκάλυψις, δὲν ἔπεται ὅτι πρέπει νὰ ἐμμένωμεν εἰς τὰς περὶ τῶν διαφορῶν συνθηκῶν τοῦ βίου ἀνθρωπίνης ἀντιλήψεις τῶν χρόνων ἐκείνων, αἵτινες, ὡς ἀνθρώπινοι, ὑπόκεινται εἰς μεταβολὴν καὶ πρόοδον. Δύναται τις νὰ φαντασθῇ ὅτι ἐὰν ἀπεδεικνύετο ὑπὸ ὑγιεινὴν ἔποψιν ἢ καθῆσις προτιμοτέρα τῆς ταφῆς, δύναται τις νὰ φαντασθῇ, λέγω, ὅτι ἡ Θρησκεία θὰ ἦτο ἐκείνη, ἣτις θὰ ἀντέπραπτεν; Ἡ Θρησκεία, ἣτις ὡς ὑπιστον αὐτῆς σκοπὸν θέτει τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρώπου, πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ, ἡ Θρησκεία αὕτη θὰ ἦτο ἐκείνη, ἣτις χάριν ἑνὸς τύπου, θὰ ἀντενήργει εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ταύτην; Θὰ ἦτο Θρησκεία ἀξία τοῦ ὀνόματος αὐτῆς ἐκείνη, ἣτις χάριν τοῦ γράμματος θὰ ἠδιαφύρει διὰ τὴν εὐημερίαν τῶν μελῶν αὐτῆς;

Οὐχὶ βεβαίως! Ἴν τῇ χριστιανικῇ Θρησκείᾳ δὲν κανονίζουσι τὴν θέσιν πρὸς αὐτὴν νεκροὶ τύποι, ἀλλὰ ζῶσα ἀγάπη. Τοιαύτη ἀντίληψις θὰ ἦτο ἀξία μιᾶς Θρησκείας τῶν τύπων, ὡς ἡ Σινική, ἣτις ζητεῖ νὰ ὀρίσῃ πάσας τὰς σχέσεις τοῦ βίου, τὸ χρῶμα τῶν ἐνδυμάτων, τὸν τρόπον τῆς τροφῆς, τὴν θέσιν τοῦ σώματος ἐν τῷ τάφῳ· τοιαύτη ἀντίληψις θὰ ἦτο ἀξία τοῦ Χριστιανισμοῦ

¹ 2. Κορινθ. 3, 17.

Καρόλου του Μεγάλου. ὅστις, ἐπὶ ποινῇ θανάτου, ἀπηγόρευσε τὴν καθορῆν εἰς τοὺς Σάξονας (785), ἀλλὰ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ νομίζωμεν ὅτι τοῦτο εἶναι ἡ ἀρχὴ μιᾶς Ὀρησκείας, τῆς ὁποίας ὁ Ἰδρυτὴς ἀνεκήρυξε τὴν δεσποτείαν τοῦ πνεύματος καὶ τὴν νέκρωσιν τοῦ γράμματος.

Βεβαίως τὸ ζήτημα τῆς προτιμήσεως μεταξὺ ταφῆς καὶ καύσεως δὲν δύναται νὰ ἀπασχολῇ τὴν Ὀρησκείαν, τῆς ὁποίας ὁ Ἰδρυτὴς, ὅπως ὑπέρτερος τοιούτων ζητημάτων, ἀνεφώνησε τὸ περίφημον «ἄφετε τοὺς νεκροὺς θάπτειν τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς»¹, καὶ ὅστις, ἐὰν ἀπέβλεπε πρὸς ἐκείνους, οἵτινες ζητοῦσι ν' ἀναγάγωσιν εἰς ζητήματα περιωπῆς Ὀρησκευτικῆς τοιαῦτα ὑπὸ Ὀρησκευτικὴν ἐποψίν ἀδιάφορα ζητήματα, θὰ ἀνεφώνει περὶ αὐτῶν: «ἐξ ἡμῶν ἐξῆλθον, ἀλλ' οὐκ ἦσαν ἐξ ἡμῶν»!²

Καίτοι τὸ ζήτημα δὲν εἶναι ἐπείγον, ἀφοῦ Πολιτεία πολλῶν μᾶλλον προηγμένη τῆς ἡμετέρας δὲν ἐθεώρησαν αὐτὸ τοιοῦτο, φρονῶ ἀδιστακτικῶς ὅτι, ἐὰν ποτε ἀπεδεικνύετο ἀπὸ ὑγιεινῆς ἀπόψεως ἐπιβαλλομένη ἢ εἰσαγωγὴ τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν, βεβαίως δὲν θὰ ἦτο ἡ ἀντιτείνουσα ἢ Ἐκκλησία, τῆς ὁποίας κύριος σκοπὸς εἶναι ἡ εὐημερία τῶν μελῶν αὐτῆς, ἢν ἐτάχθη παντοιοτρόπως νὰ ὑπηρετῇ!

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΙΜΟΥ ΜΠΑΛΑΝΟΣ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΙΣ

Ο ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΜΙΑΣ ΕΙΚΟΣΙΠΕΝΤΑΕΤΙΑΣ

Τὸ μεταναστευτικὸν ρεῦμα ἐξακολουθεῖ παφλάζον καὶ ὀγκούμενον νὰ παρασύρῃ καὶ μεταφέρῃ ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος, ἀπὸ μηνὸς εἰς μῆνα, ἀπὸ ἐβδομάδος εἰς ἐβδομάδα εἰς τὰς ἀμερικανικὰς ἀκτὰς χιλιάδας ἐργατικῶν χειρῶν. Τὸ παράδειγμα, τὸ ὁποῖον ἔδωσαν οἱ πρῶτοι "Ἑλληνες μετανάσται, οἱ πρὸ εἰκοσιπενταετίας ὀλιγάριθμοι σκαπανεῖς τῆς σημερινῆς ἀθρόας ἐξόδου, ὑπῆρξεν ὑπὲρ πᾶσαν προσδοκίαν ἀξιολίμητον. Ἐὰς ὀλίγας ἑκατοντάδας τῶν πρῶτων μεταναστῶν διεδέχθησαν μετ' ὀλίγα ἔτη χιλιάδες καὶ εὐθὺς κατόπιν δεκάδες χιλιάδων.

Οἱ πρῶτοι "Ἑλληνες μετανάσται, οἱ σημειούμενοι εἰς τὰς ἀμερικανικὰς στατιστικὰς, ἀπεδιδάσθησαν τὸ ἔτος 1885 καὶ ἀνήρχοντο εἰς 172. Μέχρι τοῦ ἔτους 1890 ἡ ἐξοδος τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Ἀμερικὴν ἐκυμαίνετο ἐτησίως μεταξὺ δύο καὶ πέντε ἑκατοντάδων, ὁ δὲ ὀλικὸς αὐτῶν ἀριθμὸς κατὰ τὴν πρώτην ἐξαετίαν μόλις ἀνήλθεν εἰς 2053. Κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν δεκαετίαν, ἀπὸ τοῦ 1891 μέχρι τοῦ 1900, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἤρχισε νὰ δεικνύῃ τάσεις αὐξήσεως ἀνήλθεν εἰς 1105 τὸ 1891, καὶ μετὰ διαφόρους πρὸς τὰ ἄνω διακυμάνσεις κατὰ τὰ ἐπακολουθήσαντα ἔτη, ἔφθασε τὸ ἔτος 1900 εἰς 3771. Κατὰ τὴν πρώτην δεκαετίαν, ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τέλους τοῦ 1900, εἶχον ἀποδιδασθῆ εἰς τὴν Ἀμερικὴν 18.031 κάτοικοι τοῦ ἐλευθέρου ἑλληνικοῦ βασιλείου. Ἀπὸ τοῦ 1901, ὅτε ὁ ἀριθμὸς τῶν μεταναστῶν ἀνήλθεν εἰς 5.910, ἡ ἐτησίαι αὐξήσεις ὑπῆρξεν ἐκπληκτικῶς ἀλματικὴ καὶ μεγάλη. Κατὰ τὴν τελευταίαν ἰδίως δεκαετίαν ὁ ἀριθμὸς τῶν κατ' ἔτος ἀποδιδασσομένων μεταναστῶν δὲν ὑπελείφθη τὰς 10.000, πολλάκις δὲ ὑπερέβη τὰς εἰκοσιπέντε καὶ τῶν τριάκοντα χιλιάδας! Τὸ ἔτος 1907 μετενάστευσαν 36.540, τὸ 1910 26.132, τὸ 1911 22.266. Οἱ "Ἑλληνες ἐργατικοὶ φαίνεται ὡς νὰ κατελήφθησαν ὑπὸ συναι-

¹ Ματθ. 8, 22.

² 1. Ἰω. 2, 19.

σθήματος ἀμίλλης καὶ φιλοτιμίας πῶς νὰ συμπληρώσουν, ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερον, τὰ ὑπολειφθέντα κενὰ τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς ἀραιῆς μεταναστεύσεως καὶ δώσουν ἐξ ἄλλου τόπον εἰς τοὺς ἀσφυκτιῶντας καὶ ὑπερπλεονάζοντας συμπατριώτας των — ὡς ἐὰν ἡ Ἑλλάς δὲν εἶναι ἡ πλέον ἀραιῶς κατοικουμένη χώρα τῆς νοτιανατολικῆς Εὐρώπης.

Οἱ ἀποδιθασθέντες εἰς τὴν Ἀμερικὴν μετανάστει ἐκ τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσιεπταετίαν, ἦτοι ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τέλους τοῦ 1911, ἀνῆλθον εἰς 220.000 περίπου. Ἐὰν ἐξ αὐτῶν ἀφαιρεθοῦν δέκα τοῖς ἑκατόν, οἱ παλινοστήσαντες, βλέπομεν ὅτι εὐρίσκονται σήμερον εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας 200.000 Ἕλληνας γεννηθέντες ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ ἐλευθέρου ἑλληνικοῦ βασιλείου καὶ εἴκοσιν ἕως εἰκοσιπέντε χιλιάδες, τὰ τέκνα των, γεννηθέντα εἰς τὴν Ἀμερικὴν. Πλὴν αὐτῶν ὑπολογίζεται ὅτι εὐρίσκονται καὶ περὶ τὰς ὀγδοήκοντα ἕως ἑκατὸν χιλιάδες Ἕλληνες ἐκ τῆς εὐρωπαϊκῆς καὶ ἀσιατικῆς Τουρκίας ὥστε ὁ ὀλιγὸς ἀριθμὸς τῶν Ἑλλήνων ἐν γένει τῶν ζώντων εἰς τὸ δυτικὸν ἡμισφαίριον δύναται ἀσφαλῶς νὰ ὑπολογισθῇ μεταξύ τριακοσίων καὶ τριακοσίων πεντήκοντα χιλιάδων.

Αἱ συγκριτικαὶ παρατηρήσεις τῶν τελευταίων ἐτῶν τῆς μεταναστευτικῆς κινήσεως ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ Ἑλλάς, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς ἐκτάσεως καὶ τοῦ πληθυσμοῦ της, προηγείται εἰς τὴν μετανάστευσιν τῶν πλείστων καὶ κυριωτάτων μεγάλων καὶ μικρῶν ἐθνῶν τῆς γῆς, οἱ δὲ Ἕλληνες κατέχουν τὰ πρωτεῖα μεταξύ τῶν μεταναστῶν τῶν πλέον προηγμένων λαῶν τοῦ κόσμου. Πρόχειρος σύγκρισις ἀποδεικνύει τοῦτο. Τὸ ἔτος 1911 ἡ Ἑλλάς ἔστειλεν εἰς τὴν Ἀμερικὴν 26.226 μετανάστεις, ἐνῶ ἡ Γαλλία, μὲ πληθυσμὸν δεκαπενταπλάσιον περίπου, ἔστειλε κατὰ τὴν ἴδιαν χρονικὴν περίοδον μόνον 8.022 μετανάστεις, ἦτοι κατὰ 18.204 ὀλιγωτέρους τῆς Ἑλλάδος, ἐνῶ, ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ τηρηθῇ ἡ ἴδια ἀναλογία, ἔπρεπε νὰ στείλῃ δεκαπενταπλάσιους, ἦτοι περὶ τὰς τετρακοσίας χιλιάδας. Ἡ Γερμανία, μὲ πληθυσμὸν εἰκοσαπλάσιον περίπου τῆς Ἑλλάδος, ἔστειλε κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος 32.061, ἦτοι οὔτε τὸ διπλάσιον τῶν Ἑλλήνων ἐνῶ, ἀναλόγως, ἔπρεπε νὰ στείλῃ εἰκοσαπλασίως

εἰκοσιπέντε χιλιάδας. Καὶ αὐτὴ ἡ Ἰταλία ἀκόμη, ἂν καὶ ἔστειλε τὸ παρελθὸν ἔτος 182.882 μετανάστεις (συμπεριλαμβανομένης τῆς Σικελίας καὶ τῆς Σαρδηνίας), ὑπελήφθη σημαντικῶς τῆς Ἑλλάδος, διότι ἔπρεπε, τηρουμένων τῶν σχετικῶν ἀναλογιῶν, νὰ στείλῃ περὶ τὸ ἡμισυ ἑκατομμύριον. Καὶ διὰ νὰ περιορίσωμεν τὴν σύγκρισιν μὲ τὰς χώρας τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου, Ρουμανία, Βουλγαρία, Σερβία καὶ Μαυροβούνιον, μὲ πληθυσμὸν τριπλάσιον περίπου τῆς Ἑλλάδος, ἔστειλαν τὸ 1911 εἰς τὴν Ἀμερικὴν 7.217 μετανάστεις (2.522 ἡ Ρουμανία καὶ 4.695 ἡ Βουλγαρία, ἡ Σερβία καὶ τὸ Μαυροβούνιον ὁμοῦ), ἦτοι κατὰ εἴκοσι χιλιάδας ὀλιγωτέρους τῆς Ἑλλάδος, ἐνῶ, κατὰ τὴν σχετικὴν ἀναλογίαν, ἔπρεπε νὰ στείλουν τριπλασίους, ἦτοι περὶ τὰς ὀγδοήκοντα χιλιάδας.

⋆ ⋆

Ἡ εἰς Ἀμερικὴν μετανάστευσις τῶν ἀγροτικῶν πληθυσμῶν τῆς Ἑλλάδος, παρὰ τὰς περιοδικὰς διαμαρτυρίας τῶν ἐφημερίδων καὶ τῆς κοινῆς φωνῆς, φαίνεται ὅτι θεωρεῖται ὡς ἀναγκαῖον κακόν, ὡς εἶδος ἀσφαλιστικῆς δικλίδος διττῶς ἐξασφαλιστικῆς καὶ εὐεργετοῦσης τὴν πολιτείαν: πρῶτον ἀπὸ τὰς φωνὰς τῶν παραπονουμένων πολιτῶν κατὰ τῆς οἰκονομικῆς καὶ διοικητικῆς ἀνεπαρκείας, αἱ ὁποῖαι ἐξατμίζονται πέραν τοῦ ὠκεανοῦ, καὶ δεύτερον ἀπὸ τὴν ὑψωσιν τοῦ χρυσοῦ εἰς δυσθεώρητα ὑψηλά, ἀφοῦ εἰς τὰ ἐξ Ἀμερικῆς ἀποστελλόμενα χρήματα ἀποδίδεται κυρίως ἡ ἰσοτίμησις τῆς χρυσῆς πρὸς τὴν χαρτίνην δραχμὴν. Καὶ τρίτη εὐεργεσία, τὴν ὁποῖαν προσφέρει ἡ μετανάστευσις, κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν, εἶναι, ὅτι εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῶν μεταναστῶν τῆς Ἀμερικῆς ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος τὸ νεωτεριστικὸν καὶ προοδευτικὸν πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἤρχισεν ἀπὸ τινος νὰ ἐπιπνέῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ τρεῖς οὔτοι λόγοι, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δύο τελευταῖοι ἐπανειλημμένως καὶ ἀνεπιφυλάκτως ἐτονίσθησαν ὑπ' ἀνδρῶν ἐκ τῶν κορυφαίων τῆς ἑλληνικῆς πολιτικῆς σκηνῆς, δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἐπαρκῆς ἐξηγήσεις, διατί μέχρι τοῦδε δὲν ἐλήφθησαν κατάλληλα καὶ ἀποτελεσματικὰ μέτρα πρὸς περιορισμὸν τοῦ μεταναστευτικοῦ ρεύματος. Ἀπεναντίας μάλιστα, ἐὰν κρίνῃ τις ἐξ ὠρισμένων ἐνεργειῶν, αἱ διάφοροι ἑλληνικαὶ κυβερνήσεις, ἀδιάφορον ἂν

ἀρνητικῶς καὶ ὄχι θετικῶς προσεπάθησαν νὰ ἐνισχύσουν συστηματικώτερον τὴν μετανάστευσιν, λαμβάνουσαι ὡς πρότυπον πρὸς καθορισμὸν αὐτῆς τὰς μεθόδους, διὰ τῶν ὁποίων ἄλλα ἔθνη ἔχουν συστηματοποιήσῃ τὴν ἰδικήν των μεταναστευτικὴν κίνησιν, — κυρίως τὰς ἰταλικὰς μεθόδους.

Ἄλλ' εἶναι γνωστὸν, ὅτι ὁ ἰταλικὸς πληθυσμὸς ὑπερπλεονάζει καὶ τὸ πλεόνασμα αὐτοῦ, μὴ ἔχον ποῦ νὰ κατευθυνθῇ, ἐλλείψει προσδοφῶρων ἀποικιῶν, ὅπως συμβαίνει μὲ τὴν Ἀγγλίαν, διοχετεύεται κατ' ἀνάγκην εἰς τὰς Ἠνωμένας Πολιτείας. Αἱ ἰταλικαὶ κυβερνήσεις καθώρισαν τὴν μετανάστευσιν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ καθιστοῦν αὐτὴν ὅσον τὸ δυνατόν εὐχερεστέραν, διὰ νὰ δίδουν οὕτω διέξοδον εἰς τὰ ἐκ τοῦ ὑπερπλεονάζοντος πληθυσμοῦ δημιουργούμενα νέα πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ προβλήματα. Ἐὰν δὲ μαζὶ μὲ τὰ προστατευτικὰ ἢ Ἰταλικά ἐλαβε καὶ ἀπαγορευτικὰ κατὰ τῶν μεταναστῶν μέτρα, τοῦτο ἐγίνε καθ' ὑπόδειξιν ἢ μάλλον κατ' ἀπαίτησιν τῆς Ἀμερικῆς, ἣ ὁποία πολλὰ ἐδοκίμασε καὶ δοκιμάζει ἐκ τῆς σκληρᾶς δουλείας τῶν ἀνηλίκων Ἰταλοπαίδων καὶ ἐκ τῶν ἄθλων τῶν ὁπαδῶν τῆς Μαύρης Χειρὸς, τῶν καμωριστῶν καὶ ἄλλων ἀναρχικῶν στοιχείων τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας, τὰ ὁποία τρομοκρατοῦν διὰ τῶν βομβῶν καὶ τῶν στιλέτων τὰς κοινωνίας τοῦ Νέου Κόσμου. Συντρέχουν τάχα αἱ ἴδιαι κοινωνικαί, οἰκονομικαὶ καὶ πολιτικαὶ συνθήκαι διὰ νὰ καθορισθῇ ἡ ἑλληνικὴ μετανάστευσις ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μεταναστεύσεως τοῦ ἰταλικοῦ ἢ οἰουδήποτε ἄλλου λαοῦ, ὀρμωμένου ἐξ ἄλλων παικίλων καὶ πολυπλόκων ἐλατηρίων πρὸς ἔξοδον, ἐλαχίστην ἢ μάλλον οὐδεμίαν σχέσιν ἔχόντων μὲ τὰ αἷτια τοῦ ἑλληνικοῦ ἐκπατρισμοῦ; Δύναται ἢ Ἑλλάς νὰ τεθῇ ἐπὶ τοῦ ἰδίου ἐπιπέδου τῶν ἄλλων ἔθνων καὶ νὰ ὑπολογίσῃ μὲ τὰ ἴδια σταθμὰ καὶ μέτρα τὰς ἐθνικὰς, πολιτικὰς καὶ κοινωνικὰς ὠφελείας ἢ ζημίας τῆς μεταναστεύσεως, μὲ τὰ ὁποία τὰς ὑπολογίζουσι ἐκεῖνα; Καὶ διὰ νὰ ἐπαναλάβωμεν τὴν στερεοτύπως ἀπηχοῦσαν ὡς φωνήν ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐπιφθόν, ἐπιτρέπεται εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ μένῃ ἀδιάφορος πρὸ τῆς ἐπικινδύνου ἐθνικῆς αἱμορραγίας, τῆς ὁποίας τὰ καταστρεπτικὰ ἀποτελέσματα, εἰάν δὲν εἶναι αἰσθητὰ σήμερον, θὰ καταστοῦν ἀναμφιβόλως τοιαῦτα εἰς

τὸ λίαν προσεχὲς μέλλον, ὅτε θὰ εἶναι ἀνεπανόρθωτα; Διότι ἐκ τῆς μεταναστεύσεως δὲν κινδυνεύει μόνον νὰ μείνῃ στάσιμος, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐλαττωθῇ ὁ πληθυσμὸς καὶ νὰ παρουσιάσῃ ἢ νεωτέρα Ἑλλάς τὸ θέαμα χώρας παρακμασάσης προτοῦ νεάσης. Ἐντὸς μιᾶς εἰκοσιπενταετίας ἢ Ἑλλάς ἐστερήθη ἡμίσεος περίπου ἑκατομμυρίου κατοίκων εἰς τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας των — τὰ ἐνεγνήκοντα ἐννέα τοῖς ἑκατὸν τῶν μεταναστῶν εἶναι μεταξὺ δεκαῆξ καὶ σαρανταπέντε ἐτῶν ἡλικίας. Ἀντὶ νὰ προσπαθήσῃ νὰ διοχετεύσῃ ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς τὸ μεταναστευτικὸν ρεῦμα τῶν ὑποδούλων χωρῶν, ἀπεναντίας ἔδωσεν ἐλευθέραν διέξοδον εἰς τὸ μεταναστευτικὸν ρεῦμα τῶν ἰδίων αὐτῆς κατοίκων.

Ἄλλ' ἴσως τὰ συμπεράσματα καὶ αἱ παρατηρήσεις αὗται ὑποχωροῦν καὶ ἐξατμίζονται πρὸ τῆς ἐκθαμβωτικῆς λάμπειας τοῦ ἀποστελλομένου ὑπὸ τῶν μεταναστῶν χρυσοῦ. Ἄλλ' εἶναι πρᾶγματι οἱ μετανάσται χρυσοφόρος πηγὴ καὶ, ἂν ἢ Ἑλλάς ἐστερήθη τῆς παρουσίας των, ὠφελήθη ὅμως ἀπὸ τὴν πληθῶραν τῶν ἀποστελλομένων χρημάτων, τὰ ὁποία καταπλημμυροῦν τὰς ἐμπορικὰς ἀγορὰς τῆς; Ἡ στατιστικὴ, ἣ ὁποία ρυθμίζει τὰ πάντα μετὰ μαθηματικῆς ἀκριβείας, ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὴν ἐρώτησιν αὐτῆν. Λοιπὸν οἱ Ἕλληνες μετανάσται τοῦ παρελθόντος ἔτους εἶχον μεθ' ἑαυτῶν καὶ ἐπέδειξαν εἰς τὰς ἀμερικανικὰς ἀρχὰς κατὰ τὴν ἀποβίβασίν των 5.000.000 φράγκα περίπου — ἀκριβῶς 961,087 δολάρια ἢτοι 4,805,435 φράγκα. Ἀφαιρουμένων ἐκ τοῦ ποσοῦ αὐτοῦ ἐνδὸς περίπου ἑκατομμυρίου ἀναλογουμένου εἰς τοὺς ἐκ τῶν ὑποδούλων χωρῶν Ἕλληνας ἔχομεν σχεδὸν τέσσαρα ἑκατομμύρια. Ἄλλα τόσα πρέπει νὰ προστεθοῦν δι' εἰσιτήρια¹ καὶ ἄλλα ἔξοδα ταξιδίου καὶ ἔχομεν ἀμέσως ποσοῦν 8.000.000 φράγκων, τὸ ὁποῖον ἐξήχθη ἐκ τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν μεταναστῶν ἐνδὸς μόνον ἔτους. Ἐὰν ὡς μέσον ὄρον λάβωμεν 8.000.000 φράγκα ἀνὰ 25.000 μετανάστας θὰ ἴδωμεν ὅτι οἱ 200.000 Ἕλληνες ἀπεκόμισαν μετὰ

¹ Μέχρις ἐσχάτων οἱ μετανάσται ἐτάξιδευον ἀποκλειστικῶς δι' ἀτμοπλοίων ξένων ἐταιρειῶν καὶ σήμερον δὲ ἀκόμη προτιμοῦν νὰ μεταναστεύουν διὰ μέσου Νεαπόλεως καὶ Χάρης, ὥστε κατ' ἀνάγκην τὰ χρήματά των διατίθενται ὑπὲρ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἀτμοπλοϊκῶν ἐταιρειῶν.

τῶν ἀποσκευῶν των ἐκ τῆς Ἑλλάδος περὶ τὰ 65.000.000¹ διὰ νὰ μὴ προσθέσωμεν καὶ ἄλλα τινὰ ἑκατομμύρια, τὰ ὅποια ἐπέρασαν ἀπαρατήρητα, γνωστοῦ ὄντος ὅτι πολλοὶ ἐκ τῶν μεταναστῶν, κατειλημμένοι ὑπὸ τοῦ φόβου τῆς κλοπῆς καὶ τῆς αὐθαιρέτου ἐλαφρόνσεως τῶν βαλαντίων των, δὲν ἐπιδεικνύουσι ὅλα τὰ χρήματά των, ἀλλ' ἀποκρύπτουν μέρος αὐτῶν εἰς τὸ κομπόδεμα, τὸ ὅποion φυλάσσουν εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ κόλπου των. Τὸ ἀποσταλὲν ἀντισταθμίζει, διὰ νὰ μὴ εἴπωμεν ὑπερβαίνει, τὸ ἐξαχθὲν χρηματικὸν ποσόν; Εἶναι ἀμφίβολον, ἐὰν ἐπεστράφησαν ἔστω καὶ ἀτόκως ὅλα τὰ ὑπὸ τῶν μεταναστῶν ἐξαχθέντα χρήματα. Ὡστε τὰ ἀποστελλόμενα ἐτησίως ἐξ Ἀμερικῆς ἐμβάσματα εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἂν ἐφθασαν ἀκόμη, ὅπως διαδίδεται, τὰ ὀκτὼ ἢ δέκα ἑκατομμύρια φράγκα, δὲν εἶναι ἄλλο τι παρὰ αὐτὸς ὁ χρυσός, τὸν ὅποιον πρὸ ἐνὸς ἔτους ἀπεκόμισαν μεθ' ἑαυτῶν οἱ ἐκπατρισθέντες. Τώρα πῶς τὰ ἐπιστρεφόμενα αὐτὰ χρήματα ἀποκτοῦν τὴν θαυματουργὴν δύναμιν νὰ δίδουν νέαν οἰκονομικὴν εὐεξίαν εἰς τὴν χώραν, τὴν ὅποιαν δὲν κατάρθωναν νὰ δώσουν πρὸ τῆς ἐξαγωγῆς των, εἶναι μυστήριον, ἢ λύσις τοῦ ἐποίου ἀφίεται εἰς τοὺς ἀλχημιστὰς τῆς οἰκονομολογίας.

Ἐπάρχει καὶ ἄλλη θεωρία περὶ τοῦ ὠφελίμου δῆθεν τῆς μεταναστεύσεως, τὴν ὅποιαν κανεῖς ἕως τώρα δὲν ἐζήτησε νὰ ἐξακριβώσῃ. Ἐλέχθη καὶ λέγεται, ὅτι ἡ μετανάστευσις, πλὴν τῶν ἄλλων, ὠφέλησε καὶ τὸ ἐλληνικὸν ἐμπόριον καὶ ὅτι ἡ αὐξήσις τῶν ἐκ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Ἀμερικὴν ἐξαγομένων ἐμπορευμάτων ὑπῆρξε καὶ εἶναι ἀνάλογος τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀπερχομένων μεταναστῶν. Ἡ στατιστικὴ ἐν τούτοις μὲ ὀλην τὴν ψυχρὰν λογικὴν τῶν ἀψευδῶν ἀριθμῶν τῆς ἀποδεικνύει κατὰ παράδοξον καὶ πρωτοφανῆ ἴσως σύμπτωσιν, ὅτι ἡ αὐξη-

¹ Δὲν θὰ ἦτο ἐν τούτοις ὑπερβολή, ἐὰν τὰ ὑπελόγιζέ τις καὶ ἄνω τῶν 100.000.000 φράγκων, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸν ὅτι αἱ χιλιάδες μετανάσται, οἱ ταξιδεύοντες διὰ μέσου τῶν εὐρωπαϊκῶν λιμένων, ἠναγκασμένοι ν' ἀναμένουν ἐπὶ ἡμέρας τὸν ἀπόπλουν τῶν ἀτμοπλοίων, υποβάλλοντα εἰς ἑκτακτα καὶ ὄχι ἀσήμαντα ἔξοδα. Τὰ ἐξ Ἀμερικῆς ἐξ ἄλλου προπληρωμένα εἰσιτήρια εἶναι τόσον ἐλάχιστα ὥστε νὰ μὴ βαρύνουν εἰς τὴν πλάστιγγα.

σις τοῦ μεταναστευτικοῦ βεύματος οὐδεμίαν ἔσχεν ἀπολύτως μέχρι σήμερον ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ἐλληνοαμερικανικοῦ ἐμπορίου.

Πρὸς πληρεστέραν κατανόησιν τοῦ πράγματος πρέπει νὰ διαιρέσωμεν τὸ ἐλληνοαμερικανικὸν ἐμπόριον εἰς δύο κατηγορίας: εἰς ἐμπορεύματα ἐξαγόμενα ἐκ τῆς Ἑλλάδος πρὸς ἀποκλειστικὴν χρῆσιν τῶν ἐν Ἀμερικῇ Ἑλλήνων μεταναστῶν καὶ εἰς ἐμπορεύματα ἐξαγόμενα πρὸς ἀποκλειστικὴν χρῆσιν τῶν Ἀμερικανῶν. Ἐὸ ἐμπόριον τῆς πρῶτης κατηγορίας δὲν ἦτο δυνατόν παρὰ ν' αὐξήσῃ βεβαίως καὶ ν' ἀκολουθήσῃ κατ' ἀναλογίαν τὴν αὐξήσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μεταναστευόντων. Εἰς αὐτὸ ὑπάγονται κυρίως εἶδη προϊόντων, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν τὴν βάσιν τῆς ζωῆς τῶν μεταναστῶν. Εἶναι ἐλαῖαι, ἔλαιον, τυρός, οἶνοπνεύματα, ἀλίπαστοι ἰχθύες, τουρσιά, εὐθηνὰ βιβλία ἐκ τῶν λαϊκῶν μυθιστορημάτων, καὶ ἄλλα παρόμοια εἶδη τὰ ὅποια ἀδύνατον νὰ λείψουν ἐκ τῆς καθημερινῆς φυσικῆς καὶ πνευματικῆς διαίτης τῶν τάξεων, εἰς τὰς ὁποίας ἀνήκουν οἱ μετανάσται. Ἀποτελοῦν τὸ ἀπαραίτητον συμπλήρωμα τοῦ ἐπιουοῦ ἄρτου των. Ὁ Ἕλλην μετανάστης προτιμᾷ νὰ πληρώσῃ δέκα σέντς—εἰκοσιπέντε λεπτά—διὰ μίαν φοῦχταν ἐλαιῶν παρὰ δι' ἓν μπεφτέκι τῶν λαϊκῶν ἐστιατορίων. Ἡ αὐξήσις τῶν τοιούτων προϊόντων κατοπτρίζεται ἐν πιστῇ ἀναλογίᾳ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐκπατριζομένων Ἑλλήνων εἰς τοὺς ἐπισήμους πίνακας τοῦ ἀμερικανικοῦ γραφείου τῆς στατιστικῆς¹. Εἰς αὐτοὺς βλέπομεν—διὰ νὰ περιορισθῶμεν εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη—ὅτι κατὰ τὸ 1909 εἰσῆχθησαν ἐλαῖαι ἀξίας 212.877 δολλαρίων, κατὰ τὸ 1910 ἀξίας 278.402 δολλαρίων, κατὰ τὸ 1911 ἀξίας 311.704 δολλαρίων, τυρός κατὰ τὸ 1909 ἀξίας 207.200 δολλαρίων, κατὰ τὸ 1910 ἀξίας 230.031 δολλαρίων, κατὰ τὸ 1911 ἀξίας 343.628 δολλαρίων. Ὁμοία περίπου ἀναλογία αὐξήσεως παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰ ἄλλα συνήθη καὶ γνωστὰ εἶδη.

Τὸ ἐμπόριον αὐτὸ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ διὰ τὴν Ἑλλάδα ὡς σταθερὰ πηγὴ πλοῦτου. Ἐὰ ἐμπορεύματα τοῦ τοιούτου εἶδους δὲν εἶναι μόνον ἄγνωστα εἰς τοὺς ἐκτὸς τῶν ἐλληνικῶν

¹ «Imports and Exports of Merchandise».— Bureau of Statistics, Department of Commerce and Labor.

μεταναστευτικῶν κύκλων, ἀλλὰ καὶ ἐντελῶς ἀχρηστα εἰς τοὺς Ἀμερικανούς καὶ τῶν κατωτέρων ἀκόμη τάξεων συνηθισμένους μὲ τὰς ὠραίας μποτιλιαρισμένας ἐλαίας καὶ ἔλαια τῆς Ἰταλίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας καὶ τὰ ἀφράτα καὶ γλυκὰ τυριά τῆς Ἑλβετίας καὶ τῆς Ὀλλανδίας.

Τὰ προϊόντα ἐπομένως αὐτὰ δὲν δύνανται νὰ καταταχθῶσιν ὑπὸ τὴν αὐστηρὰν ἔννοιαν τοῦ ὄρου εἰς τὸ μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπόριον τῆς Ἑλλάδος. Οἱ Ἕλληνες τρώγουν καὶ πληρῶνουν εἰς τὴν Ἀμερικὴν τὰ ἴδια πράγματα, τὰ ὁποῖα θὰ ἔτρωγαν καὶ θὰ ἐπλήρωναν καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Μειουμένης ἢ ἀναστελλομένης τῆς μεταναστεύσεως, ἡ Ἑλλὰς δὲν ἔχει νὰ ζημιωθῆ τίποτε κατ' οὐσίαν ἐκ τῆς φυσικῆς παρακμῆς τοῦ ἐμπορίου αὐτοῦ — τὸ ὁποῖον ἀδύνατον ὑπὸ τοὺς σημερινούς ὄρους νὰ διαδοθῆ μεταξὺ τῶν Ἀμερικανῶν — διότι τὸ ἴδιον ποσὸν τῶν ἐλαίων τοῦ τυροῦ κλπ., τὸ ὁποῖον καταναλίσκουν τώρα εἰς τὴν Ἀμερικὴν οἱ μετανάσται, θὰ καταναλίσκουν καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ παρακμὴ τοῦ ἐμπορίου μετὰ τὴν ἐλάττωσιν τῆς μεταναστεύσεως θὰ εἶναι ἀπλῶς φαινομενική, διότι δὲν θ' ἀναγράφωνται μὲν τὰ χρηματικὰ ποσὰ τῆς ἀξίας τῶν εἰς τὴν Ἀμερικὴν ἐξαγομένων προϊόντων εἰς τὸ δελτίον τοῦ ἐξαγωγικοῦ ἐμπορίου, θ' ἀποτελοῦν ὅμως πηγὴν ἀμείωτον τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐμπορίου τῆς Ἑλλάδος. Θὰ ὑπεστήριζε τις μᾶλλον, ὅτι διὰ τῆς παρακμῆς τοῦ τοιοῦτου ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου, ἥτις θὰ ἐπέλθῃ ὡς φυσικὴ συνέπεια μετὰ τὸν περιορισμὸν τοῦ μεταναστευτικοῦ ρεύματος, θὰ ὠφελοῦντο περισσότερο καὶ ὁ Ἕλληνας παραγωγὸς καὶ ὁ ἔμπορος καὶ ὁ ἀγοραστής, διότι οἱ τρεῖς τῶν θὰ ἐκέρδιζαν ἀναλόγως τὴν διαφορὰν, τὴν ὅποیان κερδίζει σήμερον διὰ τὰ μεσιτικά του ὁ μεσίτης ὁ προμηθεύων εἰς τοὺς Ἕλληνας τῆς Ἀμερικῆς προϊόντα ἐξ Ἑλλάδος.

Τὸ ἐμπόριον τὸ οὐσιώδες καὶ πλουτοπαραγωγικὸν εἶναι τὸ τῆς δευτέρας κατηγορίας, ἥτοι τῶν ἐμπορευμάτων τῶν ἐξαγομένων ἐκ τῆς Ἑλλάδος πρὸς ἀποκλειστικὴν χρῆσιν τῶν Ἀμερικανῶν. Ἀλλὰ τὸ ἐμπόριον αὐτὸ ἔμεινεν ἀπολύτως ἀνεπηρέαστον ὑπὸ τῆς αὐξήσεως τῶν μεταναστευτικοῦ ρεύματος ἢ μᾶλλον, θὰ ἔλεγε κανεὶς, δεικνύει καταφανεῖς τάσεις ἐλαττώσεως ἐν ἀντιστρόφῳ ἀναλογίᾳ τῆς αὐξήσεως τῶν μεταναστῶν.

(Ὁὕτω τὸ ποσὸν τῆς ἐξαγομένης κορινθιακῆς σταφίδος ἐπὶ μίαν περίπου τώρα δεκαετίαν μένει στάσιμον, ἐπίσης τὸ τοῦ ἀκατεργάστου σιδήρου, τῶν σπόγγων καὶ ὄλων ἐν γένει τῶν ἄλλων ἐλληνικῶν προϊόντων τῶν προωρισμένων διὰ τὴν χρῆσιν τῶν Ἀμερικανῶν.

Ἡ ἐξίσωσις ἐπομένως τῆς χρυσῆς πρὸς τὴν χαρτίνην δραχμὴν δὲν φαίνεται νὰ ἔχη καμμίαν οὐσιώδη σχέσιν μὲ τὴν μετανάστευσιν. Τὸ φαινόμενον πρέπει ν' ἀποδοθῆ μᾶλλον εἰς ἄλλην αἰτίαν, ἴσως τὴν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὑπερπαραγωγὴν τῶν διαφόρων χρυσορυχείων τοῦ κόσμου. Ὁ Ἄγγλος οἰκονομολόγος Οὐέμπ εἰς διαφωτιστικώτατον ἄρθρον τοῦ δημοσιευόμενον εἰς τὸν ἀγγλικὸν « Δέκατον Ἐννατον Αἰῶνα » ὑπὸ τὸν τίτλον: « Ὁ Ἐπερχόμενος Κατακλυσμὸς »¹ λέγει ὅτι ὁ κόσμος ἀπειλεῖται ὑπὸ κατακλυσμοῦ χρυσοῦ, ὅστις ἀντὶ νὰ συντελέσῃ πρὸς εὐημερίαν, θὰ συντελέσῃ ἀπ' ἐναντίας πρὸς δυστυχίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ μέσος ὄρος τῆς ἐτησίως παραγωγῆς χρυσοῦ κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος ἦτο 3.150.000 λίραι στεργλίαι. Μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῶν νέων χρυσορυχείων ἢ παραγωγῆ τοῦ χρυσοῦ τὸ 1851 ἀνήλθεν εἰς 16.000.000 λίρας, διὰ νὰ φθάσῃ τὸ 1860 εἰς 23.850.000, τὸ 1901 εἰς 53.544.000 καὶ τὸ 1910 εἰς 94.000.000 λίρας. Κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν τὰ εἰς χρυσοῦν ἀποθέματα τοῦ κόσμου ἠδυσήθησαν κατὰ 800.000.000 λίρας. Ἐνεκα τοῦ λόγου αὐτοῦ ἡ ἀγγλικὴ λίρα ἀπώλεσε κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαπενταετίαν πέντε σελλίνια ἐκ τῆς ἀνταλλακτικῆς ἀξίας τῆς. Ἐνῶ ἄλλοτε ἀγοράζατε μὲ μίαν ἀγγλικὴν λίραν πράγματα ἀξίας εἴκοσι σελλινίων σήμερον ἀγοράζετε πράγματα ἀξίας δεκαπέντε μόνον σελλινίων. Τὴν ἴδιαν μείωσιν ὑπέστη ἡ ἀνταλλακτικὴ ἀξία καὶ ὄλων τῶν ἄλλων χρυσῶν νομισμάτων. Δὲν θὰ ἠδυνάμεθα ν' ἀποδώσωμεν καὶ τὸ φαινόμενον τῆς ἐν Ἑλλάδι νομισματικῆς καταστάσεως εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς καταθλιδομένης ἐκ τῆς πλημμύρας τοῦ χρυσοῦ, παγκοσμίου ἀγορᾶς, ἀφοῦ μὲ ὄλην τὴν ἰσοτίμησιν τῆς χαρτίνης πρὸς τὴν χρυσὴν δραχμὴν τὰ

¹ « The Nineteenth Century and After » Δεκέμβριος 1911 σελ. 1022.

ἐμπορεύματα καὶ τὰ προϊόντα διατηροῦν τὰς ἰδίας περίπου τιμᾶς, τὰς ὁποίας εἶχον καὶ πρὸ τοῦ φαινομένου;

“Ὅτι τὸ φαινόμενον τῆς παρούσης νομισματικῆς καταστάσεως δὲν εἶναι φυσικὸν ἀποτέλεσμα οἰκονομικῆς εὐεξίας καὶ δυνατόν νῦν ἢ βρυδύτερον νὰ δημιουργήσῃ πράγματα εἰς τὴν χρηματαγορὰν ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ ἑξῆς γεγονότος! Ἐὰν ἡ ἰσοτίμησις τῆς χαρτίνης πρὸς τὴν χρυσῆν δραχμὴν προήρchetο ἐκ φυσικῆς, ἀδιάστου καὶ ὑγιοῦς οἰκονομικῆς προόδου ὄλων τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς χώρας, ἔπρεπε ἡ χαρτίνη δραχμὴ ν’ ἀπέκτα τὴν ἀνταλλακτικὴν ἀξίαν τῆς χρυσῆς καὶ ὄχι ἡ χρυσὴ τῆς χαρτίνης. Μὲ μίαν χαρτίνην δραχμὴν ἔπρεπε ν’ ἀγοράζετε ἀντικείμενα ἀξίας ἑνὸς χρυσοῦ φράγκου καὶ ὄχι, μὲ ἓν χρυσοῦν φράγκον ἀντικείμενα μιᾶς χαρτίνης δραχμῆς.

Εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν φαίνεται νὰ συνέβη εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀκριβῶς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ὑποστηρίζει ὁ Οὐέμπ, ὅτι συνέβη εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὰς ἄλλας εὐρωπαϊκὰς χώρας. Ὁ χρυσοῦς ἐξέπεσε μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε ἡ ἀνταλλακτικὴ του ἀξία νὰ ἐξισωθῇ μὲ τὴν τοῦ χαρτίνου νομίσματος, ἐνῶ, ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ φυσιολογικῆς οἰκονομικῆς εὐεξίας, ἔπρεπε νὰ συνέβαινε τὸ ἀντίθετον. Ἐπρεπε δηλαδὴ μὲ μίαν χαρτίνην δραχμὴν ν’ ἀγοράζετε ἀντικείμενα ἀξίας μιᾶς καὶ τριᾶντα ἕως μιᾶς καὶ σαράντα, ὅπως εἶχεν ἄλλοτε τὸ φράγκον. Ἐὰν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα ἔπρεπε νὰ ἦσαν σήμερον εὐθηνότερα, ἀφ’ ὧν ἦσαν, ὅταν ὁ χρυσοῦς διετήρει τὴν ὑψηλὴν τιμὴν του. Ἀλλ’ ἀπεναντίας αἱ τιμαὶ τῶν διαφόρων ἐμπορευμάτων καὶ προϊόντων ἐγχωρίων καὶ ξένων, ὄχι μόνον δὲν ἠκολούθησαν τὸν χρυσοῦν εἰς τὴν εὐθηνίαν του, ἀλλὰ καὶ ἔδειξαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τάσεις μεγαλειτέρας ἀκριθείας.

Ἐκ τούτου καταφαίνεται ὅτι τὸ νομισματικὸν φαινόμενον δὲν εἶναι φυσιολογικὸν καὶ δὲν δύναται ἐπομένως νὰ ἐπιδράσῃ εὐεργετικῶς ἐπὶ τῆς χώρας καὶ τῶν κατοίκων της.

Εἰς τοῦτο εὐθύνονται κυρίως οἱ μετανάσται, ὄχι διότι ἔστειλαν αὐτοὶ τὸν χρυσοῦν καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν ὑποτίμησιν τοῦ

πολυτίμου μετάλλου, ἀλλὰ διότι διὰ τοῦ ἐκπατρισμοῦ τῶν παρεκώλυσαν τὴν εὐρυτέραν καλλιέργειαν καὶ τὴν ἀφθονωτέραν παραγωγὴν τῶν προϊόντων τῆς χώρας. Τότε μόνον θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ πραγματικὴ ἐξίσωσις τῆς χαρτίνης πρὸς τὴν χρυσῆν δραχμὴν καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ εὐθηνία τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαιῶν, ὅταν αἱ χεῖρες τῆς Ἑλλήνων χωρικῶν ἠσχολοῦντο εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν καταξήρων καὶ χέρσων ἐλληνικῶν ἀγρῶν καὶ ὄχι εἰς τὸ πλύσιμον τῶν πιάτων τῶν ἀμερικανικῶν ξενοδοχείων.

Ἀλλ’ ἀνεξαρτήτως τοῦ ζητήματος: τί ἀφαιροῦν καὶ τί προσθέτουν εἰς μετρητὰ εἰς τὸ ἐθνικὸν θησαυροφυλάκιον οἱ μετανάσται, τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι ἡ ἐργασία τῶν ἡ προσωπικὴ καὶ χειρωνακτικὴ ἀπωλέσθη διὰ παντὸς διὰ τὴν Ἑλλάδα. Καὶ ἡ ἀπώλεια αὕτη εἶναι ἀπιστεῦτως μεγάλη καὶ σημαντικὴ. Ἡ σύγχρονος οἰκονομικὴ ἐπιστήμη διακηρύσσει ὅτι τὸ χρηματικὸν κέρδος, τὸ ὁποῖον ἀρύεται ὁ ἐργαζόμενος διὰ τὴν ἐργασίαν του ὠρισμένου χρονικοῦ διαστήματος, εἶναι ἀσήμαντον, ἐλάχιστον πολλοστημόριον ἀπέναντι τοῦ κέρδους, τὸ ὁποῖον ἀρύεται ἡ χώρα ἐκ τῆς ἐργασίας του αὐτῆς, τὰ εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα τῆς ὁποίας, ἂν δὲν γίνωνται ἀμέσως καταληπτὰ, ἐκδηλοῦνται ὅμως ἀναμφισβητήτως μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου. Ἡ ἐργασία εἶναι ἀπλῶς ἡ σπορὰ τῶν κόκκων, οἱ ὁποῖοι θ’ ἀποφέρουν κατόπιν, ὅταν φυτρώσουν, τὴν ἀφθονον ἐσοδείαν. Διότι τί εἶναι ἡ ἀμοιβὴ πέντε, δέκα, δεκαπέντε, ἢ καὶ περισσοτέρων φράγκων τὴν ἡμέραν ἀπέναντι τῆς ἀπὸ γενικωτέρας οἰκονομικῆς ἀπόψεως ὠφελείας τῆς χώρας ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς οὕτως ἀμειβομένης ἐργασίας; Ἡ Ἑλλὰς λοιπὸν ἐστερήθη τῶν εὐεργετικῶν ἀποτελεσμάτων πολυετοῦς ἐργασίας 200.000 τέκνων της. Διότι τὰ διαδιδόμενα περὶ παλινοστήσεως τῶν μεταναστῶν καὶ περὶ ἐπιδράσεως δι’ αὐτῶν τοῦ ἀμερικανικοῦ πολιτισμοῦ εἶναι θεωρίαι βασιζόμεναι εἰς πολὺ ὑπόπτους διαδόσεις, αἱ ὁποῖαι δυστυχῶς μὲ τόσην ἐλαφρότητα γίνονται εὐπρόσδεκτοι εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ παλινοστοῦντες δὲν εἶναι μόνον ἐλάχιστοι ἐν ἀναλογίᾳ τῶν ἐκπατριζομένων, ἀλλ’ ἐπὶ πλεόν δύνανται νὰ θεωρηθοῦν καὶ ὡς στοιχεῖα ἀκατάλληλα πλεόν εἰς τὴν ἐθνικὴν καὶ κοινωνικὴν

οικονομίαν τῆς χώρας. Οἱ Ἕλληνες μετανάσται, δὲν εἶναι ὑπερβολὴ εἰάν εἴπη τις τριαῖντα καὶ σαράντα τοῖς ἑκατόν, μετ' ὀλιγοετῆ διαμονὴν εἰς τὴν Ἀμερικὴν ὡς ἐκ τῶν ὅρων τῆς ἐργασίας, τοῦ βίου, τοῦ κλίματος καὶ πολλῶν ἄλλων αἰτιῶν, προσβάλλονται ἐξ ἀνιάτων νοσημάτων, τὰ ὅποια ἐκτοπίζουσι αὐτοὺς ἐκ τοῦ πεδίου τῆς κοσμικῆς ἀμίλλης. Οἱ παλινοστούντες ἀνήκουσι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὰς τάξεις τῶν ἀπομάχων τῆς ζωῆς. Δυστυχῶς ἡ ἑλληνικὴ στατιστικὴ δὲν προήχθη μέχρι τοιοῦτου σημείου, ὥστε νὰ μᾶς δίδῃ ὄχι μόνον τὴν οἰκονομικὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑγιεινὴν κατάστασιν τῶν ἀναχωρούντων καὶ τῶν ἐπιστρέφόντων. Ἐὰν ἦτο δυνατόν νὰ εἶχομεν τοιαῦτα στατιστικὰ βιβλία, θὰ ἐδύλομεν ὡς ἐν κατόπτρῳ μὲ πόσον χρεωκοπημένας τὰς φυσικὰς δυνάμεις τῶν ἐπιστρέφοντων οἱ μετανάσται εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ θὰ ἠδυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ κρίνωμεν τὸν βαθμὸν τῆς παραγωγικῆς καὶ ἐκπολιτιστικῆς ἰκανότητός των.

Καὶ τὸ συμπέρασμα τῶν ὀλίγων αὐτῶν σημειώσεων εἶναι ὅτι ἐπιέγουσα παρίσταται ἀνάγκη, ὅπως ἡ Ἑλλάς σκεφθῆ σοβαρῶς περὶ τῆς μεταναστεύσεως καὶ ἀναγᾶγῃ αὐτὴν εἰς περιωπὴν φλέγοντος ζητήματος πρὸς λύσιν. Πρὸ τοῦ ζητηθῶν ἐξωθεν αἱ θεραπείαι, πρέπει νὰ μελετηθῆ τὸ ζήτημα ἔσωθεν, νὰ κριθῆ δηλαδὴ ἀπὸ ἑλληνικῆς ἀπόψεως καὶ νὰ λυθῆ ἑλληνιστικῶς καὶ ὄχι γερμανιστικῶς, γαλλιστικῶς ἢ ἰταλιστικῶς. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἀπέχουσα ἀπὸ πᾶσαν ὑποβολιμαίαν καὶ ὑστερόβουλον ὑπόδειξιν ἀνευθύνων ἢ ἀμφιβόλου εἰλικρινείας καὶ ἰκανότητος προσώπων καὶ δεικνυομένη ἐπιφυλακτικὴ ἀπέναντι τῶν θορυβωδῶν πατριωτικῶν ἐκδηλώσεων, ὀφείλει ν' ἀναθέσῃ τὴν μελέτην τοῦ μεταναστευτικοῦ ζητήματος εἰς ἄνδρας ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης, ἰκανότητος, ὀξυδερκειας καὶ πρακτικοῦ πατριωτισμοῦ, διὰ νὰ ὑποδείξουν πρὸς λύσιν αὐτοῦ μέτρα σύμφωνα πρὸς τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους.

Νέα Ὑόρκη.

Ν. ΓΚΟΡΤΖΗΣ

Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΚΑΤΑ ΤΟ 1911

ΚΛΑΣΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΣ

...

Γ'

Ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιολογικὴ ἐταιρεία διὰ τῶν ἐφόρων τῆς ζωηροτάτης ἀνέπτυξεν ἀμίλλαν εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ κλασικοῦ ἑδάρου εἰς πάσας σχεδὸν τὰς χώρας ἀπὸ Θεσσαλίας μέχρι Λακωνικῆς.

Ἀφοῦ προηγουμένως ἤδη ἀνεσκάφη καθ' ὄλοκληρίαν ὁ ἐν Παγασαῖς τῆς Θεσσαλίας πύργος, ὅστις παρέσχε τὰς γνωστὰς θαυμασίας ζωγραφιστὰς ἐπιτυμβίους μαρμαρίνας στήλας — ἀποκειμένας εἰς τὸ λαμπρὸν Μουσεῖον τοῦ Βόλου —, ἐσχάτως δὲ καὶ μίαν ἔτι νέαν, παριστάνουσαν κεφαλὴν γυναικὸς κάλλιστα διατηρουμένην, ἐξητάσθη καὶ δεῦτερος πύργος, συγκείμενος κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξ ὁμοίων στηλῶν τοῦ ἀρχαίου νεκροταφείου. Ἐκ τούτων διατηροῦσιν ἀρκεταὶ τὰ χρώματά των πολὺ καλῶς. Σήμερον εἶναι βέβαιον πλέον ὅτι οἱ πύργοι ἐκτίσθησαν τὸν δεῦτερον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα κατὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν τειχῶν τῆς πόλεως.

Εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Πηλίου (1638 μ.) ἀνεσκάφη μέγας περίβολος, μαρτυρῶν περὶ τῆς ἐνταῦθα τιθεμένης λατρείας τοῦ Διὸς Ἀκραίου καὶ τοῦ Χείρωνος. — Εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῶν Πόννων, μεταξὺ τῶν λειψάνων ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος, ἀνευρέθησαν εἰκοσιπέντε ψηφίσματα καὶ ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί, ἐξ ὧν μία φέρει τὸ ὄνομα τοῦ Ἀπόλλωνος Ἀγρέως. Ἐν ψήφισμα ἀναφέρεται εἰς σπονδοφόρους Ἀθηναίους περὶ συμμετοχῆς εἰς τὰ Ἐλευσίνια, εἰς τὰ Παναθήναια καὶ εἰς τὰ Μυστή-

ρια. — Εἰς τὴν πόλιν Ὀλυμπιάδα εὐρέθη ἀνάγλυφον δύο θεαινῶν ἀρίστης ἐργασίας τοῦ πέμπτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος. — Εἰς τὴν πόλιν Μητρόπολιν τῆς Ἐσθιαιώτιδος εἰς τάφον τοῦ πρώτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος χρυσοῦς δακτύλιος μὲ λίθον ἔγγλυφον εἰκονίζοντα ἵππον ἀπὸ ῥυτῆρος ἐλαύνοντα. Ἄλλος δακτυλιόλιθος παριστάνει δένδρον κάρπιμον. — Εἰς τὴν ὄρεινὴν Δολοπίαν παρὰ τὸ χωρίον Δρανίτσα εὐρέθη τάφος θολωτὸς διαμέτρου 4,70 μ. Ἡ θόλος σώζεται εἰς ὕψος 3,50 μ. Ὁ δρόμος ἔχει μῆκος 9 μ. Τριάκοντα νεκροὶ εἶχον ταφῇ εἰς τὸν τάφον τοῦτον. Τὰ μεγάλῃ πῆλινα ἀγγεῖα αὐτοῦ εἶναι γεωμετρικὰ πάντα. Εὐρέθησαν καὶ χρυσαὶ σφραγίδες μὲ παραστάσεις.

∴ ∴

Εἰς τὰς Θήβας τῆς Βοιωτίας νέαι παρατηρήσεις ἐγέναν εἰς τὸ ἐν ἔτει 1906 ἀνακαλυφθὲν «ἀνάκτορον τοῦ Κάδμου» τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων. Τότε εἶχον ἀποκαλυφθῆ δύο διάδρομοι τοῦ ἀνακτόρου, ἐν ὁλόκληρον δωμάτιον καὶ ἐκ δύο ἄλλων δωματίων μία ἑκατέρου γωνία. Τὸ ὁλόκληρον δωμάτιον περιεῖχε πολυάριθμα ἀγγεῖα μυκηναϊκὰ καὶ εἰς τι βάθος πολλὰς πλάκας ἐξ ὀπτῆς γῆς. Ἡ γωνία τοῦ ἐνὸς ἐκ τῶν ἄλλων δύο δωματίων πέντε μεγάλα μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα καὶ τινὰ μικρά. Ἡ γωνία τοῦ τρίτου δωματίου περιεῖχεν ἀγγεῖα ὡσαύτως, ἀλλὰ καὶ τεμάχια τοιχογραφιῶν, ὅποια εἶναι αἱ τῆς Τίρυνθος καὶ τῆς Κρήτης. Εἰς τὸν ἕνα διάδρομον εὐρέθησαν τεμάχια λιθίνης ζωφόρου. Ἐκ τῶν πολλῶν ἀνθράκων, οἵτινες ἐκάλυπτον τὸ ἔδαφος, ἐγένετο φανερόν ὅτι τὸ ἀνάκτορον κατεστράφη ὑπὸ πυρκαϊᾶς. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ τύχη ὄλων τῶν μυκηναϊκῶν ἀνακτόρων, ὅτε τραχεῖς ἐχθροί, οἱ Ἀχαιοὶ τῆς Πελοποννήσου ἐν Κρήτῃ περὶ τὸ 1400, οἱ Δωριεῖς ἐν Ἑλλάδι αἰῶνάς τινες βραδύτερον κατέλυσαν τὰ ἀκμάζοντα τότε κράτη, τὰ ἑτεοκρητικὰ ἢ μινωϊκὰ ἐν Κρήτῃ, τὰ ἀχαιϊκὰ τῶν ὀμηρικῶν ἐπιῶν ἐν Ἑλλάδι.

Κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος ἡ ἀνασκαφὴ (δαπάνη τοῦ Ὀλλανδοῦ φίλου τῆς ἀρχαιότητος κ. Goekoop) ἀπεκάλυψεν ὁλόκληρον τὸ δωμάτιον τὸ περιέχον τὰς τοιχογραφίας καὶ προσέτι δύο ἕτερα δωμάτια. Τὸ δωμάτιον τῶν τοιχογραφιῶν εὐρέθη στρωμένον διὰ μίγματος ἀσβέστου, ἄμμου καὶ μικρῶν λειψάνων τοι-

χογραφιῶν, αἱ ὅποια προήρχοντο βεβαίως ἐκ προγενεστέρως καταστροφῆς. Ὡστε τὸ ἀνάκτορον πρὸ τῆς τελευταίας του καταστροφῆς εἶχεν ἐπισκευασθῆ ποτε. Ἰπὸ τὴν στρώσιν μάλιστα τοῦ δαπέδου εὐρέθησαν καὶ ἄλλα μεγαλείτερα τεμάχια τοιχογραφιῶν. Καὶ ἐνταῦθα λοιπὸν ἔχομεν δύο τοῦλάχιστον περιόδους οἰκοδομῆς τῶν ἀνακτόρων κατὰ τὴν αὐτὴν αἰῶνάς τινος διαρκέσασαν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν, ὅπως εἰς τὴν Τίρυνθα. Τὰ παλαιότερα τεμάχια τῶν τοιχογραφιῶν εἶναι καὶ τὰ ὠραιότερα. Ἡ τελευταία ἄρα καταστροφὴ τοῦ ἀνακτόρου ἐπῆλθε κατὰ τοὺς ἐσχάτους χρόνους τῆς παρακμαζούσης πλέον τέχνης τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, ἥτοι περὶ τὰ τέλη τῆς δευτέρας πρὸ Χριστοῦ χιλιετηρίδος.

Εἰς τὸ ἕτερον ἐκ τῶν δύο ἄλλων δωματίων εὐρέθησαν πλήν τινων χρυσῶν κοσμημάτων ἄπειρον πλῆθος ψηφίδων ἐξ ὑαλομάζης, τεμάχια μολύβδου, χαλκαὶ αἰχμαὶ βελῶν, χαλκῆ αἰχμὴ δόρατος καὶ τεμάχια ὀρυκτῆς κρυστάλλου. Ὁ ἀνασκάψας ἔφορος κ. Κεραμόπουλος σχετίζει τὰς πολυαριθμοὺς ψηφίδας πρὸς τὰ λεγόμενα περὶ τοῦ περιφήμου περιδεραίου τῆς Ἀρμονίας, συζύγου τοῦ Κάδμου, καὶ εἰκάζει ὅτι περιδέραια καὶ ὄρμοι ἦσαν προσφιλεῖς στολισματα τῶν γυναικῶν τῆς αὐλῆς τοῦ Κάδμου. Τὰ εὐρεθέντα κρυστάλλινα σκεύη μαρτυροῦν ὡσαύτως περὶ τῆς πολυτελείας, ἥτις ἐπεκράτει εἰς τὸ ἀνάκτορον τοῦτο.

Ἐν μέρος τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου τοῦ ἀνακτόρου ἀπετέλει τὴν αὐλὴν αὐτοῦ. Ἐντὸς αὐτῆς ἀνευρέθη φούρνος πηλοπλάστου διατηρῶν ἀκόμη μέρος τοῦ ὀριζοντίου διατρήτου διαφράγματος, ἐπὶ τοῦ ὀποίου ἀπετίθεντο τὰ πρὸς ὀπτῆσιν νεόπλαστα ἀγγεῖα. Τὰ μεταξὺ τῶν χωμάτων εὐρεθέντα θραύσματα ἀγγείων ἦσαν μυκηναϊκὰ. Ἐντὸς δὲ κοιλότητος παρὰ τὸν φούρνον τοῦτον εὐρέθη καὶ πηλὸς καθαρῶτατος, ἐτοιμασμένος ὑπὸ τοῦ πηλοπλάστου διὰ τὰς χρήσεις του. Οἱ «προμηθευταὶ τῆς Αὐλῆς» κατῴκουν καὶ εἰργάζοντο ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων. Βεβαίως δὲ δὲν εἰργάζοντο μόνον χάριν τῆς Αὐλῆς. Μᾶλλον οἱ βασιλεῖς ἦσαν αἱ διατηροῦντες τεχνικὰ ἐργαστήρια καὶ ἐμπορευόμενοι τὰ προϊόντα αὐτῶν. Ἡ κερδοσκοπία ἐκείνη τῶν μυθικῶν ἀνάκτων πάντως ἦτο ἀσυγκρίτως ἐντιμότερα ἄλλης γνωστῆς ἱστορικῶς — καὶ σημερινῶν ἀκόμη — βασιλέων καὶ

ἀρχόντων. Γράπεζαι τοῦλάχιστον καὶ χρηματιστήρια καὶ χρεώ-
γραφα τότε δὲν ἦσαν γνωστά.

* *

Εἰς τὸ ἀρχαῖον Δήλιον (σήμερον Δήλεσι), ὄχι μακρὰν τῆς
σημερινῆς «Σκάλας Ὠρωποῦ», ἀνεσκάφη τὸ πολυάνδριον τῶν
Θεσπιέων, οἵτινες ἔπεσαν κατὰ τὴν ἐν Δηλίῳ μάχην μεταξὺ
Ἀθηναίων καὶ Βοιωτῶν τὸ 423 πρὸ Χριστοῦ. Ὅπως εἰς τὸ
πολυάνδριον τῶν Θηβαίων ἐν Χαιρωνείᾳ (μάχη τοῦ 338 πρὸ
Χριστοῦ μεταξὺ Μακεδόνων καὶ Ἑλλήνων), καὶ ἐνταῦθα λέων
μαρμάρινος εἶχεν ἐγερθῆ ἐπὶ τοῦ τάφου τῶν Θεσπιέων. Ἐν
τεμάχιον αὐτοῦ σώζεται ἐν τῇ μουσειῷ τῶν Θηβῶν, ἄλλο
τεμάχιον κεῖται ἔτι κατὰ χώραν. Οἱ πρῶτοι ἐκ Δηλίου μετα-
κομισθέντες νεκροὶ ἐτάφησαν, οἱ δὲ ὑπόλοιποι ἔνεκα τῆς ἀπο-
συνθέσεως ἐκάησαν. Ὅσον πολυάριθμα εἶναι τὰ εἰς τοὺς τάφους
τούτους εὑρεθέντα ἀγγεῖα, ὥστε ὁ ἀνασκάψας ἔφορος κ. Κερα-
μόπουλος ὀνομάζει τὸν τόπον «μεταλλεῖον ἀρχαίων ἀγγείων».
Ὡς ἀληθὲς καλλιτέχνημα θεωρεῖ κρατῆρα ἐρυθρόμορφον μὲ
πέντε πρόσωπα ἐκ τῆς μιᾶς πλευρᾶς, τέσσαρα δὲ ἐκ τῆς ἄλλης.

* *

Εἰς τὴν Τάναγραν τῆς Βοιωτίας ἀνεσκάφησαν 152 τάφοι,
ἀνήκοντες εἰς διαφόρους ἐποχὰς ἀπὸ τοῦ ἕκτου μέχρι τοῦ
πρώτου αἰῶνος πρὸ Χριστοῦ. Τριάκοντα ἐξ αὐτῶν — στενόμα-
κροὶ βόθροι — περιεῖχον κεκαυμένους νεκρούς. Εἰκοσιᾶξ περιεῖ-
χον τεθαμμένους νεκρούς. Ὡς τάφοι ἐχρησίμευσαν καὶ πλῆθι καὶ
ἀμφορεῖς. Ἄλλοι ἦσαν σκεπασμένοι ἀπλῶς διὰ κεράμων. Ἄλ-
λοι περιεῖχοντο ὑπὸ λιθίνων πλακῶν. Ἐὰ εὑρεθέντα εἰδῶλια
εἶναι ἀρχαῖκου τύπου. Τὸν πέμπτον αἰῶνα ἐπροτιμῶντο εἰς
τοὺς τάφους τὰ ἀγγεῖα. Ἀπὸ τοῦ τετάρτου αἰῶνος ἐπροτιμῶντο
πάλιν τὰ εἰδῶλια. Ὀλίγιστα ὅμως εὑρέθησαν ἐκ τῶν χρόνων
τῆς ἀκμῆς τῆς βιομηχανίας ταύτης τῶν Ταναγραίων. Ἐξή-
κοντα ὀνόματα διεσώθησαν ἐπὶ τῶν ἐπιτυμβίων στηλῶν.

* *

Εἰς τὴν Ἀττικὴν ἡ σπουδαιότερα ἐργασία ἔγινεν εἰς τὴν
θέσιν Ἀνάβυσος, εἰς τὴν ὑπώρειαν τοῦ λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου,

ἡμίσειαν ὥραν ἀπὸ τοῦ χωρίου Καμάριζα. Ἀνάβυσος ἴσως εἶναι
παραφθορὰ τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος τοῦ δήμου Ἀνάφλυστος,
ἕπερ διὰ τοῦ Ἀνάφλυστος, Ἀνάφυσος ἠδύνατο νὰ γίνῃ Ἀνά-
βυσος. Τὸ ὄνομα σημαίνει πηγὴν. Εἰς τὸ ἀρχαῖον νεκροτα-
φεῖον τοῦ δήμου τούτου ἀνεσκάφησαν τάφοι γεωμετρικαὶ καὶ
ἄλλοι τοῦ ἕκτου καὶ πέμπτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος. Ἐκατὸν
πεντήκοντα περίπου ἀγγεῖα, ὧν πολλὰ ἔχουν ὕψος 0,70 μ.,
ἐξήχθησαν ἐκ τῶν τάφων τούτων. Εἰς τὰ χῶματα εὑρέθησαν
καὶ προϊστορικὰ ἀγγεῖα χειροποίητα μὲ ἐγγράρακτα σχήματα
καὶ τὴν σβάστικα λεγομένην.

Καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, εἰς τὴν θέσιν Ἁγίου Δανιήλ, ὀλίγον
νοτιοδυτικῶς τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Πλάτωνος εὑρέθησαν τάφοι.
Παμμεγέθεις ἀμφορεῖς συγκείμενοι ἐκ τεμαχίων συνδεδεμένων
διὰ μολύβδου περιεῖχον ὄστᾳ βρεφῶν ἀκαυστα. Νεκρὰ βρέφη
δὲν ἐκαίοντο. Τὰ ἀγγεῖα εἶναι τοῦ πέμπτου αἰῶνος. Ἐπὶ δὲ
τῆς ἀντικρῆ τῆς σημερινῆς ἀγορᾶς καὶ πρὸ τοῦ Βαρβακείου
πλατείας (ὁδὸς Ἀθηνᾶς) εὑρέθησαν ἱκανὰ λείψανα μαρμαρίνων
ἀγαλμάτων: μικρὸν ἀκέφαλον ἀγαλμάτιον ῥωμαϊκῶν χρόνων,
νύμφης πιθανῶς, καθημένης ἐπὶ βράχου, τοῦ ὁποῦ το ἔμπρο-
σθινὸν μέρος παριστάνει σπήλαιον· μικρὰ κεφαλὴ ἀγάλματος
Διονύσου πιθανῶς· ἄλλη νεανικὴ κεφαλὴ, ἀντίγραφον χαλκοῦ
ἔργου τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ πέμπτου αἰῶνος· χεῖρ μικροῦ
ἀγαλματίου, ἐξ ἧς κρέματα ἰσθῆτος. Τὸ δάπεδον εἶναι
ψηφιδωτὸν ῥωμαϊκῶν χρόνων. Πλησίον τῆς αὐτῆς θέσεως πρὸ
τριακονταετίας περίπου, ἐντὸς τῆς αὐλῆς τοῦ Βαρβακείου εὑρέθη
ἡ γνωστὴ Ἀθηνᾶ τοῦ Βαρβακείου, ἡ ἀποκειμένη εἰς τὸ Ἐθνι-
κὸν μουσεῖον.

Εἰς τὰς Ἀθήνας ἀρκετὰ πλέον ἐπροχώρησαν καὶ αἱ ἐργα-
σίαι πρὸς ἀναστήλωσιν τῶν Προπυλαίων. Εἶναι γνωστὴ ἡ λαμ-
πρὰ ὁμοία ἐργασία, ἡ ὁποία ἀποκατέστησε τὴν δυτικὴν ὄψιν
καὶ τὴν βορείαν πρόστασιν τοῦ Ἐρεχθείου ἐκ τῶν ἀρχαίων
ὕλικῶν μὲ μικρὰν μόνον χρῆσιν νέου μαρμάρου καὶ τοῦτο
εἰς θέσεις ἀφανεῖς ἐξώθεν. Ὅμοια εἶναι καὶ ἡ ἐργασία εἰς
τὰ Προπύλαια. Σχεδὸν ὅλη ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ θὰ ἐπανα-
λάβῃ τὴν ἀρχαίαν τῆς ὄψιν. Ἐὰ ἀρχαῖα ὑλικά δὲν προέρχονται
μόνον ἐκ τοῦ καθαιρεθέντος τὸ 1875 φραγκικοῦ πύργου. Ἄνευ-

ρίσκονται πανταχοῦ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἔξω αὐτῆς διεσπαρμένα. Καὶ ἐν μέρος τῆς βορειανατολικῆς γωνίας τοῦ καθ' αὐτὸ Προπύλου θ' ἀναλάβῃ τὴν ἀρχαίαν του ὄψιν. Ἀνεστηλώθη ἤδη εἰς Ἴωνικὸς κίων, μία μαρμαρίνη δοκὸς (μήκος 6,30 μ.) καὶ εἰς τὴν θέσιν των ἐπανέρχονται τὰ φατνώματα τῆς μαρμαρίνης ὀροφῆς. Ἡ ἐπιμελεστάτη ἐργασία τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Μπαλάνου καὶ τῶν πεπειραμένων ἐργατῶν του (ἀξίζει νὰ μνημονευσθῇ τὸ ὄνομα τοῦ ὀξυδερκοῦς Κίωστα Μάστορη) ἀνευρίσκει μεταξὺ σωρῶν πετρῶν σπουδαιότατα πολλάκις τεμάχια τῶν ἀρχαίων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν. Ἄν οἱ Τούρκοι δὲν εἶχον καταστρέψῃ τόσο βαρβάρως τὰ μετὰ τὴν ἐκρηξίν τοῦ 1656 σωζόμενα ἀκόμη Προπύλαια, ἢ ἀποκατάστασις τοῦ μεγίστου μέρους αὐτῶν θὰ ἦτο σήμερον δυνατὴ καὶ εὐχερής. Δυστυχῶς ἐκ τῶν κιονοκράνων καὶ τοῦ αετώματος τῆς δυτικῆς προσόψεως οὐδὲ ἐλάχιστον τεμάχιον φαίνεται ὅτι διεσώθη. Ἐὰ μάρμαρα μετέβαλαν οἱ Τούρκοι εἰς ἄσβεστον.

Δ'

Πολὺ ἀξιοσημείωτος ὑπῆρξεν ἐν Ἀθήναις καὶ ἡ ἔρευνα, ἣτις ἐγένετο εἰς τὴν Πνύκα κυρίως πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς χρονολογίας τοῦ ἐκ κολοσσαίων λαξευτῶν λίθων συγκειμένου ἡμικυκλικοῦ ἀναλήμματος. Ἡ ἐργασία αὕτη ἤρχισε τὸ 1910, ἀλλ' ἐξηκολούθησε καὶ κατὰ τὸ λήξαν ἔτος. Κατὰ τὴν κτίσιν τοῦ ἀναλήμματος τούτου ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐσωρεύθη ὀπισθεν αὐτοῦ, πρὸς τὴν διεύθυνσιν δηλονότι τοῦ ὑψηλότερα εἰς τὴν χορδὴν τοῦ ἡμικυκλίου κειμένου λαξευτοῦ εἰς τὸν βράχον βήματος, (κυρίως βώμοῦ τοῦ Διὸς Ὑψίστου), πολὺ χῶμα. Ἐπόμενον ὡς ἐκ τούτου ἦτο νὰ εὐρεθῶσιν ἐντὸς αὐτοῦ ἀγγεῖα ἢ θραύσματα ἀγγείων ἢ ἄλλα οἰαδήποτε ἀντικείμενα σύγχρονα πρὸς τὴν ἐποχὴν τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ ἀναλήμματος. Ἐὰ εὐρήματα ταῦτα θὰ ὄριζον ἀκριβῶς τὴν ζητουμένην χρονολογίαν.

Ἀλλὰ τὰ εὐρήματα ταῦτα ἀπεδείχθησαν χρονολογικῶς καταβαίνοντα ἀπὸ τοῦ πέμπτου μέχρι τοῦ δευτέρου αἰῶνος πρὸ Χριστοῦ. Κατ' ἀνάγκην λοιπὸν πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ ἡμικυκλικὸν ἀνάλημα δὲν ἐκτίσθη πρὸ τῆς τελευταίας ταύτης

ἐποχῆς. Καὶ ἡ Πνυξ ἐπομένως, ἦτοι ὁ τόπος τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἀθηναϊκοῦ δήμου κατὰ τὴν λαμπρὰν ἐποχὴν τῆς πόλεως, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχη τὴν ἔκτασιν, ἣτις ἀπεδίδοτο εἰς αὐτὴν ἔνεκα τοῦ ἐν λόγῳ ὄλως διόλου ἀρχαϊκοῦ τὴν ὄψιν ἀναλήμματος. Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὴν κοινὴν θεωρίαν ἐπιστεύετο ὅτι τὴν νῦν μορφήν τῆς ἔλαβεν ἡ Πνυξ εὐθὺς μετὰ τὴν ἐξωσιν τῶν τυράννων τὸ 510 πρὸ Χριστοῦ καὶ τὴν νέαν ὀργάνωσιν τοῦ Σολωνείου δημοκρατικοῦ πολιτεύματος ὑπὸ τοῦ Κλεισθένους. Εἶναι γνωστὸν ἄλλως ὅτι μόνον ἀφοῦ ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Λυκούργου περὶ τὸ 330 πρὸ Χριστοῦ τὸ Διονυσιακὸν θέατρον, ἡ Πνυξ ἔπαυσε νὰ εἶναι ὁ τόπος τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ δήμου, πλὴν ἰδιαιτέρων τινῶν περιστάσεων θρησκευτικῆς σημασίας.

Ἀλλὰ ποία λοιπὸν ἦτο ἡ παλαιότερα μορφή τῆς Πνυκός;

Ἦτο ἀναμφιδόλως ἡμικυκλικὴ πάλιν, ἀλλὰ μικρότερα. Διότι κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν εὐρέθη δεύτερον ἀνάλημα δέκα μέτρα νοτιώτερον τοῦ ἐξωτερικοῦ ὄρατοῦ, κρυπτόμενον εἰς βάθος τριῶν μέτρων ἀπὸ τὴν νῦν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους. Σφύζονται ἐννέα στρώσεις μεγάλων λίθων, κομμένων ἐκ τοῦ βράχου τῆς Πνυκός· εἶναι δὲ κτισμένον κλιμακοειδῶς, οὕτω δηλαδὴ ὥστε ὁ τοῖχος σχηματίζεται ὡς κλιμαξ, ἐπειδὴ κάθε κατωτέρα στρώσις προεξέχει τῆς ἀμέσως ἀνωτέρας κατὰ δεκαοκτὼ ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου. Οἱ λίθοι ἔχουν μῆκος μέχρι 1,50 μ., ὕψος 0,25-0,30 μ. καὶ πᾶχος 0,50.

Ἀλλ' ἡ ἐπίχωσις ὀπισθεν τοῦ ἀναλήμματος δὲν ἔφερεν εἰς φῶς εἰμὴ μόνον χάλικας καὶ οὐδὲν ἀντικείμενον χρονολογήσιμον. Δὲν δυνάμεθα λοιπὸν νὰ γνωρίζωμεν πότε ἐκτίσθη.

Τοιοτοτρόπως μένομεν ἀκόμη ἐν πλήρει ἀβεβαιότητι περὶ τοῦ ἀρχικοῦ μεγέθους τοῦ χώρου, ὅστις ἀπὸ τοῦ 510 μέχρι τοῦ 330 περίπου ἐχρησίμευεν ὡς ὁ τόπος τῆς συναθροίσεως τοῦ κυριάρχου ἀθηναϊκοῦ δήμου, ὡς ὁ τόπος ὅπου ποτὲ ἠγόρευσεν εἰς τὰς κρισιμωτάτας στιγμὰς τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων ὁ Μιλτιάδης καὶ ὁ Ἀριστείδης, ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Κίμων, ὁ Περικλῆς καὶ ὁ Δημοσθένης.

Ἔως οὖν ἀποδειχθῇ τὸ ἐναντίον—ἂν ἀποδειχθῇ ποτε—θὰ πιστεύωμεν καθ' ὅλας τὰς μέχρι τοῦδε πιθανὰς ἐνδείξεις ὅτι ἡ Πνυξ ἦτο ὁ χώρος οὗτος, ἔστω καὶ μικρότερος ἢ ὅσον ὑπεθέ-

τομεν αὐτὸν μέχρι τοῦδε ἕνεκα τοῦ ἐξωτερικοῦ Κλεισθενείου δῆθεν ἀναλήμματος· ὅτι πρὸς τούτοις αἱ βαθμίδες αἱ σωζόμεναι εἰς τὴν παρεῖαν τοῦ ὀρθοῦ καθέτως ἀποκομμένου βράχου ἦσαν αἱ βαθμίδες τοῦ βωμοῦ, τοῦ ὁποῦ το κατώτατον μέρος (ἢ πρόθυσις) περιλαμβανόμενον ὑπὸ κιγκλιδώματος ἐχρησίμευεν ὡς βῆμα εἰς τοὺς ῥήτορας. Πῶς πρέπει νὰ ἐξηγήσωμεν κατόπιν τὰ πράγματα ἕνεκα τῆς μαρτυρίας τοῦ Πλουτάρχου ὅτι οἱ τριάκοντα τύραννοι (τὸ 404 πρὸ Χρ.) μετέθεσαν τὸ βῆμα τῶν ῥητόρων ὥστε νὰ μὴ φαίνεται πλέον ἐξ αὐτοῦ ἡ θάλασσα, μένει βεβαίως ζήτημα ἄλυτον· ἐπειδὴ καὶ ἀπὸ τὸ παλαιὸν βῆμα (τὸν βωμὸν ὡς εἴπομεν), ἡ θάλασσα δὲν ἐφαίνετο, τοῦλάχιστον ἂν λάβωμεν τὸ πρᾶγμα κυριολεκτικῶς, διότι ἄλλως ὅπουδῆποτε καὶ ἂν ἴσταται τις ἐπὶ τῶν λόφων τῶν Ἀθηναίων δύναται νὰ δεικνύῃ πρὸς τὴν θάλασσαν, πρὸς τὴν Σαλαμίνα ὡς ὑπὸ τὴν ὄψιν του κειμένην.

Ἄλλ' αἱ μαρτυρίαι τῶν ἀρχαίων δὲν ἐπιτρέπουσιν ἀμφιβολίαν οὔτε περὶ τοῦ ποῦ ἐκ τῶν περὶ τὴν Ἀκρόπολιν λόφων ἦτο ὁ λεγόμενος Πνύξ οὔτε ὅτι ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἢ συγκροτούμενη εἰς τὴν «Πνύκα» ἔκειτο ἐπὶ τόπου ὑψηλοῦ καὶ ὄχι ἐν κοιλάματι, καθὼς ἠθέλησάν τινες, κειμένῃ εἰς τοὺς πρόποδας αὐτῆς, πρὸς βορρᾶν ἐννοεῖται. Ἡ Πνύξ κατὰ τὸν Πλάτωνα (ἐν Κριτία 112 Α') ἔκειτο καταντικρὺ τοῦ Λυκαθητοῦ. Ὁ Λουκιανὸς (ἐν δις κατηγορουμένῃ 9) λέγει «σὺ κάθησαι αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ κύταζε πρὸς τὴν Πνύκα.» Ὁ Πλουτάρχος (εἰς τὸν βίον τοῦ Θεσέως 27) παριστάνει τοὺς Ἀθηναίους ὀρμῶντας ἐκ τοῦ λόφου τοῦ Μουσείου, ὅπου νῦν τὸ μνημεῖον τοῦ Φιλοπάππου, κατὰ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος τῶν Ἀμαζόνων, ἣτις κατεῖχε τὸν λόφον τῆς Πνυκός. Ἐξ ἄλλου ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου κατὰ τὸν Ἀριστοφάνη (Θεσμοφοριάζουσαι στ. 657) συγκροτεῖται ὠρισμένως εἰς ὑψηλὸν τόπον, διότι εἰς ὑψηλὸν τόπον ἔκειτο τὸ ἱερὸν τῆς Δήμητρος Θεσμοφόρου, πλησίον τοῦ ὁποῦ συνεδριάζει ὁ δῆμος (κατὰ τὸν σχολιαστὴν τοῦ Ἀριστοφάνους εἰς Θεσμοφοριαζούσας στ. 585). Ὁ δῆμος συνεδριάζει «ἄνω» καὶ κατὰ τὸν Δημοσθένη περὶ τοῦ στεφάνου 169. «Ἀπὸ τῶν πετρῶν ἄνωθεν» ψαρεύει καὶ τοὺς φόρους τῶν συμμάχων ὁ ἀθηναϊκὸς δῆμος κατὰ τὸν Ἀριστοφάνη εἰς τοὺς Ἰππεῖς.

Τέλος κατὰ τὸν Πολυδεύκη (VIII, 132) ἢ ἐπὶ τῆς Πνυκός ἐκκλησία τοῦ δήμου συνεκροτεῖτο εἰς τόπον θεατροειδῆ κατεσκευασμένον «κατὰ τὴν παλαιὰν ἀπλότητα» καὶ ὄχι ὅπως ἦτο ἐν ἀληθινὸν θέατρον, π. χ. τὸ Διονυσιακόν.

Ταῦτα πάντα συμφωνοῦν τελείως πρὸς ὅ,τι βλέπομεν σήμερον ἐνώπιόν μας εἰς τὴν Πνύκα. Αἱ ἀνασκαφαὶ δὲν μᾶς ἐδίδαξαν τίποτε ἐναντίον τούτου, ἂν καὶ δὲν παρέσχον καὶ τίποτε πρὸς ἐπίρρωσιν τῆς ἀνωτέρω γνώμης.

Παρὰ τὸ χωρίον Μέλανα τῆς Κυνουρίας ὁ ἔφορος κ. Ρωμαῖος ἀνέσκαψεν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ βουνοῦ Ἁγίου Ἡλίας ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος. Τὰ σωζόμενα λείψανα ἀνήκουν εἰς ναὸν δωρικὸν τοῦ 6^{ου} αἰῶνος. Ὁ πρὸ τοῦ ναοῦ βωμὸς — τετράγωνον 8,20 μ. — ἀνηγέρθη τὸν 4^{ον} αἰῶνα. Χαλκῆ φιάλη ἀνευρεθεῖσα ἐνταῦθα φέρει τὴν ἐπιγραφὴν «Ἀπέλλων Ἰουρίτας». Τὸ σημερινὸν χωρίον Ἰουρός διέσωσε προφανῶς τὸ ὄνομα τῆς ὑπὸ Στεφάνου Βυζαντίου μνημονευομένης ἀρχαίας λακωνικῆς πόλεως.

Εἰς τὴν θέσιν Παλαιοκάτινα παρὰ τὸ πεδῖον τῆς Δημητσάνης εἰς τὴν Ἀρκαδίαν ἐξηκρίβωσεν ὁ ἔφορος κ. Οἰκονόμος δι' ἐπιγραφῶν τὴν τοποθεσίαν τῆς ἀρχαίας πόλεως Θισόας «τῆς πρὸς τῇ Ὀρχομενῷ» καὶ ἀνέσκαψεν ἱερὸν, τὸ ὁποῖον αἱ ἐπιγραφαὶ ὀνομάζουσιν «ἱερὸν τοῦ Μεγάλου Θεοῦ». Μέγας Θεὸς εἶναι πιθανῶς ὁ Ζεὺς, ὅστις νήπιον ἔτι ἐλούσθη εἰς τὰς πηγὰς τοῦ ὀλίγον ἐντεῦθεν ἀπέχοντος ποταμοῦ Λουσίου. Τὸ ἱερὸν εἶναι κτίσμα τοῦ 3^{ου} αἰῶνος. Πλὴν τῶν ἐπιγραφῶν εὐρέθη καὶ ἀγαλμάτιον χαλκοῦν ἄρτιον μακεδονικῶν χρόνων.

Εἰς ἐξακρίβωσιν τῆς τοπογραφίας κατὰ τὰς παρὰ Παισαυρία πληροφορίας συνετέλεσαν καὶ αἱ ἐν Ἡλιδι ἀνασκαφαὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις αὐστριακοῦ ἀρχαιολογικοῦ ἰνστιτούτου. Ἡ ἔκτασις τῶν ἐρείπων ἐνταῦθα, ἀνατολικῶς τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ Γαστούνης, εἶναι πολὺ μεγάλη, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπὶ μακροῦς αἰῶνας, ἀπὸ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων μέχρι σήμερον, ἐξακολουθοῦσα λεηλασία εἶναι ὄχι μικρά. Ἀπεδείχθη ὅτι ὁ λόφος, ἐπὶ τοῦ ὁποῦ κείται τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἦτο ἡ ἀκρόπολις τῆς ἀρχαίας πόλεως. Ἀλλὰ τὰ σωζόμενα ἐρείπια

τῶν ὀχυρωμάτων τοῦ λόφου ἀνήκουσιν εἰς τὸ φρούριον τῶν Γάλλων κατακτητῶν τοῦ τόπου (μετὰ τὸ 1204 μετὰ Χριστόν). Εἰς τὴν κάτω πόλιν τὰ ἑλληνικὰ ἐρείπια εἶναι ὀλίγα, περισσότερα εἶναι τὰ ρωμαϊκά. Τὸ ὀκτώγωνον λεγόμενον περιέχει καὶ καλὰ ψηφιδωτά. Τὸ γυμνάσιον διακρίνεται καλῶς, τοῦτο δὲ μετὰ τινῶν ἄλλων ἐρείπων διασαφεῖ τὴν τοπογραφίαν τῆς πόλεως ὑπὸ τοῦ Πausανίου. Ἀξιόλογα καὶ διδακτικὰ εἶναι τὰ ἐρείπια μεγάλης κρήνης τῆς πόλεως, ἑλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων. Ἰδιαιτέραν μελέτην ἀφιέρωσεν εἰς αὐτὴν ὁ Ἕλλην μηχανικὸς κ. Ἀναστάσιος Ὀρλάνδος, δημοσιευθεῖσαν ἤδη εἰς τὸ τέταρτον τεῦχος τῆς κατ' αὐτὰς ἐκδοθείσης Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τοῦ 1911.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΩΤΗΡΙΑΔΗΣ

Η ΩΡΑΙΟΤΗΣ

ΕΚ ΤΩΝ ΤΟΥ ΕΜΕΡΣΟΝ

Ἡ τάσις τῆς φυτείας ν' ἀναπτύσσεται ἑλικοειδῶς λυμαίνεται ἐπίσης καὶ τὴν ἐκπαίδευσιν. Τὰ βιβλία μας πολὺ ἀργὰ μᾶς προσεγγίζουν εἰς τὰ πράγματα ὅσα θέλομεν πρὸ παντὸς νὰ γνωρίσωμεν. Τί ἐπιδείξεις κάμνομεν μὲ τὴν ἐπιστήμην μας καὶ πόσον ἀπέχει καὶ πόσον δὲν ἤμπορεῖ νὰ φθάσῃ τὰ πράγματα τὰ ὅποια πραγματεύεται! Ἡ βοτανικὴ μας εἶναι καμωμένη μόνον μὲ ὀνόματα καὶ ὄχι μὲ δυνάμεις: Οἱ ποιηταὶ καὶ οἱ μυθιστοριογράφοι ὀμιλοῦν περὶ χόρτων λαματικῶν καὶ εὐεργετικῶν, ἀλλὰ τί ἠξεύρει ὁ βοτανολόγος περὶ τῶν ἀρετῶν τῶν γενῶν τούτων; Ὁ γεωλόγος ξεσκεπάζει ὅλα τὰ γεωλογικὰ στρώματα καὶ ἠμπορεῖ νὰ τ' ἀπαριθμήσῃ ὅλα εἰς τὰ δάκτυλά του, ἀλλ' ἠμπορεῖ ἄρα γε νὰ μᾶς εἰπῇ τί ἀποτέλεσμα παράγουν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὅποιος κτίζει ἐπάνω εἰς αὐτὰ τὴν οἰκίαν του, ἐπὶ τῆς φυλῆς, ἢ ὅποια κατοικεῖ ἐπὶ γρανιτώδους ἐδάφους, ἐπὶ τῶν κατοίκων χώρας, τῆς ὁποίας τὸ ἔδαφος ἐσχηματίσθη ἀπὸ ἄργιλον καὶ ἀπὸ προσχώσεις ποταμῶν;

Θὰ ἐπηγαίναμεν πρὸς τὸν ὀρνιθολόγον μὲ νέα αἰσθήματα, ἐὰν ἦτο εἰς θέσιν νὰ μᾶς πληροφορήσῃ τί λέγουν τὰ πτηνὰ, ὅταν συνέρχονται κατ' ἀγέλας εἰς τὰ φθινοπωρινὰ τῶν συμβούλια καὶ συνδιαλέγονται μεταξύ τῶν ἐπὶ τῶν δένδρων. Ἡ ἔλλειψις ἐνδιαφέροντος καθιστᾷ τὸ ἔργον τοῦ ὀχληρὸν λεξιλόγιον. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἓν πτηνὸν νεκρὸν. Ὅ,τι ἀποτελεῖ τὸ πτηνὸν δὲν εἶναι τὸ ποσὸν τῶν γραμμαρίων του καὶ τῶν ἑκατοστομέτρων, ἀλλὰ εἶναι αἱ σχέσεις του μὲ τὴν φύσιν καὶ τὸ πτίλωμά του ἢ ὁ σκελετός, τὸν ὅποιον δεικνύετε, δὲν ἀποτελοῦν τὸν ἐρωδιόν, καθὼς δὲν εἶναι Δάντης ἢ Βάσιγκτων τὸ ποσὸν τῆς τέφρας ἢ τὸ φιαλίδιον ἀερίου, εἰς ὃ μετεβλήθησαν τὰ σώματά των. Ὁ φυσιοδίφης ὅσον φαντάζεται ὅτι προχωρεῖ, ἄλλο τόσον ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν δρόμον του. Ὅταν τὸ παι-

διόν ἔβλεπε τὰ κογχύλια εἰς τὴν ἀκτὴν καὶ εἰς τὰ λιβάδια, ἀνίκανον νὰ τὰ καλέσῃ μὲ τ' ὄνομά των, εἶχεν ὀρθοτέραν ἀντιληψιν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον ὅστις ἐπαίρεται, διότι ἠξεύρει τὴν ὀνοματοθεσίαν. Ἡ ἀστρολογία ἐκίνει τὸ ἐνδιαφέρον μας, διότι συνέδεε τὸν ἄνθρωπον μὲ τὸ σύστημα. Ἀντὶ νὰ λαμβάνῃ στάσιν μονήρους ἐπαίτου, τὸ πλεόν μακρυνὸν ἄστρον τὸν ἠσθάνετο καὶ αὐτὸς ἠσθάνετο τὸ ἄστρον. Ὅσον χονδροειδῆς καὶ νοθευμένη καὶ ἂν ἦτο ἡ ἰδέα ἀπὸ τοὺς ἀγύρτας καὶ τοὺς ἐκμεταλλευτάς της, ἐν τούτοις ἦτο ἀληθῆς καὶ θεία. Ἦτο μία ὁμολογία τῆς ψυχῆς ἣτις κατενόει τὰς ἀπείρους σχέσεις της, καὶ ἀνεγνώριζεν ὅτι τὸ κλίμα, οἱ αἰῶνες οἱ μακρυνοί, καθὼς καὶ οἱ πλησίον κόσμοι, λαμβάνουν κάποιον μέρος εἰς τὴν βιογραφίαν του. Ἡ χημεία ἀποσυνθέτει, ἀλλὰ δὲν κατασκευάζει. Ἡ ἀλχημεία ἀποπειρωμένη νὰ μετατρέψῃ ἐν στοιχείον εἰς ἄλλο, νὰ παρατείνῃ τὴν ζωὴν, νὰ δώσῃ δύναμιν, — ἐπεχειρεῖ πράγματα βαίνοντα εἰς τὸν ἀληθινὸν δρόμον. Εἰς ὅλην τὴν ἐπιστήμην λείπει μία πλευρὰ ἀνθρωπίνῃ. Ὁ κάτοικος εἶναι κάτι περισσότερον τῆς οἰκίας. Ἐὰν ἔντομα, οἱ στήμονες, οἱ σπόροι, εἰς ὅς ἀφιερῶμεν τόσα ἔτη, δὲν ἀποτελοῦν σκοπὸν καὶ ἔαν αἱ δυνάμεις τοῦ ἐξελιχθοῦν ἐν τάξει, ὁ ἄνθρωπος θὰ παρασύρῃ μαζί του τὴν φύσιν καὶ θὰ κάμῃ νὰ διαχυθῇ τὸ φῶς εἰς ὅλα της τ' ἀπόκρυφα. Ἡ μελέτη τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας μᾶς ἐνδιαφέρει περισσότερον παρ' ὅλας τὰς ἀτελευτήτους ἐρεῦνας διὰ τοῦ μικροσκοπίου καὶ ὑπερβαίνει καθ' ἑαυτὴν πού ἠμπορεῖ νὰ μετρηθῇ μὲ τοὺς πομπώδεις ἀριθμοὺς τοῦ ἀστρονόμου.

Ὅσον ἐπιπόλαιοι εἴμεθα, ἄλλο τόσον εἴμεθα καὶ σκεπτικισταί. Οἱ ἄνθρωποι θεωροῦν ἑαυτοὺς ὄντα μικρᾶς ἀξίας καὶ εὐτελεῖ καὶ ἐν τούτοις ὁ ἄνθρωπος εἶναι δεμάτι ἀστραπῶν. Ὅλα τὰ στοιχεῖα εἰς αὐτὸν ἐκχύνονται· εἶναι τὸ κύμα τοῦ κύματος καὶ τὸ πῦρ τοῦ πυρός· αἰσθάνεται τοὺς ἀντίποδας καὶ τοὺς πόλους σὰν σταγόνας τοῦ αἵματός του· σὰν προέκτασιν τῆς ἀτομικότητός του. Ἐὰν καθήκοντά του αὐτὸν ἔχουν ὡς μέτρον των καὶ ἕνας ἄνθρωπος εὐθὺς καὶ τέλειος θὰ ἐλογίζετο ὡς τὸ κέντρον τοῦ συστήματος τοῦ Κοπερνίκου. Εἶναι περιεργὸν ὅτι πιστεύομεν μόνον κατὰ τὸ μέτρον πού ζῶμεν. Δὲν ἀναλογιζόμεθα ὅτι οἱ ἥρωες ἠμποροῦν νὰ ἐξασκήσουν δύναμιν πλεόν

μεγαλοπρεπῆ ἀπὸ τὸ παιγνίδι τῶν πεσσῶν πού μᾶς τέρπει. Ὁ βαθὺς ἄνθρωπος πιστεύει εἰς τὰ θαύματα καὶ τὰ περιμένει, πιστεύει ὅτι τὸ βάσκανον βλέμμα δύναται νὰ βλάψῃ, ὅτι ἡ εὐλογία τῆς καρδίας θεραπεύει, ὅτι ὁ ἔρως ἠμπορεῖ ν' ἀναπτέρωσῃ τὴν ἰδιοφυΐαν καὶ νὰ ὑπερνικήσῃ ὅλα τὰ ἐναντία περιστατικά. Ἀπὸ μίαν μεγάλην καρδίαν ἀκαταπαύστως ἀπορρέουν μαγνητικὰ ρεύματα διὰ νὰ ἐλκύσουν τὰ μεγάλα γεγονότα. Ἡμεῖς ὁμῶς ἐκτιμῶμεν προτερήματα πολὺ χαμηλά, ἐκτιμῶμεν ἕνα φρόνιμον σύζυγον, ἕνα καλὸν υἱόν, ἕνα καλὸν ψηφοφόρον, ἕνα καλὸν πολίτην καὶ ὑποτιμῶμεν πᾶν ὅ,τι ῥωμαντικὸν ἠμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ εἰς ἕνα χαρακτήρα καὶ ἴσως ἴσως λογαριάζομεν μόνον τὴν νομισματικὴν ἀξίαν του θεωροῦντες τὴν νοημοσύνην του, τὴν ἀγάπην του ὡς εἶδος συναλλαγματικῆς ἣτις εὐκολὰ μετατρέπεται εἰς ὠραῖα οἰκήματα, εἰς εἰκόνας, εἰς μουσικὴν καὶ εἰς οἶνους.

Ὁ σκοπὸς τῆς ἐπιστήμης ἦτο νὰ μεγαλώσῃ τὸν ἄνθρωπον, νὰ τὸν εἰσαγάγῃ εἰς τὴν φύσιν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη, ἕως οὗ αἱ χεῖρές του φθάσουν νὰ ἐγγίξουν τοὺς ἀστέρας, οἱ ὀφθαλμοὶ του νὰ βλέπουν διὰ μέσου τῆς σφαίρας, τὰ ὦτα νὰ διακρίνουν τὴν γλῶσσαν τῶν ζώων καὶ τῶν πτηνῶν καὶ τὰ νοήματα τῶν ἀνέμων καὶ διὰ τῆς συμπαθείας του νὰ καταστῇ τοιοῦτος ὥστε νὰ ἠμποροῦν νὰ συνδιαλέγωνται μὲ αὐτὸν ἡ γῆ καὶ ὁ οὐρανός. Τοιαύτη ὁμῶς δὲν εἶναι ἡ ἐπιστήμη μας. Ἡ γεωμετρία μας, ἡ χημεία μας, ἡ ἀστρονομία μας φαίνονται νὰ μᾶς κάμνουν σοφοὺς, ἀλλὰ μᾶς ἀφίνουν ἐκεῖ ὅπου μᾶς εὔρον. Ἡ ἐφεύρεσις ὠφελεῖ τὸν ἐφευρέτην, ἀλλ' εἶναι ἀμφιβόλου ὠφελείας εἰς ὅλους τοὺς ἄλλους. Οἱ τύποι τῆς ἐπιστήμης, καθὼς καὶ τὰ χαρτιά τοῦ χαρτοφυλακίου σας, δὲν ἔχουν ὠφέλειαν παρὰ μόνον διὰ τὸν κάτοχόν των. Ἡ ἐπιστήμη εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ εἰς τὴν Ἀμερικὴν προσηλώνεται ζηλοτύπως εἰς τὴν θεωρίαν καὶ δὲν παραδέχεται τὴν ἰδέαν τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ ἠθικοῦ σκοποῦ. Ἡ τοιαύτη δὲ ἀπανθρωπία ὑφίσταται τὴν τιμωρίαν της. Τί εἶδους ἄνθρωπον παράγει ἡ ἐπιστήμη; Τὸ παιδίον δὲν αἰσθάνεται καμμίαν ἔλξιν διὰ τὸν ἑαυτόν του «Δὲν θέλω νὰ γίνω σὰν τὸν διδάσκαλόν μου», λέγει. Ὁ βοτανικὸς ἐξήρανε ὅλα τὰ φυτὰ εἰς τὸ βοτανολόγιόν του, ἔχασεν ὁμῶς τὴν ζωηρότητα

και την ευρωστίαν του. Άλλος πάλιν έβαλε μέσα εις τὰ φιαλίδια του όλους τούς όφεις και τὰς σαύρας, αλλά και ή έπιστήμη έκαμε τὸ ἴδιον μαζί του και τὸν ένέκλεισεν έπίσης εις μίαν φιάλην. 'Η έμπιστοσύνη μας εις τὸν Ιατρὸν είναι ειδος άπελπισίας διὰ τὸν έαυτὸν μας. Τὰ μέλη τοῦ κλήρου πάσχουν βρογχίτιδα, ή όποία δέν φαίνεται νά είναι πιστοποιητικὸν πνευματικῆς ευεξίας.... Ἰνδὸς πρίγκηψ διήρχετο μίαν ήμέραν τὸ δάσος έφιππος και παρετήρησεν άγέλην έλάφων νά παίζουσι: «Ἴδέτε, εἶπε, πῶς βόσκουσι αὐτὰ τὰ έλάφια, πόσον είναι ευτυχῆ! Διατί και οἱ Ιερεῖς, άφοῦ κατοικοῦσι και τρέφονται εις τούς ναοὺς άνέτως, νά μή διασκεδάζουσι έπίσης;» Ἐπιστρέψας εις τὰ ἴδια, επανέλαβε τήν σκέψιν ταύτην εις τὸν βασιλέα. Ἐπὶ τήν άλλην ήμέραν ὁ βασιλεὺς τοῦ παρεχώρησε τήν άρχήν και τοῦ εἶπε: «Πρίγκηψ, θά κυβερνήσης τὸ κράτος αὐτὸ έπί έπτὰ ήμέρας και τήν όγδόην θά καταδικασθῆς εις θάνατον». Τὸ έσπέρας τῆς έβδόμης ήμέρας ὁ βασιλεὺς τὸν ήρώτησε: «Ποῖος σ' έκαμεν έτσι χλωμὸν και μαραμένον;» — Ὁ φόβος τοῦ θανάτου», άπεκρίθη. — «Ζῆσε λοιπὸν, παιδί μου, και έσο φρόνιμος. Ἐπαυσε νά διασκεδάζης αναλογιζόμενος ὅτι μετὰ έπτὰ ήμέρας θά θανατωθῆς. Οἱ Ιερεῖς αὐτοὶ εις τούς ναοὺς αναλογίζονται άκαταπαύστως τὸν θάνατον· πῶς λοιπὸν νά παραδοθοῦσι εις τερπνάς διασκεδάσεις;» Ἄλλ' οἱ άνθρωποι τῆς έπιστήμης, τὰ μέλη τοῦ κλήρου δέν είναι θύματα τῶν άσχολιῶν περισσότερον άπὸ τούς άλλους. Και ὁ μυλωνᾶς και ὁ δικογράφος και ὁ έμπορος άφοσιώνονται εις τὰς ἴδιαις των υποθέσεις και δέν έξέρχονται άπὸ αὐτὰς ισχυρότεροι. Ἐχουσι τήν προοράτικότητα, τούς μεγάλους σκοπούς, τὸ μεγαλεῖον τῆς ψυχῆς, τὸ προτέρημα νά είναι εις τὸ ὕψος τῶν περιστάσεων, τὸ όποῖον εις ζητοῦμεν άπὸ τὸν άνθρωπον, ή μόνον τὰς αντιδράσεις τοῦ μύλου, τῶν έμπορευμάτων και τῶν στρεψοδικιῶν;

Ἐίποτε δέν μᾶς ενδιαφέρει πραγματικῶς παρά μόνον ὁ άνθρωπος και εις αὐτὸν πάλιν μᾶς συγκινοῦν μόνον αἱ ὑπεροχαί του, ὅσον δέ και αν γνωρίζωμεν ὅτι εις τήν φύσιν ὑπάρχει εις τέλειος νόμος, αὐτὸς δέν έχει μαγείαν δι' ήμᾶς παρά μόνον καθ' ὅσον συνδέεται με τὸν άνθρωπον και είναι ριζωμένος μέσα εις τὸ πνεῦμα. Κατὰ τήν γέννησιν τοῦ Βίγκελμαν πρὸ 100

εἰτῶν και πλέον, παραλλήλως με αὐτήν τήν Ξηράν και τμηματικῆν μεταθανάτιον έπιστήμην, έγεννήθη ένθουσιασμός διὰ τήν μελέτην τοῦ ωραίου και ἴσως μερικοὶ άπὸ τούς σπινθηράς του κατορθώσουσι άκόμη ν' αναφλέξουσι και τήν άλλην μελέτην. Ἡ γνώσις τῶν ανθρώπων, ή γνώσις τῶν τρόπων, ή δύναμις τῶν μορφῶν, ή ευκαιοησία μας άπέναντι τῶν προσωπικῶν έπιρροῶν ποτὲ δέν θά είναι εκτὸς τοῦ συρμοῦ. Αὐτὰ άνάγονται εις έπιστήμην μελετωμένην χωρὶς βιβλία και τῆς όποίας οἱ διδάσκαλοι και τὰ θέματα πρόκεινται πάντοτε ένώπιόν μας.

Αἱ συνήθειαι μας πρὸς έπίκρισιν τόσον επαλαιώθησαν έντὸς μας, ὥστε μέρος τῶν γνώσεών μας ὑπὸ τήν έποψιν ταύτην ὑπάγεται εις τήν παθολογίαν. Τὰ πλήθη εις τούς δρόμους μᾶς παρουσιάζουσι συχνότερα ὄντα ευτελεῆ και κατώτερα και ὄχι άγγέλους και σωτήρας, ὅλα ὅμως φέρουσι επάνω των τήν άπόδειξιν τῆς διαφανείας. Κάθε πνεῦμα εκλέγει τήν κατοικίαν του και κατὰ τήν κατοικίαν ήμποροῦμεν νά σχηματίσωμεν μίαν ιδέαν περὶ τοῦ χαρακτήρος τοῦ κατοίκου. Ἡ φύσις ὅμως μᾶς παρέχει τὰ γνωρίσματα τῆς χάριτος, τῆς καλωσύνης. Τὸ χαριτωμένον πρόσωπον τῶν παιδιῶν, ή ωραιότης τῶν μαθητριῶν, ή «γλυκεία σοβαρότης τῶν 16 Μαΐων», ή ὑπερήφανος στάσις τῶν ευγενῶν και καλοαναθραμμένων νέων, αἱ φλογεραι περιπέτειαι ὅσαι αναγινώσκονται εις τὰ βλέμματα και εις τούς τρόπους τῆς νεότητος και τῆς έφηβικῆς ήλικίας, ή ποικιλία τῶν προτερημάτων τῶν φίλων μας ἃ ὅποια μᾶς συνοδεύουσι εις τήν ζωήν μας — ὅλα ταῦτα γνωρίζωμεν πῶς μᾶς κάμνουσι νά φρίσσωμεν άπὸ συγκίνησιν, πῶς μᾶς παραλύουσι, πῶς μᾶς διεγείρουσι, μᾶς ένθουσιάζουσι και μᾶς έξυψώνουσι.

Ἡ ωραιότης είναι ή μορφή, ὑπὸ τήν ὁποίαν ὁ νοῦς προτιμᾶ νά μελετᾶ τὸν κόσμον. Κάθε προνόμιον είναι προνόμιον ωραιότητος, διότι ὑπάρχουσι πολλαὶ ωραιότητες, ή ωραιότης τῆς φύσεως, ή ωραιότης τῆς φυσιογνωμίας και τῆς ανθρωπίνης μορφῆς, ή ωραιότης τῶν τρόπων, ή ωραιότης τῆς σκέψεως ή τῆς μεθόδου, ή ήθικῆ ωραιότης ή ωραιότης τῆς ψυχῆς.

Οἱ άρχαῖοι έπίστευαν ὅτι εις τήν γέννησιν παντὸς θνητοῦ κάποιος δαίμων ή άγγελος τὸν έλάμβανεν ὑπὸ τήν έξουσίαν

του διὰ τὴν χειραγώγησιν καὶ ὅτι κάποτε τὰ δαιμόνια ταῦτα ἐνεφανίζοντο ὑπὸ μορφὴν φλογὸς κρυμμένης ἐν μέρει μέσα εἰς τὰ σώματα ὅσα ἐξουσίαζαν· ἐάν ὁ ἄνθρωπος ἦτο σκαιός, ἡ φλόξ ἐξήρχετο ἀπὸ τὴν κεφαλὴν του, ἐάν ἦτο καλός, ἡ φλόγα ἐξυμῶνετο μὲ ὄλην του τὴν οὐσίαν. Ἐνόμιζαν ὅτι θνήσκοντος τοῦ ἀτόμου τούτου, κάθε δαιμόνιον εἰσῆρχετο εἰς ἄλλο νεογέννητον καὶ ἰσχυρίζοντο ὅτι ἐμάντευαν τὸν κυβερνήτην ἀπὸ τὴν πορείαν τοῦ σκάφους. Καὶ ἡμεῖς παραδεχόμεθα ἐπάνω κάτω τὰ ἴδια πράγματα, ἀν καὶ δίδομεν εἰς αὐτὰ ἄλλα ὀνόματα. Λέγομεν ὅτι κάθε ἄνθρωπος δικαιούται νὰ ἐκτιμᾶται κατὰ τὰς ὠραιότητας του στιγμᾶς. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον κρίνομεν καὶ τοὺς φίλους μας. Γνωρίζομεν ὅτι ἔχουν τὰς στιγμᾶς τῆς τρέλλας των, εἰς τὰς ὁποίας δὲν δίδομεν προσοχὴν, καὶ ἀναμένομεν τὴν ἐπάνοδον τοῦ δαιμονίου, ἐπάνοδον βεβαίαν καὶ γλυκεῖαν. Ἐξ ἄλλου πάλιν ὁ καθεὶς γνωρίζει πλάσματα, ἅτινα φαίνονται ἀνώτερα καὶ μὲ ὄλας των τὰς ἰκανότητας δὲν ἐμποιοῦν ποτὲ τὴν ἐντύπωσιν ἐλευθέρως δράσεως. Καὶ τὸ γνωρίζουν καὶ οἱ ἴδιοι καὶ σὰς ῥίπτουν λαθραῖα βλέμματα διὰ νὰ ἴδου, ἐάν ἀνεκαλύψατε τὴν θλιθεράν των κατάστασιν. Φανταζόμεθα ὅτι ἐάν ἐπροφέρετο ἡ ἀποφασιστικὴ λέξις καὶ ἐάν διελύετο ἡ μαγεία των, θὰ διεσκεδάζετο τὸ σύννεφον, θ' ἀπεκαλύπτετο καὶ θ' ἀνετρέπετο ὁ μικρὸς ἰπιότης καὶ θὰ ἐπανεύρισκε τὴν ἀνεξαρτησίαν του. Τὸ φάρμακον φαίνεται ὅτι ποτὲ δὲν εἶναι μακρὰν, διότι τὸ πρῶτον βῆμα εἰς τὴν σκέψιν ἀνασηκῶνει τὸ βουνὸν αὐτὸ τῆς εἰμαρμένης. Ἡ σκέψις εἶναι ἡ ἐλαφρὰ φοῦσκα τοῦ πεπεισμένου ἀέρος ὅστις ἀρκεῖ νὰ διαρρήξῃ τὸν πλανήτην καὶ ἡ ὠραιότης μερικῶν ἀντικειμένων εἶναι τὸ εὐμενὲς πῦρ ὅπερ εὐρύνει τὴν σκέψιν καὶ εἰδοποιεῖ τὸν φυλακισμένον ὅτι τὸν ἀναμένει ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐλευθερία.

Τὸ ζήτημα τῆς ὠραιότητος μᾶς ἀποσύρει ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν καὶ μᾶς κάμνει νὰ σκεφθῶμεν τὸ βάθος τῶν πραγμάτων. Ὁ Γκαίτε ἔλεγεν ὅτι: «τὸ ὠραῖον εἶναι μίαν ἀποκάλυψιν τῶν κρυφίων νόμων τῆς φύσεως, νόμων οἱ ὅποιοι χωρὶς αὐτὴν τὴν ἐκδήλωσιν θὰ μᾶς ἦσαν αἰωνίως κρυμμένοι». Καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ βαθέος τούτου ὀρμεμφύτου προκαλεῖ ὄλην αὐτὴν τὴν κίνησιν — κατὰ μέγα μέρος παράλογον καὶ ἐπιπόλαιον — ὡς πρὸς τὰ

ἔργα τῆς Τέχνης, ἥτις κατ' ἔτος ὀδηγεῖ λαγεῶνας ἐπιπολαίων περιηγητῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Αἴγυπτον.

Πᾶσαν ἀπόκτησιν εἰς τὴν ἐπιστήμην τοῦ ὠραίου ὁ ἄνθρωπος τὴν θεωρεῖ ἀνωτέραν ἀπὸ ὄλα τὰ λοιπὰ ἀγαθὰ του. Ἐφ' ὅσον δὲν λαμβάνεται φροντίς παρὰ μόνον περὶ τῆς ἐνημερίας του, ὁ ἄνθρωπος θὰ εἶναι ἰκανοποιημένος, ἔστω καὶ ἂν εἶναι ὁ πλέον ὠφέλιμος εἰς τὸν πλέον ὠφέλιμον κόσμον. Ἀλλὰ μόλις ἴδῃ τὴν ὠραιότητα, ἡ ζωὴ εὐθὺς ἀποκτᾶ δι' αὐτὸν μεγάλην ἀξίαν.

Ἡ ἀποτυχία πολλῶν φιλοσόφων μὲ προειδοποιεῖ νὰ εἶμαι προσεκτικὸς καὶ νὰ μὴ δοκιμάσω νὰ ἐρίσω τὸ ὠραῖον. Δι' αὐτὸ θ' ἀπαριθμήσω μᾶλλον μερικὰς του ιδιότητας. Ἀποδίδομεν τὴν ὠραιότητα εἰς ὅ,τι εἶναι ἀπλοῦν, εἰς ὅ,τι δὲν ἔχει μέρη περιττά, ἀνταποκρίνεται ἀκριβῶς εἰς τὸν σκοπὸν του, συνδέεται μὲ τὸ σύνολον καὶ χρησιμεύει ὡς διάμεσον μεταξὺ πολλῶν ἀντιθέτων πραγμάτων. Αὐτὴ εἶναι ἡ πλέον σταθερὰ καὶ πλέον ὑπέροχος ιδιότης. Λέγομεν ὅτι ὁ Ἔρως εἶναι τυφλὸς καὶ παριστάνεται μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς δεμένους. Τυφλὸς μάλιστα, διότι δὲν βλέπει ὅ,τι δὲν ἀγαπᾷ· ἀλλὰ εἰς τὸ σύμπαν ὁ κυνηγὸς ἔχει τὸ πλέον διαπεραστικὸν βλέμμα διὰ νὰ εὑρῇ τὸ ποθούμενον καὶ τοιοῦτος εἶναι ὁ Ἔρως καὶ ἡ μυθολογία μᾶς λέγει ὅτι, ἐάν ὁ Ἡφαίστος παριστάνεται χιολὸς καὶ ἂν τυφλός, ὁ ἔρως, ἔγινε τοῦτο διὰ νὰ ἐπισύρουν τὴν προσοχὴν εἰς τὸ ὅτι ὁ μὲν ἦτο ὀλόκληρος μέλος, ὁ δὲ ὀλόκληρος ὄμμα. Εἰς τὴν ἀληθινὴν μυθολογίαν ὁ Ἔρως εἶναι ἔφηβος ἀθάνατος καὶ ἡ ὠραιότης τὸν ὀδηγεῖ καὶ τίποτε δὲν ἠμποροῦμεν νὰ ἐκφράσωμεν βαθύτερον, παρὰ ἐάν λέγωμεν ὅτι ἡ ὠραιότης εἶναι ὁ ὀδηγὸς τῆς νεαρᾶς ψυχῆς.

Ἐκτὸς τοῦ ὕλικου τοῦ θελγύτηρου, τὰ σχήματα καὶ τὰ χρώματα τῆς φύσεως ἀποκτοῦν δι' ἡμᾶς νέαν μαγείαν, ἐάν ἀνακαλύψωμεν ὅτι κανὲν στόλισμα δὲν προσετέθη πρὸς ἐξωραϊσμόν των, ἀλλὰ ὅτι τὸ καθὲν εἶναι σημεῖον μιᾶς καλλιτέρας κατασκευῆς ἢ μιᾶς ὑπερτέρας ἐνεργείας. Ἡ κομψότης τῶν γραμμῶν εἰς τὸ πτηνόν, εἰς τὸ ζῷον ἢ εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ὑποδηλοῖ κάποιαν ὑπεροχὴν τῆς κατασκευῆς· ἡ ὠραιότης εἶναι ὡσὰν μία σύστασις προερχομένη ἀπὸ ὅ,τι μᾶς ἀνήκει. Εἰς τὴν βοτανικὴν ἐπικρατεῖ ὁ νόμος, καθ' ὃν αἱ αὐταὶ ιδιότητες

τῶν φυτῶν συνοδεύονται πάντοτε μὲ τὰ ἴδια σχήματα. Ὁ κανὼν, ὅστις ἐφαρμόζεται παντοῦ, ὅστις εἶναι ἀληθὴς εἰς τὸ φυτόν, εἶναι ἀληθὴς καὶ εἰς τὸ ψωμί, εἶναι ὅτι εἰς τὴν σύστασιν ἑνὸς ἀντικειμένου ἢ οἴουδήποτε ὀργανισμοῦ πᾶσα πραγματικὴ ἀνάπτυξις ἐν τῇ προσαρμογῇ τῶν μέσων πρὸς τοὺς σκοποὺς ἀποτελεῖ ἀνάπτυξιν τῆς ὠραιότητος.

Ἔιχεν ἀξίαν ἴσην πρὸς ὅλας τὰς ἐρεῦνας τὸ διδάγμα ἐκεῖνο ὅπερ μᾶς ἔδωκεν ἡ μελέτη τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς γοτθικῆς τέχνης, τῆς ἀρχαίας ζωγραφικῆς καὶ τοῦ προρραφαλισμοῦ, — ὅτι δηλαδὴ ἡ ὠραιότης πρέπει νὰ εἶναι φυσικὴ καὶ οἱ ἐξωτερικοὶ ἐξωραϊσμοὶ εἶναι παραμορφώσεις. Ἐὸ σφρίγος τοῦ δακτύλου συστήματος διαχύνεται ἐπὶ τέλους εἰς τὸ χρῶμα τοῦ ῥοδακίνου καὶ ἡ γενικὴ ὑγεία δίδει εἰς τὸ βλέμμα τὴν λάμψιν καὶ τὴν δυνάμιν του. Ἡ ἀρμονία τοῦ ἀναστήματος καὶ τῶν ἀρθρώσεων τοῦ σκελετοῦ ἀποτελεῖ τὴν κομψότητα τῶν γραμμῶν καὶ τὴν λεπτοτέραν χάριν τῶν κινήσεων. Ἡ γάτα καὶ ἡ δορκὰς δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ καθήσουν ἢ νὰ κινηθοῦν χωρὶς κομψὴν εὐστροφίαν. Ὁ χοροδιδάσκαλος δὲν θὰ κατορθώσῃ νὰ διδάξῃ ἐπίχαρι βᾶδισμα εἰς τὸν στραβοκαμωμένον ἄνθρωπον. Ἐὸ χρῶμα τοῦ ἀνθους πηγάζει ἀπὸ τὰς ῥίζας του καὶ ἡ στίλβη τοῦ θαλασσινοῦ κογχυλίου ἀρχίζει ἀπὸ τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς ζωῆς του. Διὰ τοῦτο εἰς τὰς οἰκοδομὰς ἢ ἀληθινὴ καλαισθησία ἀπορρίπτει τὴν ζωγραφικὴν, τὴν ὀφθαλμαπάτην, δεικνύει τὴν ὑφὴν τοῦ ξύλου, ἀρνεῖται τὰς στήλας καὶ τὰς παραστάδας αἰτινες δὲν ὑποδαστάζουσιν τίποτε καὶ ἐπιτρέπει εἰς τ' ἀληθινὰ στηρίγματα τῆς οἰκίας νὰ παρουσιάζωνται εἰλικρινῶς καὶ ἐντίμως. Κάθε πρᾶξις φυσικὴ καὶ ἀναγκαία ἀρέσκει εἰς τοὺς θεατάς. Ὁ ἄνθρωπος ὁ ὀδηγῶν τὸ ἄλογον εἰς τὸ πότισμα, ὁ γεωργὸς ὁ σπείρων τὸ χωράφι του, ὁ θεριστὴς τὴν ἐποχὴν τοῦ ἀλωνίσματος, ὁ ξυλουργὸς ναυπηγῶν σκάφος, ὁ σιδηρουργὸς εἰς τὸν ἄκμονά του καὶ κάθε ἄλλο θέαμα ὠφελίμου ἐργασίας παράγει εὐάρεστον ἐντύπωσιν εἰς τὸ ὄμμα τοῦ σοφοῦ. Ἄλλ' ἐὰν γίνεται πρὸς τὸ θεαθῆναι, καθίσταται χυδαῖον. Πόσον ὠραία εἶναι τὰ πλοῖα εἰς τὸν Ὠκεανόν! Τί ὅμως νὰ εἰπῶ διὰ τὰ πλοῖα ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου ἢ διὰ τὰ πλοῖα ἄτινα συντηροῦνται ἀπὸ Γεώργιον τὸν Β' διὰ τὴν γραφικότητά των εἰς τὰ

νερὰ τῆς Βιργινίας μὲ πλήρωμα τὸ ὅποιον φορεῖ μίαν ὠρισμένην στολὴν καὶ πληρώνεται δέκα λεπτὰ τὴν ὥραν! Τί διαφορὰ μεταξὺ ἑνὸς τάγματος διευθυνομένου εἰς τὴν μάχην καὶ ἑνὸς λόχου ἐθελοντῶν μας τὴν ἡμέραν τῆς ἀδείας των! Ἐν τῷ μέσῳ μιᾶς στρατιωτικῆς παρελάσεως, μιᾶς ἐπισήμου τελετῆς μὲ σημαίας καὶ μὲ λάβαρα εἶδά ποτε ἕνα ἀγυιόπαιδα νὰ πέρνη παλαιὰν θερμάστραν ἀπὸ λευκοσίδηρον, ῥιμμένην εἰς μίαν γωνίαν, νὰ τὴν κρατῇ εἰς ἰσορροπίαν ἐπάνω εἰς τὸ ἄκρον μιᾶς βᾶδου καὶ νὰ περιγράψῃ μὲ αὐτὴν τόσον κομψὰς καμπύλας, ὥστε μὲ τὴν ἀπροσδόκητον αὐτὴν ὠραιότητα ἀπέσυρε τὰ βλέμματα ὅλου τοῦ κόσμου ἀπὸ τὸ θέαμα τῆς ὠραίας παρελάσεως!

Καὶ ἄλλο θέμα ἀπὸ τὴν μυθολογίαν. Οἱ Ἕλληνες ἔλεγον ὅτι ἡ Ἀφροδίτη ἐγεννήθη ἀπὸ τὸν ἀφρὸν τῆς θαλάσσης. Πᾶν ὅ,τι εἶναι δύσκαμπτον καὶ περιορισμένον δὲν κινεῖ τὸ ἐνδιαφέρον μας, ἀλλὰ μᾶς ἐνδιαφέρει μόνον ὅ,τι ὑπερεκχειλίζει ἀπὸ ζωὴν, ὅ,τι διατελεῖ εἰς κίνησιν, εἰς προσπάθειαν νὰ φθάσῃ εἰς ἕνα σκοπὸν ὑψηλότερον. Ἡ τέρψις τῶν ὀφθαλμῶν ἀπὸ τὴν θέαν ἑνὸς ναοῦ ἢ ἀνακτόρου προέρχεται ἀπὸ τὸ ὅτι ἡ τάξις καὶ ἡ ἀρμονία μετεδόθησαν εἰς τοὺς λίθους εἰς τρόπον ὥστε νὰ ὀμιλοῦν, νὰ εἶναι γεωμετρικοὶ καὶ νὰ ἔχουν κάποιαν ἔκφρασιν ὑψηλὴν ἢ αἰσθηματικὴν. Ἡ ὠραιότης ἔγκειται εἰς τὴν στιγμὴν τῆς μεταβάσεως, εἰς τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὅποιαν ὁ τύπος φαίνεται ἕτοιμος νὰ χυθῇ εἰς ἄλλους τύπους. Ἐὸ ἀποκρυσταλλωμένον, τὸ κομματιασμένον καὶ συμπυκνωμένον εἰς ἕν χαρακτηριστικὸν — μία μεγάλη μύτη, μία γωνιώδης σιαγὼν, ἡ καμποῦρα — ἀποτελεῖ ἀντίθετον μὲ τὸ ῥέον, τὸ χυμένον καὶ εἶναι φυσικῶς παραμόρφωσις, ὅσον ὠραία καὶ ἂν εἶναι ἡ συμμετρία μιᾶς μορφῆς, ἐὰν ἡ μορφή αὕτη εἶναι ἐπιδεκτικὴ κινήσεως. Θ' ἀναζητήσωμεν εἰς μίαν ἀνωτέραν συμμετρίαν. Ἡ ἀνατροπὴ τῆς ἰσορροπίας ὡθεὶ αὐτὴν τὸ βλέμμα νὰ ἐπιθυμῇ τὴν ἐπάνοδον τῆς συμμετρίας καὶ νὰ παρατηρῇ τὰς κινήσεις ὅσαι καταλήγουν εἰς αὐτὴν. Αὐτοῦ ἔγκειται τὸ θέλγητρον τοῦ τρέχοντος νεροῦ, τῶν κυμάτων τῆς θαλάσσης, τῆς πτήσεως τῶν πτηνῶν καὶ τῆς κινήσεως τῶν ζώων. Ὁλη ἡ θεωρία τοῦ χοροῦ εἶναι διὰ τῆς μεταβολῆς νὰ ἐπανευρίσκειται ἀδιακόπως ἡ διαταραχθεῖσα ἰσορροπία ὄχι μὲ ἀποτόμους καὶ βεβιασμένας κινήσεις, ἀλλὰ μὲ βαθμιαίας καὶ

ελαστικὰς καμπύλας. Ἄνθρωποι μὲ πείραν εἰς τὰ ζητήματα τῆς καλαισθησίας μὲ διεβεβαίωσαν ὅτι οἱ συρμαὶ ἀκολουθοῦν ἓνα βαθμιαῖον νόμον καὶ ποτὲ δὲν εἶναι αὐθαίρετοι. Ὁ νέος συρμὸς εἶναι ἓν πρόσθετον βῆμα εἰς τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν μὲ τὸν προηγούμενον καὶ τὸ ἐξησηκήμενον ὄμμα πάντοτε προβλέπει τὸν νέον συρμόν. Αὐτὸ τὸ φαινόμενον μᾶς ὑποδεικνύει τὸν λόγον ὄλων τῶν πλανῶν καὶ τῶν σφαλμάτων τῶν ἰδικῶν μας συρμῶν. Ὅπως εἰς τὴν μουσικὴν, ὅταν γίνεται μία παραφωνία, ἀπαιτεῖται νὰ ἐπανέλθῃ τὸ αὐτὶ εἰς τὴν συμφωνίαν μὲ ἓνα ἢ δύο διαμέσους τόνους, πολλαὶ λαμπραὶ ἐπιχειρήσεις, ὑπαγορευόμεναι ἀπὸ τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ προωρισμέναι νὰ εὐδοκίμησούν, ἀποτυγχάνουν εἰς τὴν ἀρχὴν, διότι ἐπῆλθον ἀποτόμως. Δὲν δυσκολεύομαι νὰ παραδεχθῶ ὅτι ἡ παρισινὴ βράπτρια ἣτις ἐνδύει τὸν κόσμον ἀπὸ τὰ βάθη τῆς αἰθούσης τῆς, θὰ ἠδύνατο νὰ συνδιαλλάξῃ τὴν ἀνθρωπότητα μὲ τὴν ἀμφίεσιν τοῦ Μπλωμερ καὶ νὰ ὑποτάξῃ εἰς αὐτὴν καὶ αὐτὸν τὸν Ραίχι, θέτουσα ἐν τῷ μεταξὺ τὰς ἀναγκαίας διαβαθμίσεις. Δὲν ἔχω ἀνάγκην νὰ ἐπεκταθῶ περισσότερο περὶ τοῦ νόμου τούτου καὶ νὰ εἰπῶ τί ἠμποροῦμεν νὰ περιμένωμεν ἀπὸ αὐτόν. Ὅτι ἐπιζητεῖται τόσον ἀποτόμως ἀπὸ τὸ προοδευτικὸν κόμμα, ἠδύνατο νὰ παραχωρηθῇ χωρὶς συζητήσεις, ἐὰν ἐτηρεῖτο αὐτὸς ὁ νόμος. Εὐκόλα ἠμποροῦμεν τοιοῦτοτρόπως νὰ φαντασθῶμεν τοὺς ὄρους, ὑφ' οὓς καὶ ἡ γυνὴ θὰ ἠδύνατο νὰ ψηφίξῃ, νὰ δικηγορῇ, νὰ νομοθετῇ καὶ ὅλα ταῦτα φυσικώτατα, ἀρκεῖ μόνον νὰ γίνῃ τοῦτο βαθμιαίως. Εἰς αὐτὴν τὴν διαλίσθησιν, εἰς αὐτὴν τὴν βροχὴν ἔγκειται ἡ ὠραιότης ὄλων τῶν συνεχῶν κινήσεων, τῆς κινήσεως τοῦ νεροῦ, τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος, τῆς περιοδικῆς διαβάσεως τῶν πλανητῶν, τῆς ἐτησίως ἀυξήσεως τῶν φυτῶν, τῆς δράσεως καὶ τῆς ἀντιδράσεως τῆς φύσεως καὶ ἐὰν παρακολουθήσωμεν περαιτέρω αὐτὸν τὸν νόμον, θὰ εὕρωμεν εἰς τὴν ἀνάγκην ταύτην, ἣν ἔχει ἡ σκέψις μας πρὸς προϊούσαν πάντοτε ἐργασίαν, τὸν λόγον τῆς ἀθανασίας.

Ἄλλο πάλιν μυθολογικὸν θέμα τῆς αὐτῆς φύσεως εἶναι — ἡ ὠραιότης καθημένη ἐπὶ λέοντος. Ἡ ὠραιότης ἐπαναπαύεται ἐπὶ ἀναγκῶν. Αἱ γραμμαὶ τῆς ὠραιότητος εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς τελείας οἰκονομίας. Ἡ κηρήθρα τῆς μελίσεως εἶναι κατε-

σκευασμένη κατὰ τὴν γωνίαν ἣτις ἐξασφαλίζει τὴν μεγίστην ἀντοχὴν μὲ τὸ ἐλάχιστον ποσὸν κηρίου· τὰ δοτᾶ καὶ τὰ πτερὰ τοῦ πτηνοῦ παρέχουν τὸ μέγιστον ἄθροισμα πτητικῆς δυνάμεως μὲ τὸ ἐλάχιστον βάρος. «Εἶναι ἡ ἀποβολὴ πάσης περιττότητος, ἔλεγεν ὁ Μιχαήλ Ἀγγελος.» Εἰς τοὺς φυσικοὺς ὁργανισμοὺς ἀνωφελὲς μόριον δὲν ὑπάρχει. Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ φυτοῦ κάθε καινοτομία χρώματος ἢ σχήματος ἔχει τὸν ἀποχρῶντα λόγον τῆς· μὲ μίαν τεχνικωτέραν διάταξιν ἢ τέχνην μας ἐξοικονομεῖ τὰ ὕλικά καὶ ἐπιτυγχάνει τὴν ὠραιότητα, ὅταν ἀφαιρῇ κάθε περιττὴν οὐγγίαν, ἣτις ἠμπορεῖ ν' ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τὸν τοῖχον, ἐπιφυλάσσουσα ὅλην τὴν δυνάμιν τῆς εἰς τὴν ποίησιν τῶν στηλῶν. Εἰς τὴν ῥητορικὴν αὐτὴ ἢ τέχνη τῆς παραλήψεως εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα ἀπόκρυφα τῆς δυνάμεως καὶ ἐν γένει τὸ νὰ ἠξεύρῃ τις νὰ λέγῃ τὰ μεγαλειότερα πράγματα μὲ τὸν ἀπλούστερον τρόπον ἀποτελεῖ ἀπόδειξιν ὑψηλῆς παιδεύσεως. Ἡ φιλαλήθεια πρὸ πάντων καὶ παντοῦ. Rien de beau que le vrai. Εἰς κάθε σχέδιον ὄλη ἢ τέχνη συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἐκθέτῃ τὴν ἰδέαν σου ἀνάγλυφον, ἀλλὰ καὶ ταύτης προηγείται ἡ τέχνη τῆς ἐκλογῆς τῶν καταλλήλων πρὸς τοῦτο θεμάτων. Αἱ καλὰ τέχναι δὲν ἔχουν τίποτε τὸ τυχαῖον, ἀλλ' ἀπορρέουν ἀπὸ τὸ ἐνστικτὸν τῶν ἐθνῶν τὰ ὁποῖα τὰς ἐδημιούργησαν. Ἡ ὠραιότης εἶναι τὸ στοιχεῖον ὅπερ δίδει διάρκειαν εἰς τὰ πράγματα. Γνωρίζω μίαν οἰκίαν, ὅπου εἶδα ἐν κομμάτι σπερματοκηρίου νὰ σύρεται ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη εἰς τὰ συρτάρια καὶ ἐπὶ τῆς ἐστίας διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι ὁ κηροποιὸς τοῦ εἶχε δώσῃ τὴν μορφήν κονίχλου καὶ πιστεύω ὅτι θὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ σύρεται ἀκόμη, ἐπὶ ἄλλα τόσα ἔτη χωρὶς νὰ πάθῃ τίποτε. Ἄρκει ἓνας καλλιτέχνης νὰ σύρῃ ὀλίγας γραμμάς ἢ νὰ χαράξῃ σχήματα ἐπὶ τοῦ φακέλου μιᾶς ἐπιστολῆς καὶ τὸ χαρτὶ αὐτὸ θὰ προφυλαχθῇ ἀπὸ κάθε ἀπευκταίου, θὰ τεθῇ εἰς τὸ χαρτοφυλάκιον, θὰ πλαισιωθῇ καὶ θ' ἀναρτηθῇ κάπου ἀναλόγως μὲ τὴν ὠραιότητα τῶν γραμμῶν του, αἱ ὁποῖαι ἠμποροῦν νὰ τὸ διατηρήσουν καὶ ἐπὶ αἰῶνας ὄλους. Ὁ Μπούρν ἀντιγράφει ὀλίγους στίχους καὶ τοὺς στέλλει εἰς μίαν ἐφημερίδα καὶ ἡ ἀνθρωπότης φροντίζει νὰ μὴ χαθοῦν εἰς αἰῶνα τὸν ἄπαντα.

Ὅπως ὁ ἦχος τοῦ αὐλοῦ ἀκούεται εἰς μεγαλειτέραν ἀπόστα-

σιν παρά τὸ κάρρον, οὕτω καὶ μία ὥραία μορφή κεντᾶ βαθύτερη τὴν φαντασίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἀντιγράφεται καὶ ἐπαναλαμβάνεται χωρὶς τέλος. Πόσαι ἀντιγραφαὶ ὑπάρχουν τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Μπελθεδέρε, τῆς Ἀφροδίτης τῆς Μήλου, τῆς Ψυχῆς, τοῦ Παρθενῶνος, τῆς Νίκης;.. Τὰ πράγματα ταῦτα ἀγαπῶνται ὑφ' ὄλων τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τὰς πόλεις μας σήμερον ἐξαφανίζουσι γρήγορα ὅλα τ' ἄσχημα κτίρια, δὲν τὰ ἐπανακτίζουσι πλέον, ἀλλ' ἀντιγράφουσι τὰ ὥραια καὶ τὰ ὑπάρχοντα τὰ ἐξωραΐζουσι εἰς τρόπον ὥστε ὅλοι αἱ κτίσται καὶ αἱ ξυλουργοὶ ἐργάζονται διὰ νὰ ἐπαναλάβουν καὶ νὰ προφυλάξουν τὰ ὥραια σχήματα, ἐνῶ τὰ ἄσχημα ἐξαφανίζονται ὀλίγον κατ' ὀλίγον.

Αἱ ὠραιότητες εἰς τὰς τέχνας ἢ εἰς τὰ ἔργα τῆς Φύσεως εἶναι σκιαὶ ἢ πρόδρομοι τῆς ὠραιότητος ἐκείνης, ἣτις εἰς τὴν ἀνθρωπίνην μορφήν φθάνει εἰς τὴν τελειότητά της. Ὅλοι οἱ ἀνθρώποι εἶναι λάτρες της. Ὅπου καὶ ἂν ἐμφανισθῇ παράγει τὴν χαρὰν, τὴν παιδρότητα καὶ ἐξασκεῖ ἀπόλυτον κυριαρχίαν. Εἰς τὴν γυναικᾶ φθάνει εἰς τὸ κατακόρυφόν της σημεῖον. «Ὁ Θεός, λέγουσι οἱ Μουσουλμᾶνοι, ἔδωκεν εἰς τὴν Εὐάν τὰ δύο τρίτα πάσης ὠραιότητος». Μία ὥραία γυναῖκα εἶναι πράγματι ποιητῆς, ἡμερώνουσα τὸν ἄγριον σύντροφόν της, μεταδίδουσα τὴν τρυφερότητα, τὴν ἐλπίδα, τὴν εὐγλωττίαν εἰς ὅλους ὅσοι τὴν πλησιάζουσι. Αὕτῃ ἡ ὠραιότης πρέπει νὰ συνοδεύεται ἀπὸ κάποια κοινωνικὰ προτερήματα, διότι ἀπαραιτήτως χρειάζεται κάποιαν γαλήνην, καθότι προτιμῶμεν νὰ μᾶς ἐπιπλήττη τρόπον τινὰ καὶ νὰ μᾶς ἐπιβάλλεται. Ἡ φύσις θέλει ἡ γυνὴ νὰ προσέλκῃ τὸν ἄνδρα, ἐν τούτοις συμβαίνει νὰ ἐκθέτῃ τεχνικὰ ἐπὶ τῆς μορφῆς καὶ μίαν ἐλαφρὰν εἰρωνικὴν ἔκφρασιν, ὡσάν νὰ ἤθελε νὰ εἰπῇ: «ναί, θέλω νὰ ἐλκύσω, ἀλλὰ νὰ ἐλκύσω κάποιους ἄλλους καλλιτέρους ἀπὸ ὅσους βλέπω τώρα γύρω μου». Τὰ γαλλικὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ 15^{ου} αἰῶνος ἐγκωμιάζουσι τὸ ὄνομα τῆς Παυλίνης Βιγκιέρ, κόρης ὠραίας καὶ ἐναρέτου, ἡ ὁποία μὲ τὴν θελκτικὴν μορφήν της ἐμάγευσε τοὺς συγχρόνους της, ὥστε οἱ κάτοικοι τῆς Τουλούζης τὴν ἠνάγκασαν διὰ τῆς ἀστυνομίας νὰ ἐμφανίζεται εἰς τὸν ἐξώστην τῆς τοῦλάχιστον δύο φοράς τὴν ἐβδομάδα διὰ νὰ ἴμφορον νὰ τὴν βλέπουσι καὶ δσάκις ἐνεφανίζετο ἐσυνάζετο τόσο

πλήθος ὑπὸ τὰ παράθυρά της, ὥστε πολλοὶ ἐκινδύνευσαν νὰ χάσουν τὴν ζωὴν των ἀπὸ τὸν συνωτισμόν. Δὲν ἦτο ὀλιγωτέρα κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἡ φήμη τῆς ὠραιότητος τῆς οἰκογενείας τῶν Gunnings, τῆς ὁποίας ἐν μέλος ἡ Ἐλισάβετ ὑπανδρεύθη τὸν δοῦκα τοῦ Χάμιλτων καὶ ἄλλο μέλος, ἡ Μαρία συνεζεύχθη τὸν κόμητα τοῦ Κόβεντρυ. Ὁ Βάλπαλ λέγει ὅτι «τὴν ἡμέραν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ δούκισσα Χάμιλτων ἐπαρουσιάσθη εἰς τὴν αὐλήν, τόσος ἦτο ὁ συνωτισμός, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ εὐγενεῖς καὶ οἱ αὐλικοὶ ἠναγκάσθησαν ν' ἀναρριχηθοῦν ἐπάνω εἰς τὰ καθίσματα καὶ εἰς τὰς τραπέζας τῆς αἰθούσης διὰ νὰ ἴμφορέσουν νὰ τὴν ἴδουσι. Πρὸ τῆς θύρας τῶν μεγάρων των συνηθροίζετο ὁ λαὸς διὰ νὰ τὰς ἴδῃ ν' ἀναβαίνουν εἰς τὰ φορεῖά των καὶ οἱ ἀνθρώποι ἔτρεχαν ἐνωρὶς νὰ καταλάβουν θέσεις εἰς τὸ θέατρον μόλις ἐμάνθανον ὅτι καὶ αὐταὶ πρόκειται νὰ μεταδοῦν εἰς τὴν παράστασιν». Εἰς ἄλλο πάλιν μέρος ὁ Βάλπαλ διηγεῖται ὅτι «τόσον πλήθος συνηθροίσθη διὰ νὰ ἴδῃ τὴν δούκισσαν τοῦ Χάμιλτων, ὥστε εἰς τὸ Ὑορκσάιρ ἑπτακόσιοι ἀνθρώποι ἄγρυπνοι διενυκτέρευσαν εἰς τὸ ὑπαιθρον πρὸ τοῦ ξενοδοχείου καὶ εἰς τὰ περίξ αὐτοῦ διὰ νὰ ἴμφορέσουν τὸ πρῶτ' νὰ τὴν ἴδουσι καθ' ἣν ὥραν θὰ ἐπέβαινε εἰς τὴν ἄμαξάν της».

Ἀλλὰ πόθεν αὕτῃ ἡ ἀνάγκη ν' ἀνακουφίζώμεθα μὲ τὴν ἀνάμνησιν τῆς φήμης τῆς Ἀργείας Ἐλένης, τῆς Παυλίνης καὶ τῆς δούκισσης τοῦ Χάμιλτων; Ὅλοι ἠξεύρομεν αὐτὴν τὴν μαγικὴν δύναμιν πολὺ καλὰ ἢ τοῦλάχιστον ἴμφοροῦμεν νὰ τὴν μαντεύσωμεν. Ἡ θεὰ τῶν ὠραίων ὀφθαλμῶν δὲν πληγώνει τ' ἀδύνατα μάτια ὅσον δήποτε καὶ ἂν διαρκέσῃ. Αἱ γυναῖκες διατελοῦν εἰς σχέσιν μὲ τὴν ὠραιότητα τῆς φύσεως ἢ ὁποία εἶναι γύρω μας καὶ ὁ ἔφηβος ἀναμιγνύει τὰ σχήματά των μὲ τὴν σελήνην καὶ μὲ τ' ἄστρα, μὲ τὰ δένδρα καὶ μὲ τὰ νερὰ καὶ μὲ τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ θέρου. Μὲ τὰ λόγια καὶ μὲ τὰ βλέμματά των μᾶς θεραπεύουν ἀπὸ τὴν ἀγροικίαν. Ἡ πνευματικὴ των ἐπίδρασις καταφαίνεται εὐθὺς καὶ εἰς τὸν πλέον σοβαρὸν μελετητὴν. Λεπτύνουσι καὶ καθαρίζουν τὸ πνεῦμά του, τὸν διδάσκουσι νὰ μετέρχεται τρόπους εὐαρέστους εἰς ὅτι εἶναι ξηρὸν καὶ δύσκολον. Ταῖς ὀμιλοῦμεν καὶ θέλομεν

νά μᾶς ἀκούουν· φοβούμεθα μὴ τὰς κουράσωμεν καὶ ἀποκτώμεν μίαν εὐκολίαν ἐκφράσεως, ἣ ὁποία ἀπὸ τὴν συνδιάλεξιν μεταφέρεται καὶ εἰς τὰς συνηθείας τοῦ ὕφους καὶ τῆς ζωῆς.

Ὅτι ἡ ὠραιότης ἀποτελεῖ ἴσως τὴν κατὰ φύσιν κατάστασιν, τὸ βλέπομεν εἰς τὴν διαρκῆ προσπάθειαν τῆς φύσεως νὰ τὴν φθάσῃ. Ὁ Μιραμπὼ εἶχεν ἄσχημα χαρακτηριστικὰ κάτω ἀπὸ μεγαλοπρεπῆς μέτωπον, καὶ καθημερινῶς βλέπομεν μορφὰς μὲ καθαρὸν τύπον, αἱ ὁποῖαι ἐχάλασαν εἰς τὸ χύσιμον τοῦ ἐκμαγεῖου. Αὐτὸ εἶναι ἀπόδειξις ὅτι ὅλοι ἔχομεν δικαιώματα ἐπὶ τῆς ὠραιότητος, ὅτι ἐὰν οἱ πρόγονοί μας ἐτήρουν τοὺς νόμους, θὰ ἦμεθα ὠραῖοι — ἀπαράλλακτα ὅπως καὶ κάθε κρίνον καὶ κάθε τριαντάφυλλον. Ἐὰ σώματά μας ὅμως δὲν εἶναι τ' ἀρμόζοντα εἰς ἡμᾶς· μᾶς παραμορφώνουν καὶ μᾶς κάμνουν γελοίους. Ἐὰ κοντὰ σκέλη σὲ ἀναγκάζουν νὰ κάμνῃς μικρά, προσποιημένα βήματα, καὶ ἀποτελοῦν εἶδος ὕβρεως ἀτομικῆς διὰ τὸν κάτοχόν των, ὁμοίως καὶ τὰ μακρὰ σκέλη ὡσὰν τὰ ξυλοπόδαρα, τὸν φέρουν ἀδιακόπως εἰς στενόχωρον θέσιν καὶ τὸν ἀναγκάζουν νὰ κύπτῃ εἰς τὸ γενικὸν ἐπίπεδον τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ Μαρτσιάλης ἐσατύριζεν ἕνα ἄνθρωπον τῆς ἐποχῆς του, τοῦ ὁποῖου ἡ μορφή του ὠμοίαζε μὲ τὴν φυσιογνωμίαν δύτου εἰς τὸ βάθος τῆς θαλάσσης. Ὁ Σιαδῆς περιγράφει ἕνα γραμματοδιδάσκαλον τόσο κακόσχημον καὶ σκυθρωπόν, ὥστε ἐν μόνον βλέμμα του ἐπ' αὐτοῦ ἤρκει νὰ ταραξῆ τὰς ἐκστάσεις τοῦ ποιητοῦ. Ἐὰ πρόσωπα σπανίως ἀποδίδουν πιστῶς ἕνα τύπον ιδεώδη, ἀλλ' εἶναι ἡ ἀνάγλυφος λογοδοσία ἐνὸς ἑκατομμυρίου ἱστοριῶν, ἰδιοτροπιῶν καὶ μωριῶν. Οἱ προσωπογράφοι λέγουν ὅτι αἱ περισσότεραι μορφαὶ καὶ τύποι εἶναι ἀκανόνιστοι καὶ ἀσύμμετροι, ἔχουν τὸν ἕνα ὀφθαλμὸν γαλανὸν καὶ τὸν ἄλλον φαιόχρουν, τὴν μύτην λοξήν, τὸν ἕνα ὤμον ὑψηλότερον ἀπὸ τὸν ἄλλον, τὴν κόμην ἀτάκτως φυτευμένην κτλ. Φυσικῶς καὶ μεταφυσικῶς ὁ ἄνθρωπος εἶναι μίγμα τεμαχιῶν καὶ ἀποσπασμάτων τὰ ὁποῖα παρέλαθεν ἀτάκτως ἀπὸ προγόνους καλοὺς καὶ κακοὺς καὶ ἠστόχησεν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν.

Ἔπεται τὸ τέλος.

Μετάφρασις Θ. Χ. ΦΛΩΡΑ

Πρὸς τὴν Σύνταξιν τῆς "Μελέτης,"

Εἰς τὸ ἐν Παρισίοις ἐκδιδόμενον ἄλλοτε Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ Μαρβίου Π. Βρετοῦ (ἔτος 1862) εὑρον κατὰ τύχην, φυλλομετρῶν ἐν ἀντίτυπον ἐντὸς παλαιοπωλείου σειρὰν σονέττων τοῦ ἀειμνήστου Στεφάνου Κουμανούδη γραφέντων κατὰ τὸ 1845 καὶ τὸ 1848. Ἐνόμισα ὅτι ἤξιζε νὰ γίνουν γνωστὰ εἰς τοὺς πολλοὺς καὶ στέλνω ἀντίγραφον εἰς τὴν Μελέτην πρὸς ἀνυδαμοσίευσιν.

Ἐν Ἀθήναις 20.5.1912

Εἰς Ἀναγνώστης

ΣΕΙΡΑ ΣΟΝΕΤΤΩΝ Εἰς ΒΕΝΕΤΙΑΝ

(Ποιηθεῖσα κατὰ μῆνα Αὐγούστου τοῦ 1845 ἔτους)

Μήτ' εἶην πολιτόρης
μήτ' οὖν αὐτὸς ἄλοὺς ὑπ' ἄλλων βίον κατῆσαιμι.

ΑἰΣΧΥΛΟΣ

Α'.

Ῥαγδαῖαι καταπίπτουν αἱ θανάδες
Τοῦ ὕμβρου κ' αἱ ἀκτῖνες κεκρυμμένα
Μὲ λέγουν εἰς τὸ πλοῖον μέσα μένε,
Μὴ ἔξω ἀποβῆς· ὅ,τ' εἶδες, εἶδες.

Ἄν ἡδονῶν εὐπτέρυγοι ἐλπίδες
Σὲ ἔφεραν, ἀπόθεσέ τας, ξένε.
Ἴδού, ὡς τώρα δακρυοβρεγμένα
Αἱ τῶν σεμνῶν κτιρίων κορωνίδες.

Θρηνοῦν, οὔτω θρηνοῦν καὶ ἀενάως,
Χαρᾶς δὲ πάσης ἄμοιρ' οἱ πολῖται
Ἴδ' ὄμμα κάτω νεύοντες βαδίζουν,

Καὶ μόνοι εἰς τὸ πάτριόν των χάος
Ὡς ξένοι περιφέρονται πλανῆται,
Καί, φεῦ! τῶν πόνων τέλος δὲν ἐλπίζουν.

Β΄.

Τὸ ἔδαφος τῆς πράγῃ σου δεσποίνης
 Πατείς, ὦ Ἕλλην, τὸ λιθοστρωμένον,
 Κ' ἐκ τῆς μελαίνης γόνδολας ἐκβαίνων,
 Δὲν σ' ἔρχεται, τὸ γόνυ σου γὰ κλίψης;

Ἡ δὲν τηρεῖς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης
 Τὸ ἦθος πλέον τὸ ταπεινωμένον,
 Ἄλλ' ἴσως ἀπὸ στόμα ὠργισμένον
 Καὶ σκώμματα χαιρέκακα ἐκχύνεις;

Μή, μή! ἀλλ' εὐγνωμόνως ἐνθυμήσων,
 Πῶς ὅτε ἦν εἰς σκότος βυθισμένη,
 Ἐδῶθεν φῶς ἐδέχeto ἡ πατρίς σου,

Καὶ ἀπὸ σιγηλὰ ἐδῶ τεμένη
 Αἰῶνας τρεῖς ἢ νοερά τροφή σου
 Σ' ἐδίδοτο καλῶς ἐσκευασμένη.

Γ΄.

Γραμμένον λοιπὸν ἦτο, θαυμαστής σου
 Νὰ γίνω καὶ ἐγώ, ὦ Βενετία
 Ἄλλὰ δὲν ἦλθ' ἀπλῆ περιεργεία
 Ἄς μὴ μὲ βαρυνθῆ λοιπὸν ἡ γῆ σου.

Δὲν εἶμαι Τεύτων ἄρχων κ' ὕβριστής σου,
 Οὐδ' ὡς αὐτοῦ ἡ γλῶσσά μου τραχεῖα
 Καὶ βροντερά, καυχᾶται ἔργ' ἀνδρεία
 Ἀνύπαυκτ' ἀναισχύντως ἀντικρὺ σου.

Ἐγὼ ἀγάπην φέρω πρὸς σε φόρον
 Καὶ οἶκτον ἀληθῆ ἔς τὰ νῦν δεινά σου
 Καὶ δυσθυμῶν, πῶς ταῦτα μόνον φέρω.

Σὺ δὲ πλουσί' ἀκόμη, πλῆθος δώρων
 Παρέχεις μοι, τ' ἀριστουργήματά σου,
 Καὶ μὲ νικᾷς. ὦ! νίκα, κ' ἐγὼ χαίρω.

Δ΄.

Παράθυρα κλειστὰ τῶν παλατιῶν,
 Εἰπέτε μ' εἰν' ἀλήθεια ἢ μῦθος,
 Πῶς πράγῃ ἐξ ὕμῶν χαρίεν πλῆθος
 Ἐπρόβαλλε προσώπων γυναικείων,

Καὶ ἔβλεπε στρατοὺς τῶν ἐγχωρίων,
 Πῶς νικηταὶ μ' ἀγέροισον τὸ ἦθος
 Ἐπέστρεφον, κ' ἐκόμπαζεν ὁ λίθος
 Ὑπὸ ποδῶν πατούμενος ἀνδρείων;...

Ἴστοι μεταλλοστήρικτοι μεγάλοι
 Μὲ τὰς τριπλᾶς ἐπάνωθεν σημαίας
 Τῆς Κύπρου καὶ τῆς Κρήτης καὶ Μωρέως,

Δαλεῖτε! ἡ αἰδῶς σᾶς καταβάλλει
 Ἐνῶ νῖδον ἐλευθερίας νέας
 Τὸν Ἕλληνα μὲ βλέπετε; βεβαίως!

Ε΄.

Ταπεινωμένη νύμφη Βενετία,
 Τὴν τύχην ἔσχεσ φρεῦ! τοῦ κορασίου,
 Ἦτις τὴν χεῖρα ἀκαλλοῦς νυμφίου
 Φιλεῖ καθὼς προστάζει πατρὸς βία.

Πλὴν τίς ψυχὴ ἢ τίς ψυχρὰ καρδία
 Δὲν σπένδει τότε ἐπὶ τοῦ ἱερείου,
 Τοῦ θλιβεροῦ, σπονδῆν ἐνὸς δακρύου
 Καὶ δὲν μισεῖ τὸν ὅστις ἦν αἰτία;

Ἐκεῖνος ὁ ἀνέραστος νυμφίος
 Καὶ μισητὸς εἰς πάντας καλὸν ἦτο
 Νὰ ἐκρούπιετο ἔς τὰ βάθη τοῦ Ταρτάρου.

Τὴν προτροπὴν αὐτὴν κ' ἐγὼ ἀνδρείως
 Τὴν ἐβροντοῦσ' ἂν ἄλλος ἐφοβεῖτο,
 Σ' τὰ ὅσα Βενετάρχου τοῦ βαρβάρου.

ΣΤ'.

Ἀγάπης οἷστρο, πτέρυξ συμπαθείας,
 Ἀφάρπασόν μ' ἐκόντα μὴ μ' ἀφήσης.
 Τὴν γλῶσσάν μου μὴ ἄλλα κατηχήσης
 Ἐμὴ φωνὰς ὑπὲρ τῆς Βενετίας.
 Σεῖς δὲ τῆς ἀδεκάστου Ἱστορίας
 Αἱ φίλαι αἱ ψυχραὶ, Μνήμη καὶ Κρίσις,
 Μὴ φέροτε ἄς τὸν νοῦν μου ἀναμνήσεις
 Ἀμαρτιῶν τῆς γραίας Ἰταλίας.
 Ἀρκεῖ ὅτι ἀθῶν ὕϊων ὀδόντες
 Δι' ἄωρα μασήματα πατέρων
 Ἡμέρας αἰμωδίασαν ἀπείρους.
 Ἀρκεῖ, ὅτι μὲ γόους οἱ νῦν ζῶντες
 Ἐγέμισαν τὰ ὕψη τῶν αἰθέρων,
 Τὰ βάθη θαλασσῶν καὶ τὰς ἠπείρους.

Ζ'.

(Τῷ 1848)

Σκιρτῆς, ὦ Ἕλλην, κράζων θεῖα κρίσις!
 Ἀλλ' ὅτε πρὸ ἐτῶν πικρίας πίνων
 Ἐτόνιζες ἐλέγους μετὰ θρήνων,
 Τὸ ἠλπίζες ποτὲ νὰ ἐπιζήσης
 Καὶ ἄσμα τοῦ παιᾶνος νὰ τονίσης
 Ὑπὲρ τῶν δυστυχῶν χωρῶν ἐκείνων,
 Τὰς λυπηρὰς ἐκφράσεις σου φαιδρῶτων;
 Ἀλλ' ἔγινεν ἐπιήλθε κακῶν λύσις!
 Σε ἤκουσε θεὸς παντελεῆμων
 Καὶ πλέον ἐξυπνοῦν εἰς βίον νέον
 Οἱ παῖδες Ἰταλῶν οἱ φίλτατοί σου.
 Εἰς τὸ ἐξῆς μακρὰν μελῶν πενθίμων
 Φαιδρότατ' ἀπὸ στήθος εἰρηναῖον
 Ἡ νεαρά ἄς χύνεται φωνή σου.

MONNA LIZA TZOKONTA¹

ΥΠΟ ΜΕΡΕΣΚΟΒΣΚΥ

Τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἡ Μόννα Λίζα ἦλθεν εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ Λεονάρδου τὴν συνηθισμένην ὥραν, ἀλλὰ, διὰ πρώτην φοράν, μόνη, χωρὶς τὴν παντοτινὴν τῆς σύντροφον, τὴν ἀδελφὴν Καμίλλην. Ἡ Τζοκόντα ἐγνώριζεν ὅτι ἦτο ἡ τελευταία τῶν συνάντησις.

Τὸ ἐργαστήριον ἦτο πλημμυρισμένον ἀπὸ τὴν ἐκτυφλωτικὴν λάμψιν τοῦ ἡλίου. Ὁ Λεονάρδος ἐξετύλιξε τὸ πάνινον παραπέτασμα, καὶ εἰς τὴν αὐλὴν τὴν περιφρασσομένην ἀπὸ μαύρους τοίχους ἐχύθη γλυκὺ δειλινὸν φῶς, διαυγὲς ὡς σκιά ὑποβρύχιος, τὸ ὁποῖον ἔδιδε τὴν μεγαλειτέραν δυνατὴν ἔντασιν καλλονῆς εἰς τὸ πρόσωπον τῆς Μόννας Λίζας.

Ἦσαν μόνοι.

Ὁ Λεονάρδος εἰργάζετο σιωπηλός, συγκεντρωμένος, ἐν τελείᾳ ἡρεμίᾳ ψυχῆς, λησμονῶν τὰς σκέψεις, αἱ ὁποῖαι τὸν εἶχον ταραξῆ τὴν προτεραίαν, τὰς σκέψεις τοῦ ἐπικειμένου χωρισμοῦ καὶ τῆς ἐπιβεβλημένης ἐπιλογῆς. Ἐφαίνετο ὡς νὰ μὴ ὑπῆρχε δι' αὐτὸν οὔτε παρελθὸν οὔτε μέλλον, ὡς νὰ μὴ εἶχε διακοπὴ ἢ ροτὴ τοῦ χρόνου, ὡς νὰ ἦτο πάντοτε καθισμένη ἐνώπιόν του ἡ γυνὴ ἐκείνη μὲ τὸ μειδιάμα τῆς τὸ παράδοξον καὶ γαλήνιον.

Ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ κάμῃ ἐν τῇ ζωῇ, ἐξετέλει ἐν τῇ ὄνειροπολήσει, συνέχεε τὰς δύο εἰκόνας εἰς μιαν, ἤνωνε τὴν πραγματικότητα καὶ τὸν ἀντικατοπτρισμόν, τὴν ἄψυχον καὶ τὴν ζωντανήν. Καὶ ἠσθάνετο τὴν χαρὰν μεγάλης ἀπελευθερώσεως. Τώρα δὲν ἐλυπεῖτο πλέον, δὲν ἐφοβεῖτο πλέον.

Ἐγνώριζεν, ὅτι θὰ ἦτο ὑποτεταγμένη εἰς αὐτὸν μέχρι τέλους, ὅτι θὰ ἐδέχετο τὸ πᾶν, ὅτι θὰ ὑπέφερε τὸ πᾶν, ὅτι θὰ ἀπέθνησκεν ἀνευ ἀντιστάσεως. Καὶ ἐνίοτε τὴν παρετήρει μὲ τὴν ἰδίαν

¹ Τέλος συνέχεια ἐκ σελ. 251.

περιέργειαν, με τὴν ὁποίαν παρετήρει τοὺς εἰς θάνατον καταδίκους, τοὺς ὁποίους συνώδευεν εἰς τὸν τόπον τῆς θανατικῆς ποινῆς, διὰ νὰ μελετήσῃ ἐπὶ τῆς μορφῆς των τὰς τελευταίας φρικιάσεις τῆς ἀγωνίας.

Αἰφνης διέκρινεν ὅτι σκια ἑξένης σκέψεως, τὴν ὁποίαν δὲν εἶχε αὐτὸς ἐμπνεύσῃ καὶ τὴν ὁποίαν δὲν ἐνόει, ἐπλανᾶτο ἐπὶ τῆς μορφῆς τοῦ προτύπου του ὡς ἴχνος πνοῆς ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας κατόπτρου. Διὰ νὰ δεσμεύσῃ τὴν Λίζαν, διὰ νὰ τὴν φέρῃ ἐκ νέου εἰς τὸν κύκλον τοῦ ὄνειρου του καὶ διὰ ν' ἀποδιώξῃ τὴν ἐνοχλητικὴν ἐκείνην σκιάν, ἤρχισε νὰ διηγῆται μετὰ τὴν σὺρτὴν καὶ ἐπιτακτικὴν ἐκείνην φωνήν, τὴν ὁποίαν οἱ μάγοι μεταχειρίζονται, μίαν ἐκ τῶν μυστηριωδῶν διηγήσεων, ὁμοίων μετὰ αἰνίγματα καὶ τὰς ὁποίας ἔγραφεν εἰς τὸ ἡμερολόγιόν του:

«Δὲν εἶχα τὴν δύναμιν, εἶπε, ν' ἀντισταθῶ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν μου νὰ ἴδω νέας μορφάς, ἀγνώστους τοῖς ἀνθρώποις, πλασθείσας ἀπὸ τὴν τέχνην τῆς φύσεως· καὶ ἀφοῦ ἐδάδισα πολὺν καιρὸν μέσῳ γυμνῶν καὶ πενθίμων βράχων, ἔφθασα ἐπὶ τέλος εἰς τὸ σπήλαιον. Ἐσταμάτησα εἰς τὴν εἴσοδον μετὰ μεγάλην ἀμηχανίαν. Ἄλλ' ἀφοῦ πρῶτον ἔλαβα τὴν ἀπόφασιν, ἔκυψα τὴν κεφαλὴν, ἐχαμήλωσα δλόκληρος, ἐστήριξα τὴν ἀριστερὰν παλάμην εἰς τὸ δεξιὸν μου γόνυ καὶ ἐσκέπασα τοὺς ὀφθαλμοὺς μετὰ τὴν δεξιάν μου χεῖρα διὰ νὰ συνηθίσω εἰς τὸ σκότος. Ἐπειτα ἐμβῆκα κ' ἐπροχώρησα ὀλίγα βήματα. Ἦνοιγα καὶ ἔκλεια τὰ βλέφαρα διὰ νὰ γυμνάσω τὴν ὄρασίν μου, ἤλλαζα συχνὰ δρόμιον καὶ ἐπλανώμην εἰς τὸ σκότος ψηλαφητά, πότε ἐδῶ, πότε ἐκεῖ προσπαθῶν καὶ νὰ διακρίνω. Ἀλλὰ τὸ σκότος ἦτο πολὺ βαθύ. Μετ' ὀλίγον δύο αἰσθήματα ἐγεννήθησαν κ' ἐπάλαισαν ἐντός μου: ὁ φόβος καὶ ἡ περιέργεια, ὁ φόβος τῆς ιδέας νὰ ἐρευνήσω τὸ σκοτεινὸν σπήλαιον, καὶ ἡ περιέργεια νὰ μάθω, ἂν ἔκρυπτε κανὲν ἀξιοθαύμαστον μυστικόν».

Ἐσιώπησεν. Ἡ ἑξένη σκια ἐξηκολούθει πάντοτε νὰ πλανᾶται ἐπὶ τοῦ μετώπου τῆς Ἰζοκόντας.

— Ποῖον ἀπὸ τὰ δύο αἰσθήματα ἐθριάμβευσε; τὸν ἠρώτησε.

— Ἡ περιέργεια.

— Καὶ ἐμάθατε τὸ μυστικόν;

— Ἐμαθα ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ μάθω.

— Καὶ θὰ τὸ εἰπῆτε εἰς τὸν κόσμον;

— Δὲν ἤμπορῶ νὰ τὰ εἰπῶ ἔλα, καὶ ἂν ἤμποροῦσα δὲν θὰ ἤθελα. Θὰ ἤθελα ὅμως νὰ ἐμπνεύσω εἰς τοὺς ἀνθρώπους τόσον δυνατὴν περιέργειαν, ὥστε νὰ νικᾷ τὸν φόβον.

— Καὶ ἂν ἡ περιέργεια δὲν ἦτο ἀρκετή; εἶπε μετὰ ἀπροσδόκητον καὶ σπινθηρίζον βλέμμα. Καὶ ἂν ἐχρειάζετο καὶτι ἄλλο, μεγαλείτερον, διὰ νὰ ἐννοήσετε τὰ τελευταία καὶ ἴσως τὰ θαυμασιώτερα μυστικά τοῦ σπηλαίου;

Τὸν ἠτένιζεν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς μετὰ μειδίαμα, τὸ ὁποῖον οὐδέποτε ἄλλοτε εἶχε ἴδῃ εἰς τὴν ὄψιν τῆς.

— Ἴτι ἄλλο περισσότερο χρειάζεται; τὴν ἠρώτησε.

Ἡ Ἰζοκόντα δὲν ἀπεκρίθη.

Τὴν στιγμὴν ἐκείνην εἰσέδυσσε διὰ τινος ἀνοίγματος τοῦ παραπέτασματος ἀκτὶς τοῦ ἡλίου, λεπτὴ καὶ ζωηρά. Τὸ ὡσεὶ ὑπερβύχιον ἠμίφως ἐξέλαμψε. Καὶ ἀπὸ τὴν μορφὴν τῆς Ἰζοκόντας ἐξηφανίσθη ἡ γοητεία τοῦ σκιδόφωτος καὶ τῶν ἐλαφρῶν σκιῶν, ὁμοίων πρὸς μακρινὴν μουσικὴν.

— Ἀναχωρεῖτε αὔριον; ἠρώτησεν ἡ Ἰζοκόντα.

— Ὁχι, ἀναχωρῶ ἀπόψε.

— Ἀναχωρῶ κ' ἐγὼ ὕστερον ἀπὸ ὀλίγας ἡμέρας!

Ὁ ζωγράφος τὴν ἠτένισεν ἀσκαρδαμυκτί, ἠθέλησε νὰ εἶπη καὶτι, ἀλλ' ἐσιώπησεν. Ἐμάντευσεν ὅτι ἀνεχώρει διὰ νὰ μὴ μείνῃ εἰς τὴν Φλωρεντίαν χωρὶς ἐκεῖνον.

— Ὁ σύζυγός μου, ἐξηκολούθησεν ἡ Μόννα Λίζα, θὰ μείνῃ τρεῖς μῆνας εἰς τὴν Καλαβρίαν διὰ τὰς ὑποθέσεις του. Τοῦ ἐζήτησα νὰ με πάρῃ μαζί του.

Ὁ Λεονάρδος ἀπέστρεψε τὴν κεφαλὴν του καὶ, μετὰ τὰς ὀφρῦς συνεσπασμένας, ἠτένισε μετὰ τινὰ δυσαρέσκειαν τὴν ἀπότομον καὶ ἰσχυρὰν ἀκτῖνα τοῦ ἡλίου. Μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης τὰ νερά τῆς κρήνης ἐφαίνοντο μονόχρωμα, ἀδρανῆ, διαφανῆ, λευκά· τῶρα, ὑπὸ τὸν ἡλίον, ἀπήστραπτον τὰ διάφορα καὶ ἀντιτιθέμενα χρώματα τῆς ἱριδος, τὰ χρώματα τῆς ζωῆς.

Καὶ ὁ Λεονάρδος αἰφνης ἠσθάνθη ὅτι ἐπανέστρεψε εἰς τὴν ζωὴν, ἀνίσχυρος, πλήρης οἴκτου καὶ ἀξίος οἴκτου.

— Δὲν πειράζει εἶπεν ἡ Μόννα Λίζα. Διορθώσατε τὸ παραπέτασμα. Ἐἶναι ἐνωρὶς ἀκόμη, καὶ δὲν εἶμαι κουρασμένη.

— "Όχι. Ἀρκεί! ἀπήντησεν ἐκεῖνος, ἀφίνων τὸν χρωστῆρά του.

— Δὲν θὰ τὴν τελειώσετε ποτὲ τὴν εἰκόνα μου;

— Πῶς ὄχι; ἀπεκρίθη ζωηρῶς καὶ μέ τινα φόβον. Δὲν θὰ ἔλθετε λοιπὸν πλέον εἰς τὸ ἐργαστήριόν μου, ἔταν ἐπιστρέψετε;

— Θὰ ἔλθω. Ἀλλά, ὕστερον ἀπὸ τρεῖς μῆνας, ἴσως θὰ ἔχω ἀλλάξῃ καὶ δὲν θὰ μὲ ἀναγνωρίζετε πλέον. Σεις ὁ ἴδιος εἴπατε ὅτι τὸ πρόσωπον τοῦ ἀνθρώπου καὶ πρὸ πάντων τὸ πρόσωπον τῶν γυναικῶν μεταβάλλεται πολὺ γρήγορα.

— Πολὺ θὰ ἤθελα νὰ ἐτελείωνα τὴν εἰκόνα σας, εἶπε βραδέως ὁ Λεονάρδος, ὡς ἐὰν ὠμίλει μόνος. Ἀλλά δὲν ἤξεύρω, ἀνθὰ τὴν τελειώσω. Μοῦ φαίνεται κάποτε ὅτι μοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ πραγματοποιήσω ὅ τι ἤθελα.

— Ἀδύνατον! εἶπε μὲ ἐκπληξιν ἐκείνη. Ἀλλως τε, καθὼς ἤκουσα τοῦλάχιστον, ποτὲ δὲν τελειώνετε τὰ ἔργα σας, διότι ἀκριβῶς ζητεῖτε τὸ ἀδύνατον.

Εἰς τοὺς λόγους αὐτοὺς ὁ Λεονάρδος διέκρινεν, ἢ ἐνόμισεν ὅτι διέκρινε, πάραπονετικὴν μομφὴν ἀπέρου πραότητος.

— Αὐτὸ νὰ εἶναι; ἐσκέφθη καὶ ἠσθάνθη ἐν εἶδος φρικῆς.

Ἡ Ἰζοκόντα ἠγέρθη καὶ εἶπε μὲ ἀφελὲς ὕφος, ὅπως πάντοτε:

— Αἴ! λοιπὸν, ὦρα εἶναι. Χαίρετε, κύριε Λεονάρδε. Καλὸν κατευόδιον. Ὁ Λεονάρδος τὴν ἐκύτταξε καὶ ἐνόμισε καὶ πάλιν ὅτι διέκρινεν ἐπὶ τοῦ προσώπου της τὴν ἀπελπιστικὴν μομφὴν καὶ ταυτοχρόνως παράκλησιν.

Ἐγνώριζεν ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ σιωπήσῃ. Ἐν τούτοις ὅσον περισσότερον ἐνέτεινε τὴν θέλησίν του διὰ νὰ λάβῃ ἐπὶ τέλος μίαν ἀπόφασιν καὶ διὰ νὰ εὖρη λέξεις νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἀπόφασίν του αὐτὴν, τόσον ἠσθάνετο τὴν ἀδυναμίαν του, καὶ ἐμάντευε τὴν ἀνυπέρβατον ἄδυσσον, ἣτις ἠνοίγετο μεταξύ των. Καὶ ἡ Μόννα Λίζα ἐμειδία τὸ μειδιάμα ἐκεῖνο τὸ αἰθρίον καὶ γαλήνιον, τὸ ὁποῖον εἶχε πάντοτε. Ἀλλά τῶρα ἐφαίνετο ὅτι ἡ αἰθρία καὶ ἡ γαλήνη ἐκείνη ὠμοίαζον τὴν αἰθρίαν καὶ τὴν γαλήνην τοῦ μειδιάματος τῶν νεκρῶν...

Τὴν καρδίαν του τότε διέδραμε οἶκτος ἀπέραντος καὶ δριμύς, ὅστις τὸν κατέστησεν ἀκόμη ἀσθενέστερον.

Ἡ Μόννα Λίζα ἔτεινε τὴν χεῖρα, καὶ ἐκεῖνος, σιωπηλός, ἐφίλησε τὴν χεῖρα ἐκείνην διὰ πρώτην φοράν, ἀφ' οὗ εἶχον γνω-

ρισθῆ. Τὴν στιγμὴν αὐτὴν ἠσθάνθη ὅτι προσέκλινε καὶ ἐκείνη ταχέως τὴν κεφαλὴν της καὶ ὅτι τὰ χεῖλη της ἔφαισαν τὴν κόμην του.

— Ὁ Θεὸς μαζί σας! εἶπε μὲ τὴν ἴδιαν πάντοτε ἀφέλειαν.

Ὅταν ὁ Λεονάρδος συνῆλθεν, ἡ Ἰζοκόντα ἦτο πλέον μακράν. Πέριξ ἐβασίλευεν ἡ πένθιμος σιγὴ καλοκαιρινοῦ δειλινοῦ, βαρύτερα ἀπὸ τὴν σιγὴν τοῦ πυκνοτάτου καὶ βαθυτάτου σκοτούς.

Καί, καθὼς τὴν προηγουμένην νύκτα, ἀπειλητικώτεροι ὅμως καὶ ἐμφαντικώτεροι ἀκόμη, ἀντήχησαν πάλιν οἱ χάλκινοι καὶ ρυθμικοὶ καὶ βραδεῖς ἤχοι, ἢ κροῦσις τῶν ὠρῶν εἰς τὸν γειτονικὸν πύργον. Καὶ οἱ ἤχοι ἐκεῖνοι ὠμίλουν περὶ τῆς φοβερᾶς καὶ σιωπηλῆς πτήσεως τοῦ χρόνου, περὶ τοῦ σκυθρωποῦ καὶ ἐρημικοῦ γήρατος, περὶ τοῦ παρελθόντος, τοῦ ὁποῖου ἀδύνατος εἶναι ἡ ἐπάνοδος.

Καὶ οἱ τελευταῖοι φθόγγοι ἀντήχησαν ἐπὶ πολὺ ἀκόμη, ἐκπνέοντες εἰς τὰ σκότη, ἐνῶ ἐφαίνετο ὅτι ἐπανελάμβανον:

Νιᾶτα δὲ θὰ ξαναβρῆς.

•••

Μετὰ δύο μῆνας ὁ Λεονάρδος ἔμαθε τὸν θάνατον τῆς Ἰζοκόντας.

Γέρων ἔμπορος, ἐλθὼν ἐκ Φλωρεντίας, τοῦ τὸ ἀνήγγειλεν ὡς ἐξῆς:

— Ἀ! Θεέ μου! ἀλήθεια, ζῆτε ἐδῶ καὶ δὲν τὸ ἐμάθατε; Φαντασθῆτε τί μεγάλη δυστυχία! Κακότυχε, μεσσὲρ Ἰζοκόντο! Διὰ τρίτην φοράν χῆρος! Πρὸ ἐνὸς μηνὸς ἀπέθανεν ἡ Μόννα Λίζα. Γεννηθῆτω τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ!

Ὁ κόσμος ἐσκοτίσθη πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Λεονάρδου. Πρὸς στιγμὴν ἐνόμισεν ὅτι θὰ ἐπιπτε κατὰ γῆς.

Ἀλλά, καταβαλὼν ὑπεράνθρωπον προσπάθειαν, ἐγένετο κύριος ἑαυτοῦ, καὶ τὸ πρόσωπόν του, τὸ ὁποῖον ὠχρίασεν ὀλίγον, οὐδεμίαν ἐξεδήλωσε ταραχὴν. Ὁ ταξιδιώτης τουλάχιστον δὲν ἀντελήφθη τίποτε.

Ἡ πρώτη σκέψις τοῦ Λεονάρδου, ὅταν συνῆλθεν, ἦτο ὅτι ὁ ἔμπορος, φλύαρος γέρων, ἐψεύσθη, καὶ ἐφεῦρε σκοπίμως τὴν

εἶδῃσιν αὐτὴν διὰ τὰ ἴδη ποίαν ἐντύπωσιν θὰ τοῦ ἐπροξένοι καὶ τὰ διηγηθῆ κατόπιν παντοῦ τὴν ἐντύπωσιν αὐτὴν τοῦ Λεονάρδου δίδων οὕτω τροφήν εἰς ὅσα ἀπὸ πολλοῦ ἐπιθυροῦντο, περὶ ἐρωτικῶν σχέσεων μεταξὺ τοῦ ζυγράφου καὶ τῆς Ἰζοκόντας.

Δὲν ἠδύνατο νὰ πιστεύσῃ—ὅπως ἄλλως συμβαίνει πάντοτε κατὰ τὴν πρώτην στιγμὴν τοιούτων ἀγγελιῶν—ὅτι ἦτο ἀληθὴς ἡ εἶδησις τοῦ θανάτου τῆς.

Ἄλλὰ τὰ ἔμαθεν ὅλα τὴν ἰδίαν ἐκείνην ἐσπέραν: Ἐπιστρέφουσα ἐκ Καλαβρίας, ὅπου ὁ μεσσέρ Ἰζοκόντος εἶχε διευθετήσῃ ἐπωφελῶς τὰς ὑποθέσεις του, — μεταξὺ ἄλλων καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τῶν δερμάτων εἰς τὴν Φλωρεντίαν, — εἰς τὴν μικρὰν πόλιν Λαγγονέραν, ἡ Μόννα Λίζα ἀπέθανε, κατ' ἄλλους μὲν ἀπὸ ἐλώδεις πυρετοῦς, κατ' ἄλλους δὲ ἀπὸ μολυσματικῆν νόσον τοῦ λάρυγγος.

* *

Μίαν χειμερινὴν νύκτα ὁ Λεονάρδος ἐκάθητο μόνος εἰς τὸ σπουδαστήριόν του.

Ἡ καταιγὶς ἐμαίνεται. Οἱ τοῖχοι τῆς οἰκίας ἐσειόντο. Ἡ φλόξ τοῦ κηρίου ὑπέτρεμε. Σκελετὸς πτηνοῦ, μὲ σκοροφαγώμενας πτέρυγας, κρεμάμενος, ἐταλαντεύετο, ὡς ἐὰν ἤθελε νὰ πετάξῃ. Εἰς μίαν γωνίαν, ἄνωθεν τοῦ διαμερίσματος τῆς βιβλιοθήκης, τοῦ περιλαμβάνοντος τὸν Πλίνιον, μία ἀράχνη ἔτρεχεν ἀνησυχῶς ἐπὶ τοῦ ἴστοῦ τῆς. Αἱ σταγόνες τῆς βροχῆς καὶ τῆς ἀναλυομένης χιόνος ἐκτύπων τὰς ὑάλους τῶν παραθύρων. . . .

Ὁ Λεονάρδος, μεθ' ἡμέραν ὅλην φροντίδων, ἤσθάνετο ἑαυτὸν κουρασμένον, συντετριμμένον, ὡς μετὰ νύκτα πυρετοῦ καὶ ἐφιάλτου. Εἶχε δοκιμάσῃ νὰ ἐργασθῆ, νὰ ἀναγνώσῃ, ἀλλὰ τίποτε δὲν κατώρθωσεν.

Ἐρριψε τὸ βλέμμα του εἰς τὰ πλήρη κονιορτοῦ βιβλία, εἰς τὰς χαλκίνας πλάκας, εἰς τὰς σφαίρας, εἰς τὰ μηχανικά, τὰ ἀστρονομικά, τὰ φυσικά καὶ τὰ ἀνατομικά ἐργαλεῖα καὶ ἀνέκφραστος ἀηδία ἐγέμισε τὴν ψυχὴν του.

Δὲν ὠμοιάζε καὶ αὐτὸς μὲ τὴν γραίαν ἐκείνην ἀράχνην, εἰς τὴν σκοτεινὴν γωνίαν, ἄνωθεν τοῦ σωροῦ τῶν βιβλίων, τῶν

ὄστων, τῶν ἀνθρωπίνων σκελετῶν καὶ τῶν νεκρῶν μελῶν τῶν ἀψύχων μηχανῶν; Τί ἀπέμενε δι' αὐτὸν ἐν τῇ ζωῇ; Τί τὸν ἐχώριζεν ἀκόμη ἀπὸ τὸν θάνατον; Ὅλίγα φύλλα μόνον χάρτου, τὰ ὅποια ἐγέμιζε μὲ σημεῖα, μὲ χαρακτῆρας ἀκαταλήπτους εἰς τοὺς ἄλλους.

Καὶ ἐνθυμεῖτο πόσον ἦτο εὐτυχῆς, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τίποτε, χωρὶς νὰ συλλογίζεται τίποτε, κατὰ τὴν παιδικὴν του ἡλικίαν, ὅταν ἐπήγαινε εἰς τὰ ὄρη ν' ἀκούῃ τοὺς κρωγμοὺς τῶν κοράκων, ν' ἀναπνέῃ τὸ ἄρωμα τῶν φυτῶν καὶ νὰ θαυμάζῃ τὴν διαφανῆ καὶ ἰόχρουν σκιαγραφίαν τῆς Φλωρεντίας μέσα εἰς τὴν ἀτμώδη φωταύγειαν τοῦ ἡλίου. Ὅλη λοιπὸν ἡ ἐργασία τῆς ζωῆς του ἦτο πλάνη. . . .

Ἐτεῖνε τὸ οὖς εἰς τοὺς βρυχηθμοὺς καὶ εἰς τὸν πάταγον τῆς καταιγίδος. Καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὴν μνήμην του οἱ λόγοι τοῦ Μακιαβέλη: «Τὸ φρικωδέστερον πρᾶγμα εἰς τὴν ζωὴν δὲν εἶναι οὔτε αἱ φροντίδες, οὔτε ἡ πενία, οὔτε ἡ θλιψίς, οὔτε ἡ ἀσθένεια, οὔτε αὐτὸς ὁ θάνατος — εἶναι ἡ πλήξις».

Καὶ αὐταὶ ἀκόμη αἱ ὑπεράνθρωποι φωναὶ τοῦ νυκτερινοῦ ἀνέμου ὠμίλου περὶ τῶν πραγμάτων ἐκείνων, τῶν τόσον οἰκείων εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, περὶ τῆς πλήξεως καὶ τοῦ θανάτου, περὶ τῆς τελευταίας ἀπομονώσεως εἰς τὰ τυφλά σκότῃ, εἰς τοὺς κόλπους τοῦ ἀρχαίου χάους, τῆς ἀρχῆς τοῦ σύμπαντος.

Ὁ Λεονάρδος ἠγέρθη, ἔλαβε τὸ κηρίον, ἤνοιξε τὴν θύραν τοῦ παρακειμένου δωματίου καὶ εἰσῆλθεν.

Ἐπλησίασεν εἰς μίαν εἰκόνα τοποθετημένην ἐπὶ οὐκρίβαντος καὶ σκεπασμένην μὲ βαρύπτυχον ὕφασμα, ὁμοιάζον σάβανον.

Ἦτο ἡ προσωπογραφία τῆς Μόννας Λίζας Ἰζοκόντας.

Δὲν τὴν εἶχεν ἀποκαλύψῃ, ἀφ' ὅτου εἰργάζετο, ἀπὸ τὴν τελευταίαν ἀκριβῶς ἡμέραν. Ἦώρα ἐνόμιζεν ὅτι οὐδέποτε πρότερον τὴν εἶχεν ἴδῃ. Καὶ ἤσθάνετο ὅτι τοιαύτη ἐντασις ζωῆς ἠκτινοδόλει ἐκ τῆς μορφῆς ἐκείνης, ὥστε κατελήφθη ὑπὸ ἀνησυχίας ἐνώπιον τοῦ ἰδίου δημιουργήματος. Ἐνεθυμήθη τὰς παλαιὰς διηγήσεις, τὰς ἀναφερομένας εἰς προλήψεις περὶ μαγικῶν προσωπογραφιῶν, τὰς ὅποιας, ἐὰν ἐτύπα κανεὶς διὰ βελόνης, ἐθανάτωνε τὸν εἰκονιζόμενον. Ἐδῶ, ἐσκέφθη, συνέβη τὸ ἐναντίον: Ἀφήρεσε τὴν ζωὴν τῆς ζώσης διὰ νὰ τὴν δώσῃ εἰς τὴν

ἄφυγον. Ἡ εἰκὼν τῆς ἦτο διαυγῆς καὶ πιστῆ μέχρι τῆς ἐλαχίστης πτυχῆς τοῦ ἐνδύματος, μέχρι τῶν μικρῶν σταυρῶν τοῦ κεντήματος, τὸ ὁποῖον ἐπλαίσιου τὴν ἐξωμον βαθύχρουν ἐσθῆτα ἐπὶ τοῦ λευκοῦ τραχήλου. Ἐφαίνετο ὅτι, ἐάν τις παρετήρει μετὰ προσοχῆς, θὰ ἔβλεπε τὸν κόλπον παλλόμενον, τὸ αἷμα ῥέον ὑπὸ τὴν ἐπιδερμίδα, καὶ τὴν ἔκφρασιν τοῦ προσώπου μεταβαλλομένην.

Καὶ ταυτοχρόνως ἦτο διαφανῆς, δνειρώδης, ξένη, καὶ ἐν τῇ ἀναλλοιώτῳ νεότητι αὐτῆς, ἀρχαιοτέρα τῶν ἀρχηγόνων ἀπορρώγων ὄγκων, οἱ ὁποῖοι ἀπεικονίζοντο εἰς τὸ βάθος τοῦ πίνακος μαζί με τὰ αἰθερίως κυανᾶ ὄρη, ὁμοιάζοντα σταλακτίτας παραδόξου κόσμου ἀπὸ μακροτάτου χρόνου ἐξαφανισθέντος. Οἱ χεῖμαρροι οἱ ῥέοντες διὰ μέσου τῶν βράχων ὑπενθύμιζον τοὺς ἐκ τοῦ αἰωνίου μειδιάματος ἔλιγμοὺς τῶν χείλέων τῆς. Καὶ ἡ πλημμυρίζουσα κόμη κατήρχετο ἐπὶ τοῦ βαθυχρώμου καὶ διαφανοῦς ὑφάσματος κατὰ τοὺς αὐτοὺς νόμους τῆς θείας μηχανικῆς, τοὺς διέπόντας τὴν κίνησιν τῶν ὕδατων.

Τώρα μόνον, ὡς ἐάν ὁ θάνατος εἶχε διανοίξῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ, τώρα ἐνόησεν ὅτι ἡ καλλονὴ τῆς Μόννας Λίζας περιελάμβανεν ὅ,τι εἶχεν ἀναζητήσῃ ἐν τῇ φύσει μὲ ἀκόρεστον περιέργειαν. Ἐνόησεν ὅτι τὸ μυστικὸν τοῦ κόσμου ἦτο τὸ μυστικὸν τῆς Μόννας Λίζας.

Καὶ δὲν τὸ εἶχε μαντεύσῃ τὸ μυστικὸν ἐκεῖνο! Ἀκόμη τὸ ἐφύλαττεν ἐκεῖνη. Ἴ! ἐσήμαινε τὸ βλέμμα τῶν ὀφθαλμῶν ἐκεῖνων, οἱ ὁποῖοι ἀντηγύαζον τὴν ἰδικὴν του ψυχὴν καὶ ἀντικατωπτρίζοντο πάλιν καὶ ἐκεῖνοι ἐπ' ἀπειρον ὡς κάτοπτρον ἐντὸς κατόπτρου; Ἐπανελάμβανεν ἀρά γε ὅ,τι δὲν ἠθέλησε νὰ καθορίσῃ κατὰ τὴν τελευταίαν συνάντησίν των, ὅτι δῆλὰ δὴ χρειάζεται κάτι περισσότερον ἀπὸ τὴν περιέργειαν διὰ νὰ εἰσδύσῃ τις εἰς τὰ βαθύτατα καὶ ἴσως τὰ θαυμασιώτατα τοῦ σπηλαίου μυστικά; Ἡ τὸ μειδιάμα ἐκεῖνο ἦτο τὸ ἀδιάφορον μειδιάμα, μὲ τὸ ὁποῖον οἱ νεκροὶ ἀτενίζουν τοὺς ζῶντας;

Ἐγνώριζεν ὅτι ὁ θάνατός τῆς δὲν ἦτο τυχαῖος καὶ ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ τὴν σώσῃ, ἐάν ἠθέλεν. Ἀλλὰ οὐδέποτε ἕως τώρα, τοῦ ἐφαίνετο, εἶχε προσατενίσῃ τόσον ἐκ τοῦ πλησίον καὶ τόσον ἀμέσως τοῦ θανάτου τὴν ὄψιν. Ὑπὸ τὸ ψυχρὸν καὶ θω-

πευτικὸν βλέμμα τῆς Τζοκόντας ὑπερτάτη φρίκη ἐπάγαυσε τὴν ψυχὴν του.

Καί, τὸ πρῶτον εἰς τὴν ζωὴν του, ὠπισθοχώρησε πρὸ τῆς ἀδύσσου, χωρὶς νὰ τολμήσῃ νὰ τὴν προσβλέψῃ· δὲν ἠθέλε νὰ μάθῃ. . . .

Καὶ μὲ ἐν κίνημα ταχύ, ὡς κίνημα κλέπτου, ἀφῆκε νὰ καταπέσῃ καὶ πάλιν ἐπὶ τῆς μορφῆς τῆς Τζοκόντας τὸ βαρύπτυχον ὕφασμα, ὅμοιον μὲ σάβανον.

Μετάφρασις Π.

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΕΛΛΑΣ

Αί εξετάσεις τῶν πρώτων ἀπολυομένων ἐφέτος μετὰ τριετῆ φοίτησιν μαθητῶν τῆς Σεβαστοπούλειου Ἑργατικῆς Σχολῆς ἐγένοντο τὴν 27 Μαΐου. Παρίσταντο κατ' αὐτὰς ὁ πρωθυπουργὸς καὶ οἱ ὑπουργοὶ τῆς Παιδείας, τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ τῆς Δικαιοσύνης, ὁ νομάρχης Ἀττικῆς καὶ ὁ Δήμαρχος Ἀθηναίων, τὸ Κεντρικὸν Συμβούλιον τῆς Δημοτ. Ἐκπαιδεύσεως, πολλοὶ ἐκ τῶν ἀσχολουμένων εἰς τὰ ἐκπαιδευτικὰ καὶ οἱ ἑταῖροι τοῦ Συλλόγου. Ἐν ἀρχῇ ὁ Πρόεδρος τοῦ Συλλόγου ὠμίλησεν ὡς ἑξῆς :

«Τὸ πρῶτον σήμερον τελοῦνται ἐξετάσεις τῆς Σεβαστοπούλειου Ἑργατικῆς σχολῆς, ἣτις διανύει τὸ τρίτον ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς της ἔτος. Τελοῦνται δὲ αὐταὶ τὸ μὲν, διότι λήγει ὁ χρόνος τῆς ἐν λόγῳ φοίτησεως τῶν πρώτων αὐτῆς μαθητῶν καὶ συνεπῶς πρέπει νὰ λάθωσιν οὗτοι τὸ πτυχίον των, τὸ δὲ, διότι ἀναγκαῖον εἶναι νὰ γνωσθῶσι τὰ ἀποτελέσματα σχολῆς προτύπου, ἣτις κατὰ τὴν γνώμην καὶ τῶν συλλαβόντων τὴν ἰδέαν καὶ τῶν ἐργαζομένων ὑπὲρ αὐτῆς θέον νὰ ἀποτελέσῃ τὸ ἀναγκαῖον συμπλήρωμα τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως.

«Ὁ ἀοιδιμος Βικέλας, ὁ μετὰ τόσου ζήλου παρακολουθῶν τὰ ἀλλαγῶν γινόμενα, κατώρθωσε νὰ μεταδώσῃ τὸν ἐνθουσιασμόν αὐτοῦ εἰς τὸν ἀγνὸν πατριώτην καὶ λάτριν τῆς ἀληθοῦς παιδείας, τὸν Κωνσταντῖνον Σεβαστόπουλον, ὅστις διὰ γενναίου κληροδοτήματος ἠσφάλισεν οὐ μόνον τὴν ἰδρυσιν, ἀλλ' ἐν μέρει καὶ τὴν συντήρησιν τῆς σχολῆς.

«Ἀπανταχοῦ τῶν εἰς τὰ γράμματα καὶ τὸν πολιτισμὸν προηγμένων κρατῶν ἀπαραίτητον καὶ ὑποχρεω-

τικὸν συμπλήρωμα τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως ἐκρίθη ἡ ἀνωτέρα δημοτικὴ σχολή—*école primaire supérieure*—ἡ παραλαμβάνουσα τοὺς ἐξερχομένους τοῦ δημοτικοῦ σχολείου μαθητὰς ἀπὸ τοῦ 12ου ἔτους καὶ ἀσκοῦσα αὐτοὺς περαιτέρω εἰς πρακτικὰς καὶ τεχνικὰς γνώσεις, προπαιδεύουσα οὕτως αὐτοὺς διὰ τὴν γεωργίαν, τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν ἢ διὰ τὰς τέχνας ἀναλόγως τοῦ κέντρου, ἐνθα λειτουργεῖ ἡ σχολή.

«Ἐν Ἑλβετίᾳ δὲ καὶ Γερμανίᾳ δὲν ἠρκέσθησαν εἰς τὴν ὑποχρεωτικὴν ταύτην προπαιδεύσιν, ἀλλὰ διὰ τῶν *Fortbildungsschule* ἐμερῖμνησαν καὶ διὰ τὴν ἐξακολούθησιν τῆς τεχνικῆς παιδεύσεως—*instruction post scolaire*. Ἡ συμπληρωτικὴ δὲ αὕτη τεχνικὴ παιδεύσις, ἡ συνισταμένη εἰς ἑξάωρον καθ' ἑβδομάδα φοίτησιν ἀφαιρουμένην ἐκ τῶν ὡρῶν τῆς ἐργασίας, κατέστη ἐνιαχοῦ διὰ νόμου ὑποχρεωτικὴ μέχρι τοῦ 18ου ἔτους οὐ μόνον δι' ἀπαντας τοὺς ἐργαζομένους, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς κυρίους, παρ' οἷς ἐργάζονται, ὅπως οἱ τελευταῖοι οὗτοι παρέχωσι τῇ ἐργατῇ ἄφεσιν μιᾶς ὥρας καθ' ἑκάστην ἐκ τῶν ἐργασιμῶν ὡρῶν. Ἡ ἕσθια αὕτη εἶναι ἀπλῶς φαινομενικὴ, διότι ὁ ἐργατῆς ὅλον ἐντελειοποιούμενος διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ καλῆτερον καὶ ταχύτερον ἐργάζεται.

«Καὶ ταῦτα μὲν τὰ ἀλλαγῶν κρατοῦντα περὶ δημοτικῆς παιδεύσεως, παρ' ἡμῖν δὲ παρατηροῦμεν, ὅτι κατὰ τὴν στατιστικὴν τοῦ 1910—1911 ἐκ τῶν φοιτῶντων εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα 177.396, ἀρρένων μόνον 23.623 ἐξακολούθησιν φοιτῶντες εἰς τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα, οἱ δὲ λοιποὶ 153,773 ῥίπτονται εἰς τὴν βιοπάλην ἐν ἡλικίᾳ 11—12 ἐτῶν μὲ μόνον τὰ ἐφόδια τοῦ δημοτικοῦ σχολείου.

«Ποίαν ἀξίαν ἔχουσι τὰ ἐφόδια ταῦτα διὰ τὸν πρακτικὸν βίον εἶναι ἴσως περιττὸν νὰ ἀναπτύξωμεν, ἀρκεῖ νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὴν ἀνεπάρκειαν αὐτῶν. Καὶ διὰ τὴν ἐκπαιδεύσιν ταύτην τὸ κράτος δαπανᾷ ἑτησίως 7.559.339 δραχμᾶς.

«Ἀνάγκη εἶεν ἀπαραίτητος καθίσταται νὰ συμπληρωθῇ ἡ στοιχειώδης ἐκπαιδεύσις διὰ τῆς ἀνωτέρας δημοτικῆς σχολῆς, κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς Σεβαστοπούλειου ποικιλοῦσης κατὰ τὴν τεχνικὴν ἐκπαιδεύσιν ἀναλόγως τοῦ τόπου, ἐνθα αὕτη λειτουργεῖ.

«Ἡ ἐπὶ πλέον δαπάνη θὰ εἶναι μικρὰ σχετικῶς πρὸς τὴν ἐξ αὐτῆς ὠφέλειαν, θὰ καταστήσῃ δὲ καὶ τὴν πρώτην παραγωγικὴν, διότι θὰ παράσῃ τὰ πρὸς ἐργασίαν ἐφόδια εἰς 153.000 τέκνα τοῦ λαοῦ, ἀτινα σήμερον ῥίπτονται εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ βίου εἰς ἡλικίαν 11—12 ἐτῶν ὅλως ἀπαρασκευα.

«Τὰ διδασκόμενα ἐν τῇ Σεβαστοπούλειῳ ἐργατικῇ σχολῇ κατὰ τὴν τριετιαν μαθήματα εἶναι τὰ ἱρησκευτικὰ, τὰ ἑλληνικὰ καὶ ἡ ἱστορία, τὰ μαθηματικὰ, ἀριθμητικὴ, γεωμετρία, ἀλγεβρα, ἡ φυσικὴ, ἡ χημεία, ἡ βοτανικὴ, ἡ φυσιολογία, ἡ ὑγιεινὴ καὶ ἡ πρώτη βοήθεια, ἡ ἰχνογραφία, ἡ οἰδηρογραφία καὶ ἡ σκοποβολή.

«Τὸ μόνον ἐν χρήσει βιβλίον εἶναι ὁ Γεροστάθης, πᾶσα δὲ ἡ λοιπὴ διδασκαλία ἐγένετο πειραματικῶς καὶ δι' ὀργάνων.

«Ἡ σχολὴ διανύει σήμερον τὸ πρῶτον αὐτῆς στάδιον, τὴν τριετῆ τακτικὴν φοίτησιν. Ἄλλ' ἐάν τύχη τῆς δεύσεως ὑποστηρίξεως, σκοπὸν ἔχει νὰ ὀργανώσῃ καὶ τὴν μετὰ τὸ σχολεῖον τεχνικὴν παιδεύσιν διὰ πάντας τοὺς ἐργαζομένους κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς *Fortbildungsschule* τῆς Γερμανίας. Καὶ ὡς σήμερον λειτουργεῖ ἐλήφθη ὡς ὑπόδειγμα ὑπὸ ἰδιωτῶν πρὸς ἰδρυσιν παρομοίων σχολῶν ἐν Κεφαλληνίᾳ καὶ Πάτραις.

«Ἄς εὐχηθῶμεν λοιπὸν τὸν πολλαπλασιασμόν μὲν παρομοίων σχολῶν, τὴν ὑποστήριξιν δὲ ταύτης, ὅπως ἀνδρωθῇ καὶ ἐφαρμοσθῇ πληρῶς τὸ πρόγραμμά της».

—Ἀπέθανεν αἰφνιδίως ὁ καθηγητῆς τῆς λατινικῆς φιλολογίας ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ Σ. Βάσης.

—Συνήλθε κατ' ἐπανάληψιν εἰς συνεδρίαν ἡ συμπληρωθεῖσα ἐπιτροπὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Λεξικοῦ ἀποτελουμένη ἐκ τῶν κ. κ. Γ. Χατζιδάκη προέδρου, Σ. Μενάρδου, ἀντιπροέδρου, Π. Παπαγεωργίου γραμματέως καὶ τῶν μελῶν Ν. Γ. Πολίτου, Καρβούνη, Β. Λεονάρδου καὶ Γ. Δροσίνη καὶ προέβη εἰς διαφόρους ἀποφάσεις σχετιζομένας πρὸς τὴν περαιτέρω πρόοδον τῶν ἐργασιῶν τοῦ Λεξικοῦ.

—Τὴν 28 Μαΐου ἐγέναν οἱ σχολικοὶ σκοπευτικοὶ ἀγῶνες μετὰ τῶν μαθητῶν τῆς Δ' τάξεως τῶν ἐν Ἀθῆναις δημοσίων γυμνασίων, τοῦ Βαρβακείου Λυκείου καὶ τῆς Ἑμπορικῆς Σχολῆς. Κατ' αὐτοὺς νικήτρια ἀνεδείχθη ἡ ὁμάς τῆς Ἑμπορικῆς Σχολῆς Ἐὰ ἐπαθλα ἀπένειμεν ὁ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας μετὰ προσφώνησιν πρὸς τοὺς συνηγμένους μαθητὰς, παρίστατο δὲ καὶ ὁ πρωθυπουργός.

ΑΜΕΡΙΚΗ

Οἱ ἀριθμοὶ τῶν τρεφομένων κατοικίδιων τετραπόδων εἰς τὰς Ἠνωμένους Πολιτείας ἦσαν κατὰ τὸ 1910 ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ πρὸ δεκαετίας ὡς ἑξῆς :

	1900	1910
Ἴπποι	18.049.321	19.781.060
Ἡμίονοι	3.207.757	4.188.572
ὄνοι	92.903	101.392
Βόες	66.220.046	61.225.791
Πρόβατα	61.486.708	51.809.068
Αἴγες	1.860.070	2.798.160
Χοῖροι	62.217.786	58.000.632

Ὁ δὲ πληθυσμὸς τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν ἦτο : κατὰ τὸ 1900 κάτοικοι 75.995.575 καὶ κατὰ τὸ 1910 κάτοικοι 91.972.266.

—Ὁ κάτωθι πίναξ ἐκκαφέντος ἐδάφους δεικνύει τὴν ἐτησίαν πρόοδον τῆς ἐκτελεσθείσης εἰς τὴν τομὴν τοῦ Παναμαῖ ἐργασίας ἀπὸ τοῦ 1904 μέχρι τοῦ 1911.

1904 . . .	185.000	κυβ. μέτρα
1905 . . .	694.800	» »
1906 . . .	2.054.300	» »
1907 . . .	6.974.500	» »
1908 . . .	10.482.000	» »
1909 . . .	11.065.600	» »
1910 . . .	11.697.000	» »
1911 . . .	12.608.000	» »
Σύνολον .	55.761.200	κυβ. μέτρα

Τὸ ὅλικόν ποσὸν τοῦ ἑκακαφησομένου ἐδάφους ἔχει ὑπολογισθῆ εἰς 68 ἑκατομ. κυβ. μέτρων, ὥστε ὑπολείπονται ἀκόμη 12.200.000 μέτρα.

— Ἐτελείωσεν ἡ μεταξὺ Χιλῆς καὶ Βολιβίας σιδηροδρομικὴ γραμμὴ ἀπὸ Ριο-Μουλάτο εἰς Ποτόζι ἀνερχομένη εἰς ὕψος 4880 μέτρων ἀνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Δύο ἄλλαι γραμμαὶ τοῦ Περού ἀνερχονται εἰς 4.840 καὶ 4.780 καὶ ἄλλαι πλησιάζουν τὸ ὕψος αὐτό, ἀλλὰ πρωτεύει τώρα ἡ νέα γραμμὴ Χιλῆ-Βελεβία.

ΓΑΛΛΙΑ

Ἡ ἑκτασις τῶν γαλλικῶν σιδηροδρόμων τὴν 31 Δεκεμβρίου 1911 ἦτο:

Γραμμαὶ γενικῆς ἀνάγκης . . .	40.615	χιλιόμε.
Γραμμαὶ τοπικῆς ἀνάγκης . . .	9.617	»
Σύνολον . . .	50.232	χιλιόμε.

— Καθ' ὅλην τὴν Γαλλίαν οἱ δηλωθέντες σκύλοι τῷ 1910 ἀνῆλθον εἰς 8.705.024, ἦτοι τὸ ἕν δέκατον περίπου τοῦ ἀνθρωπίνου πληθυσμοῦ. Ἐπὶ τοῦ τεραστίου τούτου ἀριθμοῦ παρατηρήθησαν μόνον 1554 περιπτώσεις λύσσης. Οἱ περισυλλεχθέντες ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας ἀδέσποτοι

σκύλοι εἰς Παρισίους κατὰ τὸ 1910 ἀνῆλθον εἰς 5.054.

ΓΕΡΜΑΝΙΑ

Κατὰ τὸ 1815 ἐκυκλοφόρουν εἰς τὸ Βερολῖνον 30 ἄμαξαι, κατὰ τὸ 1845 ἀνῆρχοντο εἰς χιλιάς. Τὸ πρῶτον λεωφορεῖον ἤρχισε κατὰ τὸ 1846 μὲ 5 γραμμάς καὶ κατὰ τὸ 1860 εἶχεν ἐπεκταθῆ εἰς 39. Ἀπὸ τὸ 1876 εἰσήχθη ὁ ἵπποσιδηρόδρομος. Ἀτμοκίνητος τροχιόδρομος ἤρχισε νὰ λειτουργῇ ἀπὸ τὰ 1882 καὶ ἠλεκτρικὸς ἀπὸ τὰ 1891. Ὁ μητροπολιτικὸς ἐγένεν εἰς τὰ 1902. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1911 ἐκυκλοφόρουν εἰς τὸ Βερολῖνον 650 λεωφορεῖα μὲ ἵππους καὶ 165 αὐτοκίνητα λεωφορεῖα. Ἡ κυκλοφορία τῶν ἐπιβατῶν ἐντὸς τῆς πόλεως ἦτο:

Κατὰ τὸ 1870 ἐπιβάται	1.860.000
» » 1880	62.800.000
» » 1890	202.300.000
» » 1900	459.400.000
» » 1910	919.700.000

— Κατὰ τὰ γενόμενα πειράματα τοῦ φυσιοδίφου Bernouille, εἴτινα δημοσιεύονται εἰς τὰ «Φυσιολογικὰ Ἀρχεῖα», βεβαιεῖται ὅτι οἱ ἰχθύες εἶναι κωφοί, ἀπολύτως κωφοί.

ΔΑΝΙΑ

Εἰς τὴν Δανίαν, ὅπου, ὡς γνωστόν, εἶναι λίαν ἀνεπτυγμένη ἡ ὀρνιθοκομία καὶ γίνεται μεγάλη ἐξαγωγή αὐγῶν, ἤρχισε νὰ γίνεται χρῆσις τῶν ἀκτίνων Ραϊντγεν πρὸς βεβαίωσιν τῆς νωπότητος αὐτῶν. Ἡ ἐφεύρεσις εἶναι ἀγγλική, ἐφαρμοζομένη ἤδη εἰς καταστήματα τοῦ Λονδίνου ἐπὶ τῶν εἰσαγομένων αὐγῶν.